

Yayına Hazırlayanlar:

Rona Aybay

Aydın Atılğan – Görkem Göktuna

**“TÜRKİYE’DE GENEL KAMU HUKUKU
ÖĞRETİMİNİN GELECEĞİ”
ÇALIŞTAYI**

(13 NİSAN 2018)

***KONUŐMALAR**

***BİLDİRİLER**

***TARTIŞMALAR**

Lefkoőa, 2019

YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları

Tüm yayın hakları Yakın Doğu Üniversitesi'ne aittir. Bu kitabın hiçbir bölümü yazılı izin alınmaksızın hiçbir biçimde ve hiçbir yolla çoğaltılamaz ve dağıtılamaz. Kitapta ileri sürülen görüşler ve gerçeklere ilişkin ifadeler tamamen yazarlara aittir ve bu kitapta yayınlanmış olması, bu görüş ve ifadelerin Yakın Doğu Üniversitesi tarafından benimsendiği anlamına gelmez.

Birinci Baskı: 2019

Kapak Tasarım: Zeliş Erkut

Yayına Hazırlayanlar: Rona Aybay, Aydın Atılğan, Gökem Göktuna

Baskı: YDÜ Matbaa

İsteme adresi: Yakın Doğu Üniversitesi Kitap Satış Birimi

Tel: (0392) 2236464/477

Fax: (0392) 2235179

E-posta: bookstore@neu.edu.tr

ISBN:

ÖNSÖZ

Genel Kamu Hukuku dersi hukuk öğretiminde tartışmasız bir öneme sahiptir. Hukukçu adaylarının pozitif hukukun ötesinde hukuk dünyasını tarihsel, siyasal ve felsefi boyutlarıyla kavrayabilmesi ve çokdisiplinlilikle tanışması için olanak sağlayan bu ders, diğer tüm kamu hukuku derslerinin de ortak notasını oluşturmaktadır. Ancak, odağına “devlet” gibi çok boyutlu ve dinamik bir olguyu yerleştirmiş olmasından dolayı içeriğinin tanımlanması ve standartlaştırılması bizde de, Genel Kamu Hukuku geleneğimize kaynaklık eden ülkelerde de birtakım zorluklar yaratmaktadır.

Fakültemiz Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı öğretim üyeleri, sayın Prof. Dr. Rona Aybay ile Dr. Öğr. Üyesi Aydın Atılğan öncülüğünde başarıyla gerçekleştirilen “Türkiye’de Genel Kamu Hukuku Öğretiminin Geleceği” konulu Çalıştay bu zorlukların aşılması yolunda önemli bir adım olmuştur. Çalıştayı bu alanda çalışan tüm akademisyenler ve öğrenciler için yararlı ve ön açıcı olmasını dilerim.

Doç. Dr. İrfan S. Günsel
Yakın Doğu Üniversitesi
Hukuk Fakültesi Dekanı

SUNUŞ

Çalıştayımızın başlangıcında yaptığım açış konuşmasında da belirtmeye çalıştığım gibi, Genel Kamu Hukuku oldukça sorunlu bir ders gibi görünüyor. Sorunlar bu dersin adından başlıyor: Bugünkü adı “Genel Kamu Hukuku” olan bu dersin Türkiye’deki Hukuk fakültelerinde okutulmaya başlandığı 1940’lı yıllardaki adı, Fransızca *Droit Public Général*’den çevrilen “Umumi Amme Hukuku” idi.

Burada kullanılmış olan “Amme Hukuku” sözcükleri, Roma Hukukundan gelen bir deyim olan “*jus publicum*”un çevirisidir. Ancak, kullanılmış olan “amme” sözcüğünün önündeki “umumi” sıfatı da, “amme” adı da, Arapça’daki “umuma (herkese) ait olan” anlamındaki “umum” sözcüğünden türetilmiştir.

Fransızca’da bu bağlamda kullanılan “*générale*” sözcüğünün Türkçedeki karşılığı olarak,1940’lı yıllarda, “umumi” kullanılıyordu; bunun sonucu olarak da, Arapçanın, aynı kökten iki sözcüğü olan “umumi” ve “amme”, Fransızcadaki “*public*” ve “*générale*” karşılığı olarak ard arda kullanılmış oluyordu. Yani, “Bab-ı Ali kapısı...” demek gibi bir durum sözkonusuydu.

Sonraki yıllarda, Türkçeleştirme akımının etkisiyle “umumi” yerine “genel” sözcüğü, “amme” yerine de “kamu” sözcüğü yerleşmiş; böylece “Umumi Amme Hukuku” adı, günümüzde Hukuk Fakültesi ders listelerindeki “Genel Kamu Hukuku”na dönüşmüştür.

Ancak, gerek “Umumi Amme Hukuku”, gerek “Genel Kamu Hukuku” deyimlerinin, hem kökenbilim (etimoloji) hem de bu dersin (yada inceleme alanının) içeriğinin belirtilmesi açısından yerinde olduğu tartışmalıdır.

Ayrıca, bu dersle ilgili sorunlar, dersin adıyla da sınırlı değildir. İçerikle ilgili önemli sorunlar

da vardır. Bir Genel Kamu Hukuku kitabının içeriği konusunda “standart” bir “içindekiler” listesi olduğunu söylemek zordur.

Öte yandan, bu dersin verilişindeki amacın ne olduğu yada olması gerektiği; dersin Anayasa Hukuku, Hukuk Felsefesi, Hukuk Tarihi gibi dersler karşısındaki durumu gibi sorunlar da üzerinde düşünülmesi gereken konulardır.

İşte bu sorunlar, akademik mesleğe ilk adımımı “Umumi Amme Hukuku” asistanı olarak attığım 1959 yılı sonlarından beri, konuyla ilgili bazı başka meslekdaşlar gibi, beni de düşündürmüştür. Meslek yaşamımın daha sonraki aşamalarında, Umumi Amme Hukuku dersiyle doğrudan ilgim olmamakla birlikte, verdiğim çeşitli derslerin ana teması hep “devlet” olmuş; dolayısıyla Umumi Amme Hukukuyla ilgim hiç kopmamıştır.

2016/17 Akademik Yılı başımda hiç beklemediğim bir sırada Yakın Doğu Üniversitesi Hukuk Fakültesinde Genel Kamu Hukuku dersini vermem istenince, önce biraz duraksadım; ama sonra, başka dallardaki çalışmalarında ve Uluslararası Yargıçlıkta edinmiş olduğum deneyimlerle Genel Kamu’ya dönmemin, yararlı olabileceğini düşündüm. Öğrencilerin ders kitabı gereksinimini karşılamak amacıyla hazırladığım kitap; YDÜ Hukuk Fakültesi Yayınları arasında çıktı. Geliştirilmiş biçimi de İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınlarınca basıldı.

Derslerimi ve kitaplarımı hazırlarken, eskiden beri ilgilendiğim Genel Kamu Hukuku dersiyle ilgili sorunlar, yeniden ve somut olarak karşıma çıkmış oluyordu.

İşte bu aşamada, genç ve değerli meslekdaşım **Dr. Aydın Atılgan**’la tanışmam çok yararlı oldu. Yaptığımız akademik söyleşilerde, onun da Genel kamu Hukuku konusunda beni düşündüren sorunlarla ilgili olarak, benzer düşünceleri olduğunu gördüm. Bu sorunların, ilgili meslekdaşların görüşlerini, düşüncelerini özgürce tartışabilecekleri bir Çalıştay düzenleme düşüncemiz böylece oluştu.

Bundan sonrası, daha çok Aydın Atılgan Kardeşimin enerjisi ve ısrarlı çabalarıyla yürüttüğümüz çalışmalarla gerçekleşti ve 13 Nisan 2018 günü Galatasaray Üniversitesi’nin özgülediği salonda, çeşitli ve ilginç konularda beş bildirinin sunulduğu Çalıştayımızı yapmayı başardık.

Çalıştaya, özellikle genç meslekdaşların gösterdikleri yakın ve sıcak ilgi, bu girişimimizin ne

denli yerinde olduğunu bize göstermiş oldu; hazırlıklar sırasında karşılaştığımız güçlükleri aşmak için katlandığımız sıkıntıları unutturdu.

Üçü Kuzey Kıbrıs'tan olmak üzere 23 üniversiteden gelen meslekdaşların katkılarıyla gerçekleşen bu Çalıştayın tutanaklarını bir kitap halinde okurlara, oldukça kısa sayılabilecek bir süre içinde sunabiliyoruz.

Çalıştaydaki sunumların ve tartışmaların bir kitap biçiminde “kalıcı” hale gelmesinde; başta, Yakın Doğu Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanı ve Hukuk Fakültesi Dekanı **Doç. Dr. İrfan S. Günsel** olmak üzere bize bu olanağı sağlayan Rektör Yardımcısı **Doç. Dr. Mustafa Kurt**'a ve Genel Sekreter **Doç. Dr. Yeter Tabur**'a en içten teşekkürlerimizi sunuyoruz. Ayrıca bu kitabın baskıya hazırlanması aşamasındaki yardımlarından dolayı **Ar. Gör. Erdi Şafak**'a da teşekkür borçluyuz.

Çalıştaydaki görüşmeler sırasında, geleceğe yönelik olarak belirtilen düşünceler ve dilekler şöyle özetlenebilir:

- *İlk kez düzenlenen bu Çalıştay çok yararlı olmakla birlikte, sadece bir başlangıç sayılmalı; benzer nitelikte yeni etkinlikler planlanmalı;*
- *Genel Kamu Hukuku dersinin, Hukuk Fakülteleri ders listesinden çıkarılması değil, tam tersine, öneminin ve gerekliliğinin ortaya konulması yolunda çaba harcanmalı;*
- *Genel Kamu Hukuku dersinin, amacına daha uygun biçimde öğretilmesi için neler yapılabileceği araştırılmalı;*
- *Belli konularda görüş ve öneri geliştirecek “Çalışma Grupları” oluşturulmalı;*
- *İlgili akademisyenlerin, gerek genel düzeydeki gerek bireysel düzeydeki akademik gereksinimleri için görüşlerini, önerilerini ve sorularını paylaşabilecekleri bir internet “haberleşme ağı” en kısa zamanda kurulmalı;*
- *Grubun uluslararası boyutta etkinlikler yapması, yurt dışından akademisyenlerle yakın temasların geliştirilmesi yolundaki çabalar sürdürülmeli.*

Uluslararası etkinliklerin ilkinin, 2019 yılı içinde, Almanya'nın ünlü Genel Kamu Hukuku Profesörlerinden Prof. Dr. Thomas Vesting'in katılımıyla düzenlemeyi planlıyoruz. Prof. Dr.

Vesting, Almanya’da Genel Kamu Hukuku dersinin içeriğinin yeniden oluşturulması konusunda önemli çalışmalar yapmış bir akademisyendir. Kendisinin bu yıl yayımlayacağı “Staatstheorie” isimli eseri bu çalışmalarının en önemli ürünlerinden biri olacaktır. Bir sonraki etkinliğimiz bu alana yeni bir soluk getirmeyi hedefleyen bu kitap çerçevesinde, Türk ve Alman perspektiflerinden Genel Kamu Hukuku alanının içeriğini yeniden düşünmek üzerine olacaktır.

Ayrıca bu çalışmaları, Çalıştay sonrasında oluşturduğumuz “Genel Kamu Hukukçuları Topluluğu” aracılığıyla sürdürme niyetindeyiz. Çalışmalarımıza ilgi duyan meslekdaşlarımız ve öğrencilerimiz “genelkamuhukuku.wordpress.com” adresiniz ziyaret ederek gelişmeleri ve etkinlik haberlerini izleyebilir, bizimle iletişime geçebilirler.

Genel Kamu Hukuku dersiyle ilgili sorunların, böyle geniş katılımlı ve kapsamlı biçimde tartışıldığı ve tutanaklarının bir kitap olarak yayınlandığı bu ilk Çalıştayın bir başlangıç olmasını diliyor ve gelecekte, ulusal ve uluslararası düzeyde daha da geniş kapsamlı etkinlikler için meslekdaşlarımızın ilgisini ve desteğini bekliyoruz.

Kitabı yayına hazırlayanlar adına

Prof. Dr. Rona Aybay

İÇİNDEKİLER

I. Oturum:

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Rona Aybay

Açılış

Prof. Dr. Necmi Yüzbaşıoğlu'nun konuşması.....1

Prof. Dr. Rona Aybay'ın konuşması.....2

Dr. Öğr. Üyesi Aydın Atılğan'ın konuşması.....6

Prof. Dr. Oktay Uygun'un konuşması.....7

II. Oturum

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Fazıl Sağlam

Bildiriler ve Tartışmalar

Prof. Dr. Fazıl Sağlam'ın konuşması.....15

Bildiriler:

Dr. Öğr. Üyesi Birden Güngören Bulgan: Alman Üniversitelerinde Genel Kamu Hukuku

Dersinin Dönüşümü.....18

Doç. Dr. Bülent Algan: Genel Kamu Hukuku Dersi Kapsamında

İnsan Hakları Eğitimine Yaklaşım.....26

Dr. Öğr. Üyesi Nergiz Karadağ: Genel Kamu Hukuku Dersinin Gerekliliği Sorunu ve Anayasa

Hukuku Kürsüsüne Dahil Edilebilirliği.....34

Tartışmalar.....41

III. Oturum

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Yıldırım Uler

Bildiriler ve Tartışmalar

Prof. Dr. Yıldırım Uler'in konuşması.....49

Bildiriler:

Dr. Öğr. Üyesi Aydın Atılğan: Öğrenci Algısında Genel Kamu Hukuku.....50

Prof. Dr. Yasemin Özdek: Genel Kamu Hukukunun

Tarihsel Gelişimi ve Bugünü.....64

IV. Oturum

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Oktay Uygun

Genel Tartışma ve Kapanış.....74

I. OTURUM

RONA AYBAY: Hepinize tekrar hoş geldiniz diyorum. Saygıyla, sevgiyle sizleri selamlıyorum. Yakın Doğu Üniversitesi'nden mesai arkadaşım Dr. Öğr. Üyesi Aydın Atılğan ile birlikte düşünüp tasarlayıp hazırladığımız Çalıştay'ı açmış bulunuyoruz. Bu konuda en başta hemen bir teşekkür borcumu yerine getirmek istiyorum. Sağımda oturan değerli meslektaşım, Sayın Dekan Prof. Dr. Necmi Yüzbaşıoğlu bu toplantımıza çok yakın ilgi gösterdi, destek verdi. Bu güzel salonu toplantımız için özgülemesinden dolayı kendisine en başta teşekkür etmek isterim. Sayın Dekan Yüzbaşıoğlu'nun anlayışı ve desteği bize güç vermiştir.

G.S. Üniversitesi Hukuk Fakültesinde Genel Kamu Hukuku dersi sorumlusu Dr. Öğr. Üyesi Birden Güngören Bulgan'a da yardımları için büyük teşekkür borcumuz var.

Böylelikle yirmi üç değişik üniversiteden gelen, çoğunluğu da genç olan meslektaşlarla bu Çalıştay'ı başlatmış oluyoruz. Bu yirmi üç üniversiteden üçü de Kuzey Kıbrıs'tan geliyor. Toplantımıza katılarak bize onur veren sayın dekanımıza sözü bırakıyorum. Hoşgeldiniz, tekrar teşekkür ederim.

NECMİ YÜZBAŞIOĞLU: Değerli hocalarım, sevgili meslektaşlarım, genç meslektaşlarım da var. Kıbrıs'tan Kamu hukukçularını, iyi tanıyorum, ben de Kıbrıs'ta hocalık yaptım. Hepinizi burada ağırlamaktan büyük bir keyif duyduğumu ifade etmek isterim. Epeydir göremediğim hocalarımı görüyorum. Yeni kamu hukukçularını görme fırsatı bulmuş oldum. Tabii sizin aranızda bana ne kadar söz düşer, ama bu Çalıştay'ın konusu hakkında bir çift kelam etmek isterim. Benim öğrenciliğimden beri kamu hukukunun içeriği nedir, tartışılırdı. Böyle bir ayırım eski Roma'dan beri var biliyorsunuz. Ancak, bölüm olarak kamu hukuku ve özel hukuk bölümü ortaya çıkınca, -gerçi bu da kağıt üzerinde, ayrı diploma vermiyorlar bunlar- kamu hukukunun içeriğinin ne olacağı, yani umumi amme hukukunun içeriğinin ne olacağı konusu belki daha da güncelleşti. Yani kamu hukuku özel hukuk ayırımından ayrı, kamu hukuku içerisinde bir kamu hukuku dersinin ne olacağı konusu... Şimdi benim kamu

hukukuyla ilgim şöyle de var. İstanbul Hukuk Fakültesi'ndeyken, fakültemizin dekanı -İlhan Akın Hocamız- beni Marmara Üniversitesi'nde, kamu hukuku dersine gönderdi. Ben orada iki sene kamu hukuku dersi anlattım. Gerçi daha önce de ben, -pek sevilmez bu tür kitapları okumak ama- üçüncü sınıftan dördüncü sınıfa geçtiğim sene, Umumi Amme Hukuku'ndan geçtiğim halde, Recai Galip Okandan'ın o kitabını üç kere okumuştum. Yani bu pek olacak bir şey değil. Daha sonra doktora sınavlarına girerken de okuduk, ama asıl Marmara'da kamu hukuku derslerine girerken... O zaman orada, Osman, Selahattin, asistandılar... İki sene kamu hukuku derslerine girdim ve o sırada kamu hukuku kitaplarını epeyce okudum. Biliyorsunuz ders anlatmak için kitap okumak biraz daha farklıdır. Ona hazırlık açısından... Ve bana bu çok zenginlik katmıştır, doğrusunu isterseniz. Zaten Anayasa Hukukuyla Kamu Hukuku çok entegre, birbirinden ayrı düşünülemez alanlar. Birisi devletin bugünüyle daha yoğun ilgili, öbürü geçmişiyile daha yoğun ilgili. Siyasi düşünceler, özgürlükler ortak alanlarımız. Dolayısıyla, bu iki yıllık kamu hukuku hocalığı benim ufkumu, Anayasa Hukuku hocalığımı doğrusu zenginleştirdi, katkı sağladı. Bunu da sizlerle paylaştıktan sonra tekrar hepimize hoşgeldiniz diyorum. Sizlerle birlikte olmaktan gerçekten keyif aldığımı ifade etmek isterim. Kamu hukukunun içeriği ne olmalıdır, eski bir tartışma. Tabii, özgürlükler, insan hakları ayrı bir disiplin oldu bu arada. Kamu hukuku bunun neresinde olmalıdır? Bu tartışmalar bakımından yararlı bir Çalıştay olmasını dileyerek, işin üstatlarına kürsüyü bırakıyorum.

RONA AYBAY: Sağolun, çok teşekkür ediyoruz.

Akademik mesleğe ilk adımımı, bundan tam 59 yıl önce, o zamanki adıyla Umumi Amme Hukuku asistanı olarak atmıştım. Sonraki yıllarda, elimde olarak yada olmayarak, çeşitli Üniversitelerde ve Fakültelerde hukukun değişik dallarında dersler verdim. Ama, hangi alanda olursa olsun; yaptığım bütün çalışmaların, yazdığım bütün kitapların, makalelerin ana teması hep “devlet” oldu; yani, Genel Kamu Hukukunun temel konusu olan “devlet”le ilişkim hiç kesilmedi. Hani, “ilk aşk unutulmaz” derler, onun gibi bir şey...

Geçen akademik yılın başında, hiç beklemediğim bir öneri aldım: Yakın Doğu Üniversitesi Hukuk Fakültesinde Genel Kamu Hukuku dersini vermem isteniyordu. Başka dallardaki çalışmalarında ve Uluslararası Yargıçlıkta edinmiş olduğum deneyimlerle Genel Kamu'ya dönmemin, yararlı olabileceğini düşündüm. Hemen işe girerek; önce, ders notu niteliğinde bir kitap çıkardım. Altı ay kadar önce de, o ilk kitabın gözden geçirilmiş basısını yayınladım¹.

¹ Genel Kamu Hukuku- Devlet (18.-20.yüzyıl), İstanbul Bilgi Üniv. Yayınları, 2017.

Bu ders yılında hiçbir yerde Genel Kamu Hukuku dersi vermekte olmadığım halde, kitap beni mutlu eden bir ilgi topladı. Bu alanda bir katkı yapabileceğimi düşündüm. İlgilenen katılımcılara ücretsiz olarak sunulmak üzere, yeteri kadar kitabı buraya getirttim. Dileyen arkadaş, kahve araları sırasında, dışardaki masadan kendisi için ayrılmış kitabı alırsa, beni mutlu etmiş olacaktır.

Kitabımda da anlatmaya çalıştığım gibi, Genel Kamu Hukuku oldukça sorunlu bir ders gibi görünüyor. Sorunlar bu dersin adından başlıyor. “Umumi Amme Hukuku” adında kullanılmış olan “Amme Hukuku” sözcükleri, Roma Hukukundan gelen bir deyim olan “*jus publicum*”un çevirisidir. Ancak, kullanılmış olan “amme” sözcüğü de, “umumi” sözcüğü de, Arapça’daki “umuma (herkese) ait olan” anlamındaki “umum” sözcüğünden türetilmiştir.

Fransızca’da bu bağlamda kullanılan “*générale*” sözcüğünün Türkçedeki karşılığı olarak, 1940’lı yıllarda, “umumi” kullanılıyordu; bunun sonucu olarak da, Arapçanın, aynı kökten iki sözcüğü olan “umumi” ve “amme”, Fransızcadaki “*public*” ve “*générale*” karşılığı olarak ard arda kullanılmış oluyordu. Yani, “Bab-ı Ali kapısı...” demek gibi bir durum sözkonusuydu.

Sonraki yıllarda, Türkçeleştirme akımının etkisiyle “umumi” yerine “genel” sözcüğü, “amme” yerine de “kamu” sözcüğü yerleşmiş; böylece “Umumi Amme Hukuku” adı, günümüzde Hukuk Fakültesi ders listelerindeki “Genel Kamu Hukuku”na dönüşmüştür.

Ancak, gerek “Umumi Amme Hukuku” gerek “Genel Kamu Hukuku” deyimlerinin, hem kökenbilim (etimoloji) hem de bu dersin (yada inceleme alanının) içeriğinin belirtilmesi açısından yerinde olmadığını düşünüyorum.

Bu konuda ayrıntıya girmeksizin şunu belirtmek isterim: bir Genel Kamu Hukuku kitabının içeriği konusunda “standart” bir “içindekiler” listesi olduğunu söylemek zordur. Durumu şöyle bir örnekle açıklayabiliriz: Borçlar Hukuku yada Aile Hukuku kitabı yazar kişi, bu dalın konularını açıklarken elbette kendi yorumlarını ve eleştirilerini belirtecek ve bu bakımdan aynı alanda yazılmış kitaplardan az yada çok farklı yapıt ortaya koyabilecektir; ama, kitabın kapsamına girecek konuları belirlemekte fazla özgür bir durumda olduğu söylenemez; çünkü bu konuların listesi, geleneksel olarak, o dersle ilgili temel yasanın düzenlenmesine koşut olarak yapılır. Bu listeden bir öge çıkarmak yada bu listeye bir ekleme yapmak; giderek, listedeki öğelerin sırasını değiştirmek bile oldukça zordur. Özel Hukuk

alanından verdiğimiz bu örneklerle ilgili olarak söylediklerimiz, Ceza Hukuku gibi Kamu Hukuku dalları için de geçerlidir.

Oysa, Genel Kamu Hukuku alanında, bir temel “yasa”nın varlığı söz konusu değildir; dolayısıyla da, o yasaya uygun olarak düzenlenmiş bir “standart” içindekiler listesi yoktur. Bu nedenle, bu alandaki kitapların yazarları, “içindekiler” bölümlerini kişisel eğilimlerine göre değişik biçimlerde düzenleyebilmektedirler. Bir yazarın öncelikle önem verdiği ve öne çıkararak işlediği bir konu, başka bir yazar için aynı değeri taşımayabilmekte; dolayısıyla o konuda kısa bilgiler verilmesiyle yetinilebilmekte yada konu bütünüyle dışarda bırakılmaktadır. Bazı yazarlar için, sorunların ekonomik yada sosyal-sınıfsal yönü, temel yaklaşımı belirlerken, başka yazarlar tarihsel gelişimi bu öğeleri gözardı ederek açıklamaya çalışmaktadır.

Kanımca, önemli bir başka sorun da şudur: İnsanın uzaya çıktığı, nükleer enerji ürettiği ve bilim teknolojisinde inanılması güç gelişmeler yaşanan bir çağda yaşıyoruz. Nükleer savaş nedeniyle cehenneme dönme olasılığı söz konusu olan dünyamızda; nitelikleri birbirinden az yada çok farklı ve sayıları 200’e varan devletlerin durumu; “devlet” kavramına yeni bakış açıları getirmiş durumdadır.

Genel Kamu Hukuku ile ilgili sorunların akademik özgürlük ortamında tartışılmasında, hepimiz için yarar vardır. Özellikle, genç meslekdaşların Çalıştayımıza gösterdikleri ilgi, böyle bir toplantı düzenlemeyi düşünüp, gerçekleştirmiş olanları mutlu etmiştir.

Ancak, düzenleme çalışmalarının ilk gününden bu yana, ilgi duyan genç yada “kıdemli” her meslekdaşın katılmasına açık olduğu duyurulan bu Çalıştay karşısında, bazı meslekdaşların olumsuz bir tavır almaları üzücü olmuştur.

Bu ve ileride düzenlemeyi planladığımız benzeri toplantılarının, akademik tartışma ortamı yaratma dışında ne amacı olabilir? Bu nedenle, bazı meslekdaşların kuşkulu değerlendirmelerle uzak durmalarına anlam vermekte zorlanıyoruz. Bu Çalıştayımıza katılamayan meslekdaşlar, sonraki toplantılarımıza katılmalarından ve görüşlerini, eleştirilerini bildirerek katkı yapmalarından mutluluk duyacağımızdan emin olabilirler.

Bu arada, akademik meslekte geçirdiği yıllar yarım yüzyılı aşmış biri olarak; bu mesleğin özellikleriyle ilgili bir anımsatma da yapmak isterim. Akademisyenler, çalışmalarında,

araştırmalarında özgürdür, özgür olmalıdır. Akademisyenler, üzerinde çalışacakları konuları seçerken de, uygulayacakları yöntemleri belirlerken de özgürce davranabilmelidir.

Her meslek dalında olduğu gibi, akademik meslekte de “kıdemliler”in, gençlere yardımcı olması ve yol göstermesi geleneksel bir davranıştır ve çok yararlıdır. Ancak, bu yardımların; tavsiye ve yol gösterme sınırını aşmaması da gerekir. Bu tavsiyelerin ve yol göstermelerin, sınırı aşarak, araştırma konusuna ve yöntemine müdahale edici nitelik alması, üniversitede bulunması gerekli özgürlük ortamı bakımından kesinlikle yanlıştır.

Genel Kamu Hukuku dersi veren yada bu konuda kitap yazan herkesin, aynı şablona uygun bir yol izlemesini beklemek, akademik özgürlük açısından yanlış olur. Çalıştayımızın amacı, kesinlikle böyle bir şablon yaratmak değildir. İstedığımız şey; Genel Kamu Hukuku dersinin içeriği ve öğretiliş yöntemi konularında var olan sorunların, özgürce tartışılması ve belli noktalarda anlaşmaya varılmasının olanaklarının araştırılmasıdır.

Çalıştayımızın, ileride yapılacak benzeri toplantıların öncüsü olmasını diliyoruz. Bu toplantıları sürekli hale getirmek ve ilgili meslekdaşlar arasında haberleşmeyi kolaylaştırmak için, genç meslekdaşım Aydın Atılğan’ın yardımıyla bir internet ortamı oluşturmayı düşünüyoruz.

Aydın Hoca, Almanya’da konumuzla ilgili gelişmeleri çok yakından izliyor. Oradaki önemli profesörlerle teması sürdürüyor.

Genel Kamu Hukuku alanında Almanya’da uzun yıllardır Prof. Doebling’in kitabı en çok başvuru kaynağı olmuştur. Doebling’in kitabını Türkçeye kazandırmakla önemli bir hizmet yapmış olan değerli meslekdaşım Prof. Ahmet Mumcu da toplantımıza katılmak üzere Ankara’dan gelmiş; ancak, acil bir sağlık sorunu nedeniyle toplantımıza gelebilmiştir.

Şimdi, Doebling’in kitabı gibi çok ilgi toplayacağına inanılan yeni bir kitabın, Prof. Thomas Vesting’in *Staatstheorie* kitabının, önümüzdeki aylarda yayınlanmasını bekliyoruz.

Bu konuda çok önemli bir gelişmenin haberini vermek üzere, kürsüyü Aydın Atılğan Hoca’ya bırakmadan önce; son söz olarak şunu belirtmek isterim:

Sizlerin katkılarınızla; tam bir akademik saygı ve özgürlük ortamı içinde geçeceğinden emin olduğum bu Çalıştayda; Genel Kamu Hukuku alanında araştırmalar ve öğretim sorunları

açısından yararlı sonuçların ortaya çıkacağına ve böylece Türkiye’de bu hukuk dalının gelişmesine katkılar sağlayacağına inanıyoruz.

Hepinize teşekkürler ve saygılar...

AYDIN ATILGAN: Çok teşekkür ederim. Öncelikle Çalıştay hazırlık sürecindeki işbirliğinden ötürü başta Dr. Öğr. Üyesi Birden Güngören Bulgan olmak üzere tüm meslektaşlarıma teşekkür etmek istiyorum. Benim söyleyeceklerim bu açılış oturumunda bir parantez niteliği arz edecek aslında. Rona Hoca’nın bıraktığı yerden, yani bu çalışmanın uluslararası bir boyut kazanması noktasında söylemek istediğim bazı şeyler var. Peki, uluslararası boyut konusu nereden çıktı? Özellikle buna biraz değinmek istiyorum. Şimdi, Türkiye’de Genel Kamu Hukuku dersinin içeriğine dair sorunlar yalnızca Türkiye’ye özgü bir konu değil. Türkiye’deki Genel Kamu Hukuku geleneğine kaynaklık eden Alman geleneğinde de mevcut olan bir durum. Bu konuda aslında çok daha ayrıntılı bir incelemeyi bir sonraki oturumda Birden Hanım paylaşacak bizimle. Fakat şunu söylemek isterim ki, şu anda Almanya’da, Allgemeine Staatslehre alanında uzun bir aradan sonra bir takım gelişmeler var. Rona Hoca’nın bahsettiği gibi, Frankfurt Üniversitesi’nden Thomas Vesting’in yakın zamanda yayımlayacağı Staatstheorie isimli bir kitap var. Bu kitapla beraber Almanya’da da, Allgemeine Staatslehre alanının yeni bir soluk kazanacağı iddia ediliyor. Biz bu nedenle Prof. Thomas Vesting’le temas kurduk. Kitabının ve kitabıyla beraber Almanya’da ortaya çıkacak tartışma sürecinin, bu Çalıştay ve devamında planladığımız çalışma süreciyle çıkışacağı için kendisine işbirliği teklifinde bulunduk. Kitabı yayımlandıktan sonra kendisini ağırlamak için Türkiye’ye davet ettik. Bu Çalıştay’ın ardından ikinci bir etkinliği birlikte Alman ve Türk geleneklerini karşılaştırarak yapmayı teklif ettik. Kendisi kabul etti, seve seve geleceğini söyledi. Fakat, takvim şöyle işleyecek: Kitap Eylül ayında çıkacak, kendisi bazı işlerinden dolayı bunun en erken 2019 yılının Mart ayında olabileceğini belirtti. Bu etkinliğin haberini burada paylaşmanın uygun olacağını düşündük. Bu nedenle, bir sonraki etkinliğimiz Alman Genel Kamu Hukukçularının, yani Allgemeine Staatslehre geleneğinden gelen kamu hukukçularının da ders içeriğine dair tartışmalara katkılarını da içerecek şekilde genişletilebilir diye düşünüyoruz. Uluslararası boyuta dair ikinci bir nokta ise şu: Dünyada ve Avrupa’da bugün kamu hukukçuları çok uluslu bir takım organizasyonlar kurmuş durumdalar. Bunların en başta gelenlerinden biri de ICON-S kısa adıyla bilinen, Uluslararası Kamu Hukukçuları Birliği. Bu birlik küresel bir organizasyon olmanın yanı sıra, bünyesinde yerel ve ulusal kollara da yer veriyor. Bu Çalıştay’ın hazırlık sürecinde bazı meslektaşlarımızla bu konuyu paylaşmış ve tartışmıştık. Genel Kamu Hukukçularının bu

Çalıştay’la başlatacakları tartışmaya yeni bir ivme kazandırabilmek adına, bu kurumun Türkiye kolunu örgütlemek mümkün müdür, değil midir? Bu toplantılara böyle bir kurumsallık katarak devam edebilir miyiz? Bu, Çalıştay’a taşımak istediğimiz bir konu. Tabii, bu konuları diğer oturumlarda daha ayrıntılı olarak tartışırız. Ben şimdilik giriş mahiyetinde birkaç şey söylemiş olayım ve bırakayım.

RONA AYBAY: Teşekkür ederim. Evet, sevgili Oktay Uygun Hocamız konuşacak. Buyrun.

OKTAY UYGUN: Konuşmama Genel Kamu Hukuku’nun hukuk öğrenimindeki yeri ile başlamak istiyorum. Genel Kamu Hukuku dersinin bağımsız bir disiplin olup olmadığı, hukuk fakülteleri için gerekli olup olmadığı hep tartışılır. Öğrenciliğimde de tartışılıyordu, bugün de tartışılıyor, bundan sonra da tartışılacak. Genel Kamu Hukuku, konusu ve yöntemi açısından acaba diğer hukuk disiplinlerinden ya da hukuk-ötesi disiplinlerden yeterince farklılaşıyor mu? Hak ediyor mu bağımsız bir disiplin olmayı ve hukuk eğitiminde önemi, yeri nedir bunun? Bunun hala tartışılıyor olması genç meslektaşlarımıza garip gelebilir. Ne de olsa, “internet hukuku”, “bilişim hukuku” gibi 10-15 yıllık mazisi olan bir dersten söz etmiyoruz. Genel Kamu Hukuku on sekizinci yüzyılın sonlarında okutulmaya başlanmış Almanya’da. On dokuzuncu yüzyılda Fransa’ya, İtalya’ya, İspanya’ya geçmiş. Türkiye’de yirminci yüzyılın ilk yarısında, modern üniversite eğitimi başladığında, bu ders hukuk fakültesi müfredatına girmiş.

Bu dersin niteliği, işlevi ve önemi bakımından ilk sorgulamamız gereken husus, hangi ihtiyacın ürünü olarak ortaya çıktığıdır. Bilişim Hukuku’nun veya İnternet Hukuku’nun niye ortaya çıktığını görmekte zorlanmayız: Bilgi ve iletişim teknolojisinin yarattığı olağanüstü karmaşıklıkta hukuki sorunların varlığı durumu açıklığa kavuşturuyor. Genel Kamu Hukuku’nun hukuk eğitiminde gerekli görülmesi, daha çok modern devletin ortaya çıkmasıyla bağlantılıdır. Avrupa’da feodalizmden kapitalizme geçiş süreci, siyasal iktidarın niteliğinde büyük bir farklılaşmaya yol açtı. Artık, iktidarın otoritesi “mutlak”, “sürekli” ve “bölünmez” sıfatlarını barındıran *egemenlik* kavramı ile tanımlanmaya başlandı. Modern devletin egemen iktidarı kamu gücünü kullanarak bir yurttaşını askere alabilir, ona ağır bir vergi yükleyebilir, evini kamulaştırabilir, hapse gönderebilir, çocuklarını zorunlu eğitime tabi tutabilir, aşı olmaya zorlayabilir veya onu idam edebilir. Kamu gücünün bütün bu kullanım biçimleri toplumun çoğunluğu tarafından meşru görülür. Peki, kamu gücünün bu kullanım biçimlerini meşrulaştıran nedir? Bu gücün kapsamı ve sınırları nedir? Modern Çağ’da devlet iktidarının işlevleri ve boyutları öylesine genişlemiş durumda ki, hepsini bir bütün olarak

kavramak çok zor. Kuşkusuz, bu soruların kısmi cevaplarını Anayasa Hukuku, İdare Hukuku, Ceza Hukuku ve Uluslararası Hukuk gibi kamu hukuku derslerinde bulabiliriz. Bu derslerin her birinde devlet iktidarının bir özelliği, örneğin ceza hukuku dersinde devletin ceza verme fonksiyonu incelenir. Ancak devlet iktidarının, kamu gücünün gerçek doğasını bir öğrencinin iyi düzeyde kavrayabilmesi, konuya daha geniş bir pencereden ve tarihsel perspektiften bakmasıyla mümkün. Modern Çağ'da devlet iktidarının niteliğini bir bütün olarak kavrayabilmek için, devleti hem kavram, kurum ve ilke olarak, hem de kökeni, gelişimi ve meşruluk kaynağı bakımından anlatma ihtiyacı doğuyor. *Genel Kamu Hukuku* veya *Devlet Teorisi* adıyla okutulan dersler bu ihtiyacı karşılıyor.

Genel Kamu Hukuku derslerinde, siyasal iktidarın Orta Çağ'ın bölünmüş, parçalanmış feodal iktidar yapılanmasından Modern Çağ'ın tüm yetkileri kendinde toplayan egemen iktidarına nasıl dönüştüğü “egemenlik teorisi” çerçevesinde en geniş konu olarak anlatılır. Kuşkusuz, bu ders müfredata girmeden önce, Jean Bodin ve Thomas Hobbes gibi düşünürlerin egemenlik üzerine yazdıkları değişik derslerde ele alınırdı. Ama bu anlatılar kapsamlı bir devlet teorisi biçiminde değildi. Modern Çağ'da devlet iktidarının “egemen” karakterini ve bu karakterin süreç içinde geçirdiği değişimi görmeden, bir öğrencinin Anayasa Hukuku, İdare Hukuku, Ceza Hukuku ve Uluslararası Hukuk gibi kamu hukuku derslerini tam olarak anlaması beklenemez. Öncelikle öğretilmesi gereken, modern devlette iktidarın niteliğidir. Kamu gücünün kaynağı, kapsamı ve sınırları bilinmeden, devletin ceza verme, vergi toplama veya kural koyma gibi fonksiyonları temellendirilemez. Devletin bu gücünün nasıl kullanılacağını, sınırlarının ne olduğunu ve nasıl denetleneceğini gösteren temel kamu hukuku ilkelerinin de bilinmesi gereklidir. O nedenle, diğer bazı derslerde yalnızca bir anayasa maddesi olarak değinilen “kuvvetler ayrılığı”, “hukukun üstünlüğü”, “laiklik”, “sosyal devlet”, “egemenliğin bölünmezliği” gibi ilkelerin de anlamı, önemi ve tarihsel süreçte geçirdiği değişim öğrenciye anlatılmalıdır. Özetle, devlet iktidarının ve kamu gücünün kaynağını, niteliğini ve işlevini ortaya koymak, birey-devlet ilişkisini ve devletin fonksiyonlarını buna göre açıklamak ihtiyacı böyle bir disiplini yarattı. Genel Kamu Hukuku veya Devlet Teorisi gibi dersler sayesinde, öğrenci devlet iktidarını ve kamu gücünü bir bütün olarak kavrayabilmektedir.

Genel Kamu Hukuku dersi, uzun süre metafizik kavramlarla yüklü, oldukça soyut ve ülkeye göre çok farklılaşan bir içeriğe sahipti. Özellikle Almanya'da, kendi ülkesinin devlet geleneğini meşrulaştırma gayesi güden, ideolojik tarafı baskın bir ders olarak okutuldu. Zamanla, sosyal bilimlerin daha pozitivist karakter kazanmasıyla birlikte, siyaset bilimciler, siyaset sosyologları, siyasal antropologlar Genel Kamu Hukuku dersinin özünü oluşturan

“egemenlik” gibi metafizik temel kavramları sorguladılar. Devlet iktidarını pozitivist yaklaşımla ele almaya başladılar. Yirminci yüzyılın ortalarına gelindiğinde, siyaset bilimciler “egemenlik” kavramının gerçekliği olmayan mistik ve metafizik bir kavram olduğu ve artık kullanılmaması gerektiği konusunda görüş birliğine vardılar. Bu yaklaşım bazı kamu hukukçularını da etkiledi. Ancak ortada şöyle bir sorun var: Egemenlik kavramı, hala anayasalarda kullanılıyor, uluslararası hukukun temel bir kavramı olmaya devam ediyor. Ne kadar soyut, metafizik olursa olsun, hukuki bir anlamı var bu kavramın. Bunu bir şekilde açıklığa kavuşturmamız lazım. Eğer hukuk sistemi devlet iktidarını hala *egemenlik* kavramıyla tanımlıyorsa, bir şekilde bunun hukuk öğretiminde yer alması gerekir. Bu görev de Genel Kamu Hukuku dersini veren öğretim elemanlarına düşüyor.

Modern Çağ’da devlet otoritesinin niteliğini belirten “egemenlik” kavramının yanı sıra, devlet otoritesinin meşruiyetinin, nerede ve nasıl ortaya çıktığının, çağlar boyunca nasıl bir değişim geçirdiğinin yalnızca hukuk değil, siyaset bilimi, felsefe ve sosyoloji gibi alanlarda eğitim alan öğrencilere de anlatılması gerekiyor. Hukuk eğitimi üzerine odaklandığımızda, şöyle bir soru sorulabilir: Genel Kamu Hukuku gibi ayrı bir derse gerek var mı? Çünkü, devletin belli fonksiyonlarını, belli işlevlerini değişik derslerde öğretiyoruz. Mesela devletin bir ceza verme fonksiyonu var; Ceza Hukuku, Ceza Usul Hukuku gibi disiplinlerle bunu veriyoruz. Devletin idari organizasyonunu İdare Hukuku derslerinde anlatıyoruz. Devletin uluslararası ilişkilerdeki durumunu Uluslararası Hukuk derslerinde ele alıyoruz. Anayasa Hukuku’na geldiğimizde biraz daha kapsamlı bakıyoruz devlete; devletin üç temel organını, aralarındaki ilişkileri inceliyor, “temel hak ve özgürlükler” başlığı altında devlet-birey ilişkisine değiniyoruz. Dolayısıyla, devletin hemen her görünümü ve fonksiyonu üzerinde bir parça duruyoruz... Bu söylenenler yanlış değil. Pek çok kamu hukuku dersinde devlet iktidarının belirli boyutlarıyla ele alındığına kuşku yok. Eksik olan, öğrencinin devleti bir bütün olarak kavrayabileceği bir ders. Devlet tam olarak nedir? Tarihte ilk kez nerede, ne zaman, niçin ve nasıl ortaya çıktı? Hep var mıydı? Devlet kurulmadan önce insanlar, toplumlar nasıl yönetiliyordu? Devletsiz toplumlarda iktidar ilişkileri nasıldı? İlk devletlerle, “şehir devleti”, “kent devleti” dediğimiz 5500 sene öncesine kadar uzanan devletlerle bugünkü ulus devlet aynı şey değil. İktidarın niteliği süreç içinde büyük ölçüde farklılaşmış. Devlet iktidarı meşruiyetini nasıl sağlıyor? Devlete neden itaat ederiz? Devlet otoritesinin sınırı nedir? Bu sorulara cevap vermeden devletin herhangi bir işlevini veya fonksiyonunu gerçekten kavramak söz konusu olamaz. İşte, devleti bir bütün olarak kavramamızı sağlayacak disiplin

Devlet Teorisi olarak ortaya çıkıyor. Genel Kamu Hukuku dersi, büyük ölçüde bir devlet teorisidir.

Genel Kamu Hukukun içeriği zamanla önemli ölçüde değişmiş. Eski ders kitaplarıyla yenileri karşılaştırıldığında bu açıkça görülüyor. Bu değişimin geçerli nedenleri var. Örneğin, devletin kökeni yani doğuşu, ortaya çıkışı konusu eski kitaplarda Aristoteles, Platon, Hobbes, Rousseau gibi değişik düşünürlerin bu konu hakkındaki görüşlerine dayanılarak anlatılırdı. Bu görüşler bilimsel yöntemlerle elde edilmiş bilgiler olmayıp varsayımlar ve tahminlere dayanırdı. Bir düşünür, devlet ailelerin büyümesi ve genişlemesinden doğmuş derken, diğeri devletin güçlü olanın güçsüze dayattığı düzen olduğunu söyler, bir diğeri devletin toplum sözleşmesiyle kurulduğunu ileri sürerdi. Devletin doğuşu, kökeni yirminci yüzyılın ikinci yarısına kadar bir spekülasyon konusuydu. Günümüzde, bu alan artık bir bilim dalı; *siyasal antropoloji*. Siyasal antropologlar, yeryüzünde kurulan ilk devletlerin coğrafyasını inceleyerek devletin kökeni konusunu bilimsel yöntemlerle büyük ölçüde aydınlattılar. Artık 5300 yıl önce Mezopotamya’da, 5100 yıl önce Mısırdı, 5000 yıl önce Hindistan’da ve Çin’de, 2000 yıl önce Güney Amerika’da ve 1700 yıl önce Orta Amerika’da ilk devletlerin neden ve nasıl kurulduğunu biliyoruz. Etraflarında başka hiçbir devlet yokken, bir ilkel toplumun eşitlikçi yapısından uzaklaşarak “yöneten-yönetilen” ayrımına dayanan eşitsizliği, sosyal sınıfları ve devlet örgütünü nasıl oluşturduğunu kanıtlarıyla birlikte öğrencilere anlatabilecek durumdayız. Siyasal antropolojinin bu bulguları, artık Genel Kamu Hukuku dersinin içeriğine dahil edilmeli. Bundan böyle, devletin kökeni konusunu Aristoteles’in ve bir kaç düşünürün bu konudaki tahminleriyle geçiştiremeyiz.

Genel Kamu Hukuku dersinin konusu hakkındaki yeni bilimsel çalışmaları dersin içeriğine yansıtmanın dışında, bu dersin içeriğini etkileyen bir özellik de, devlet iktidarının, kamu gücünün zamanla önemli ölçüde nitelik değiştirmesidir. Bugünkü Fransa’da, devlet iktidarının yurttaşlar üzerindeki gücü artık XIV. Louis devrindeki kadar mutlak değildir. Günümüzde yurttaşlar kendi devletlerini uluslararası bir mahkemede (örneğin AİHM’de) dava edebilmektedirler. Adına küreselleşme dediğimiz süreç, devletin egemenliğini önemli ölçüde değiştiriyor. Federal yapıli devletlerin tarih sahnesine çıkması, üniter devletler için oluşturulmuş egemenlik teorisinde önemli bir dönüşüme neden oluyor. Daha pek çok etken, bu dersin konusu üzerinde muazzam değişiklere yol açıyor. Devlet iktidarının niteliğinde görülen tüm bu gelişmelerin dersin içeriğine yansıtılması gerekir.

Genel Kamu Hukuku dersinin iddiası büyük; devleti bir bütün olarak kavrayabilmeyi ve öğrencilere kavratabilmeyi hedefliyor. Bu zor bir iş. Niye zor? Devletin fonksiyonlarını somutlaştırmak kolaydır, kurumlarını somutlaştırmak kolaydır, kurumların yetkilerini ve karşılıklı ilişkilerini de anlatmak nispeten kolaydır. Bir anayasa hukukçusu, devletin yasama fonksiyonunu somutlaştırarak anlatmakta büyük bir zorlukla karşılaşmaz. Sonuçta, bu fonksiyonun temel ilkeleri anayasada, ayrıntıları da ikincil mevzuatta belirlenmiştir. Bu mevzuatı yargısal içtihatlarla birleştirdiğinizde, ortaya oldukça tatmin edici bir açıklama çıkar. Ancak devlet iktidarının bir bütün olarak özelliklerini hiçbir mevzuatta veya mahkeme içtihadında bulamazsınız. Bir anayasa hukukçusu, idare hukukçusu veya ceza hukukçusu anlattığı devlet organının adresini veya telefon numarasını bile öğrencilere verebilir. Bunu, anlattığı konuyu ne ölçüde somutlaştırabileceğini göstermek için söylüyorum. Ama bir genel kamu hukukçusu devletin adresini veya telefon numarasını veremez. “Devlet” yasama, yürütme ve yargı gibi çeşitli temel organlar ile bu organların yetkilerini düzenleyen temel ilkeleri zihnimizde birleştirdiğimizde oluşan bir soyutlama. Yine bir anayasa hukukçusu yasama organının veya Anayasa Mahkemesi’nin yetkilerinin yazılı olduğu mevzuatın fotokopisini öğrencilerine dağıtabilir. Ama bir genel kamu hukukçusu, egemenliğin neden sürekli ve bölünmez olduğunu gösteren bir mevzuata sahip değildir.

Genel Kamu Hukuku dersinin devleti bir bütün olarak ele alma çabasına şöyle bir eleştiri yöneltilebilir: Tamam, devleti bir bütün olarak kavramak önemli ama bu bir hukuk işi mi? Yani, bir hukuk disiplini altında mı bunu yapmalıyız? Bu işle başka disiplinlerin uğraşması daha uygun değil mi? Madem ki devleti tarihsel, sosyolojik, felsefi, ekonomik, antropolojik... boyutlarıyla ancak bir bütün olarak kavrayabiliyoruz, bırakalım bu bütüncül kavrayışı o disiplinler gerçekleştirsin. İlk bakışta haklılık payı var gibi görünse de, bu görüşe katılamıyorum. Neden? Bir kere, diğer disiplinler bunu yapmıyor. Genel Kamu Hukukuna en yakın disiplinler olan siyaset bilimi, siyaset felsefesi, siyasal sosyoloji, siyasal antropoloji veya anayasa hukuku gibi bilim dallarının devlet hakkındaki açıklamalarını takip ediyorum. Her biri konuyu kendi penceresinden ele alıyor. Birilerinin bu bakış açılarını, bu farklı boyutları birleştirmesi gerekir. Peki, neden bu iş kamu hukukçularına düşüyor? Bu noktada büyük ölçüde Alman ve bir ölçüde de Fransız geleneğinin etkisinde kaldığımızı belirtmek gerekir. Bazı Alman düşünürlere, örneğin *Hans Kelsen*’e göre hukuk ve devlet aynı sistemdir, iki farklı şey değildir. Devlet eşittir hukuk. Bu yaklaşım, devlet mi hukukun üstünde, hukuk mu devletin üstünde tartışmasına bir cevaptır. Eğer hukuk devletin üstündeyse, bir tür *hukukun üstünlüğü*, hukuk devleti ilkesi ortaya çıkaracağız. Ama devlet iktidarı egemense,

üstünse, o zaman devletin hukuku da belirleyebilmesi lazım; egemenlik bunu gerektirir. Kelsen'e göre, konuya yaklaşımımız yanlış. Devlet ve hukuk karşı karşıya konulabilecek iki ayrı varlık değil. Tek bir sistemin iki farklı görünümüdür devlet ve hukuk. Kuşkusuz, devlet ile hukuk ilişkisini başka türlü açıklayan kamu hukukçuları da var. Burada vurgulamak istediğim devlet ile hukukun iç içeliği. Öyle anlaşıyor ki, devleti bir bütün olarak kavrama potansiyeli en yüksek olanlar kamu hukukçularıdır. Tabii ki, kamu hukukçuları bu potansiyele ancak devleti farklı boyutlarıyla inceleyen disiplinlerin yardımıyla ulaşacaklardır.

Sevdiğim bir meslektaşım, bir doktora yeterlilik sınavında adaya sorulmak üzere soru hazırlamıştı. Soru, o güne kadar girdiği Genel Kamu Hukuku yeterlilik sınavlarında sorulan soruların 10-15 tanesinin listesi idi. Adaydan bu sorulara cevap vermesini istemedi, yalnızca soruların hangi bilim dalıyla ilişkili olduğunu belirtmesini istedi. Aday listedeki sorulara baktı ve “birinci soru siyaset bilimiyle, ikinci soru siyasi tarihle, üçüncü soru egemenlik teorisiyle, dördüncüsü anayasa hukukuyla, beşincisi hukuk felsefesiyle, altıncısı siyasal antropolojiyle, yedincisi sosyolojiyle...” diye devam etti. Meslektaşım “bu kadar yeter” diyerek adayın sözünü kesti. “Burada bir yanlışlık veya gariplik yok mu?” diye sordu. “Bir insan bütün bu alanlara ilişkin bilgiyi nasıl bilebilir? Genel Kamu Hukukçuları *allame-i cihan* mı?” dedi. Meslektaşım, bu disiplinin artık alt disiplinlere ayrılması gerektiğini ve uzmanlığın bu alt disiplinlerde gerçekleşmesi gerektiğini söyledi. Pek çok meslektaşımız bu eleştiride bir haklılık payı görür ve bu dersin “siyasi düşünceler tarihi”, “insan hakları hukuku”, “siyaset bilimi”, “kamu hukukuna giriş” gibi derslere bölünmesini yararlı bulur. Bu tür bölünmeyi savunmanın iki önemli sakıncası var. Birincisi, son derece ağır ve kapsamlı olan hukuk müfredatına bu kadar farklı dersi nasıl koyacağız. İkincisi, amacımız öğrenciye devleti ve kamu gücünün doğasını bir bütün olarak kavratmak olduğuna göre, on-on beş farklı ders ile bu bütünlüğü öğrenci nasıl yakalayacak? O nedenle, genel kamu hukukçularının işi zor olmakla birlikte önemli ve anlamlı.

Bu noktada, genel kamu hukukçularının *allame-i cihan* olmadıklarını da belirteyim. Kuşkusuz, bu dersin konusunun analitik olmaktan çok sentetik bir yöntemle incelenmesi yani tarih, antropoloji, siyaset bilimi, felsefe, sosyoloji gibi disiplinlerin iktidar, devlet, egemenlik, meşruiyet gibi kamu hukukunun temel kavramları hakkındaki tespitlerinden hareketle oluşturulması bir zorluk içeriyor. Ancak genel kamu hukukçusu devletin kökeni hakkındaki antropolojik araştırmayı bizzat kendisi yapmıyor, sosyolojinin veya siyaset biliminin saha çalışmalarını bizzat gerçekleştiriyor, eski devletlere ilişkin tarihsel kayıtları bizzat incelemiyor. Bunları antropologlar, sosyologlar, siyaset bilimcileri ve tarihçiler yapıyor.

Genel Kamu Hukuku disiplininde uzmanlaşanlar, bütün bu alanlardan gelen verilerin sentezi ile bize devlet iktidarının kökeni, niteliği ve tarihsel süreçte geçirdiği değişim hakkında bütüncül bir bakış açısı sunuyor. Zor fakat başarılması imkansız bir uğraşı değil. Almanya’da birinci sınıfta anayasa hukuku dersi anlatan bir öğretim üyesi, genellikle ikinci sınıfta idare hukuku ve milletlerarası hukuk anlatır, üçüncü veya dördüncü sınıfta devlet teorisi ve insan hakları anlatır. Eserlerini daha çok bir ya da iki disiplin çerçevesinde verse de, öğretim üyeleri kamu hukukunun neredeyse bütün dallarıyla yakından ilgilenir. İçlerinde, alanında otorite olmuş çok değerli insanlar olmakla birlikte, hiçbiri *allame-i cihan* değil. Söylemek istediğim, uzmanlaşmanın alana ilişkin genel bilgiyi dışlamaması gerektiğidir. Nasıl ki, ticaret hukukunun tüm alanlarını ve borçlar hukukunu iyi bilmeden “rekabet hukukçusu” olunamazsa, genel kamu hukukunu besleyen disiplinlerden yararlanmadan da genel kamu hukukçusu olunamaz.

Ülkemizin genel kamu hukukçuları, devleti bir bütün olarak inceleme ve öğrenciye kavratma çabasında ne ölçüde başarılı olabildiler? Bizden önceki kuşak, İkinci Dünya Savaşı öncesinde ve hemen sonrasında, bu alana ilişkin Fransızca ve Almanca literatürü özümsemeyi ve Türkçe ders kitaplarına önemli ölçüde yansıtmayı başardı. Bazı ders kitapları öğrencinin seviyesinin çok üzerinde, çok ayrıntılı ve zor okunan cinsten olsa da, başarılan işin önemini göz ardı edemeyiz. Günümüz genel kamu hukukçularına düşen görev, kurucuların çabalarını daha ileriye götürmek, farklı disiplinlerin devlet üzerine araştırmalarının sonuçlarından yeni sentezlere ulaşmaktır. Genel Kamu Hukukunun ilk konusu, devletin ne zaman, nerede, nasıl ve niçin ortaya çıktığının incelenmesidir. Burada siyasal antropolojinin sağladığı verilerden hareket edilecektir. Ardından devlet gücünün niteliği üzerinde durulmalı; bu gücün kaynağı, meşruiyeti ve sınırları tarihsel süreçte geçirdiği değişimi yansıtacak biçimde ele alınmalıdır. Devletin bu şekilde bütünsel olarak kavranması, sosyoloji, antropoloji, siyaset bilimi, anayasa hukuku ve hukuk felsefesi gibi disiplinlerin devlet hakkında sağladığı verilerin değerlendirilmesi ve senteziyle mümkündür. Böyle bir incelemede “toplum”, “iktidar”, “siyasi iktidar”, “devlet”, “ulus”, “egemenlik” ve “meşruiyet” gibi bazı kavramlar sıklıkla kullanılacaktır. Bu kavramların bazıları diğer bilim dallarındaki yaygın anlamlarını korurken, diğerleri devlet teorisi bakımından bir ölçüde farklılaşır. O nedenle, Genel Kamu Hukuku disiplini, kendi kavramlarını ve diğer disiplinlerden ödünç aldığı kavramları açıklığa kavuşturmakla da yükümlüdür.

Devlet iktidarının niteliğini açıklarken, zaman içinde geçirdiği değişimi dikkate almak gerekir. Binlerce yıl öncesinin kent devletleri (site, polis) ile günümüzün ulus devletleri aynı

nitelikte oluşumlar değil. Çağdaş devletler de, dayandıkları ideolojiler nedeniyle önemli ölçüde farklılaşır. Bir devleti anlayabilmek için dayandığı veya etkilendiği ideolojiyi çok iyi kavramak lazım. Hitler döneminde Almanya'daki ırkçı devleti, Mussolini dönemindeki İtalya'yı, Stalin dönemindeki Sovyetler Birliği'ni veya günümüzdeki Amerika Birleşik Devletleri'ni anlamak için sırasıyla Nazizmi, Faşizmi, Marksizmi ve Liberalizmi bilmek lazım. Devletin niteliğini ve devlet-birey ilişkisini belirliyor bu ideolojiler. Hukuk eğitiminde “siyasal ideolojiler” dersi olsaydı, işimiz daha kolay olurdu kuşkusuz. Olmadığına göre, siyasal ideolojileri de Genel Kamu Hukukunun içeriğine dahil etmemiz gerekiyor. Bir başka nokta, günümüzde demokrasinin küresel ölçekte yaygınlık kazanması ve çok sayıda devletin bir yönetim biçimi ve değerler sistemi olarak demokrasiyi benimsemesi. Bu gelişme devlet iktidarının meşruiyeti bakımından köklü bir dönüşüme işaret ediyor. Bu durumda, devlet teorisinin kısmen *demokrasi teorisine* de değinmesi gerekir.

RONA AYBAY: Teşekkür ederiz, sağolun.

II. OTURUM

FAZIL SAĞLAM: Değerli arkadaşlar önce bu toplantının Erdoğan Teziç Salonu'nda yapılmasının çok anlamlı olduğunu belirtmek isterim. Erdoğan Hoca'yı bir yıl önce aşağı yukarı bu tarihlerde kaybettik. Onu anma töreni belki bir tarihte yapılacaktı, Amat öğrendiğim kadarıyla, Kamu Hukukçuları Platformu toplantısının hemen ertesi gününe denk geldiği için daha ileri bir tarihe ertelemek durumunda kaldılar. Şimdi biz bu Çalıştay'ı bu salonda yapmakla, Erdoğan Hoca'yı sevgi ve saygıyla anan anlamlı bir toplantı içinde gördük kendimizi. O bakımdan, Necmi Hoca'ya özel teşekkürlerimi iletiyorum.

Şimdi, ben ayrı bir tebliğ sunmak niyetinde değilim. Bir anayasa hukukçusu genel kamu hukukuna neden ve ne ölçüde gereksinim duyar? Bu oturumu açarken, en azından kendi açımdan buna kısa bir cevap vermeliyim diye düşündüm. Anayasa hukukçusu daha çok anayasa kurallarına ve kurumlarına odaklı olarak çalışır. Bu kuralların yorumu ve olaylar üzerinde somutlaşması, belli adımlar izlenerek ama bir bütünsellik içinde gerçekleşir. Bunların başında norm metnini esas alan klasik yorum yöntemleri gelir. Yani, ana dayanağı pozitif hukuktur. Özellikle anayasa yargısının uygulandığı ülkelerde genel trend, tamamıyla bu yöne doğru dönmüş durumda.

Ama benim benimsediğim metodolojide norm alanı unsurları da bunun bir parçasıdır. Norm alanı derken, normun içinde yer alan, norm metninin nesnel yaşam ilişkileri içinden seçip bünyesine aldığı nesnel unsurlardan söz ediyorum. Norm alanını metin yorumuyla açıklamak genellikle yetersiz kalır. Normun bünyesine aldığı nesnel unsurların analizini yapmak çoğu kez zorunlu hale gelir. Bu da inter-disipliner bir çalışmayı zorunlu kılar.

Norm ile doğrudan bağlantılı bu unsurlar yanında yorumlama ve somutlaştırma sürecinde rol oynayan başka unsurlar da yer alır. Müller'in belli bir öncelik ilişkisi içinde sıraladığı bu unsurlardan konumuz açısından önem taşıyan kuramsal unsurlardır. Bir Anayasa Hukukçusu için kuramsal unsur kaçınamayacağı bir yardımcı kaynaktır. Diğerleri daha öncelikli ve belirleyici nitelikte olsa da kuramsal unsurlar veya öğretiyile ilgili unsurlar yardımcı yöntemler olarak geçerliliğini korur. Özellikle kuramsal unsurlar istesek de istemesek de yaptığımız

yoruma ve norm somutlaşmasına sızar. Yani, bunu önleyemeyiz. Bu sızma çoğu kez bilinçli de olmayabilir. Çünkü yorumu yapan kişinin kültürüne, kültürel birikimine, hukuk kültürüne bağlı bir ön-anlayışla başlar yorum. İşte bu ön-anlayışın bilinçli olmasını istiyorsak, genel kamu hukukuna gereksinimimiz var, siyaset bilimine, siyaset sosyolojisine ve felsefesine gereksinimimiz var, Yani, kurumsal unsurlar yönünden anayasa hukukunda yorum ve norm somutlaşması bu bilim dallarından beslenen bir özellik taşır. Aksi takdirde yaptığımız yorum, bilincimize tam intibak etmemiş bir ön-anlayışın etkisinde kalır ve bu nedenle de hesabı verilemeyen ve denetlenemeyen bir yorumlama sürecine dönüşür. Bu da hukuk devletin aradığı belirginliğe ve açıklığa aykırı düşer.

Bu kısa, bir anlamda sesli düşüncelerden ne anlam çıkıyor? İlk anlam, Rona Hoca'nın yönelttiği sorulara baktığımız zaman, genel kamu hukuku dersi, hukuk müfredatında yer alması gereken bir derstir. Zaten bunu Oktay Hoca çok yetkin bir şekilde bize açıkladı.

Birazdan, bu oturumda görev alan üç arkadaşımıza sırayla söz vereceğim. Ama üçüncü konuşmacı olarak dinleyeceğimiz arkadaşımızın başlığı. bende biraz önce açıklamaya çalıştığım konuyla ilgili bir başka düşünceyi çağırıyordu. Başlık şöyle: “Genel Kamu Hukuku Dersinin Gerekliği Sorunu”. Ama bir de alt başlık var: “Anayasa Hukuku Kürsüsüne Dahil Edilebilirliği.” Tabii ben arkadaşımızın konuşmasını merakla bekliyorum. Bana adeta imkansız gelen bir şey. Neden? Özellikle anayasa şikâyetinin hukukumuzca da benimsendiği bir aşamadan sonra anayasa öyle bir boyut kazandı ki; Avrupa’da bu konuda, “*hukuk dallarının anayasallaşması*” sürecinden bile söz eden hukukçular var. Bu daha yeni başladı ve devam edece. Bir anayasa hukukçusu, konusuna göre bir ceza hukukçusuyla birlikte çalışmadan o bireysel başvuru kararlarının analizini kolay kolay yapamaz. Veya konu bir özel hukuk dalını ilgilendiriyorsa, bir özel hukukçuyla... Sonuç olarak bireysel başvuru alanında diğer hukuk dallarını da etkileyici ve bağlayıcı karar Anayasa Mahkemesi’nden çıkıyor. Direnenler yok mu? Anayasa Mahkemesi kararlarına direnenler de ortaya çıktı, ama, ona girmeyeceğim şimdi. Böyle bir boyut kazanmış ve kazanacak olan anayasa hukukuna, bir de genel kamu hukukunun, yani Oktay Hoca'nın biraz önce anlattığı boyutta bir genel kamu hukukunun dahil edilebilirliğinin gündeme gelmesi bana göre anayasa hukukunun özgül, spesifik çalışma alanını ortadan kaldırır, diye endişe ederim. Ama diyeceksiniz ki, içinde yaşadığımız dönemde böyle bir alan kaldı mı ki? Kanun hükmünde kararname rejimi neyimize yetmiyor? Pardon, anayasa hükmünde kararnameler neyimize yetmiyor? Bu soruya karşı ne diyebileceğimi ben hala çözebilmiş değilim. Öyle anlıyorum ki, bu toplantı benim için yeni bir öğrenme sürecini başlatacak.

Böylece ilk sözü, “Alman Üniversitelerinde Genel Kamu Hukuku Dersi” konusunu işleyecek olan Birden Hanım’a veriyorum. Okurken dikkatimi çekti, Alman üniversitelerinde genel kamu hukuku dersini Galatasaray Üniversitesi’nde görev yapan bir arkadaşımızın vermesi dikkatimi çekti. Sonra öğrendim ki, anadili Almancaymış.

BİLDİRİLER

ALMAN ÜNİVERSİTELERİNDE GENEL KAMU HUKUKU DERSİNİN DÖNÜŞÜMÜ

*Birden Güngören Bulgan**

1. Evrensel Kamu Hukuku'ndan (*Ius publicum universale*) Genel Devlet Öğretisi'ne (*Allgemeine Staatslehre*)

Evrensel Kamu Hukuku, 17. Yüzyılda ortaya çıkmıştır. Ulrich Huber (1636-1694), *nova disciplina iuris publici universalis* ile yeni bir disiplin olarak genel kamu hukukundan bahsetmiştir. Justus Heinrich Böhmer'in ise (1674-1749), 1765'te yayınlanmış *ius publicum universale* (Evrensel Kamu Hukuku) başlıklı bir eseri mevcuttur. 1796'da Heidelberg'de "Devlette uygulanan ve devletin uyguladığı tabii hukuk" dersi yerine Evrensel Kamu Hukuku dersi okutulmaya başlanmıştır.² 17. ve 18. Yüzyılın sonuna kadar Heidelberg Üniversitesinin ders programında eski genel kamu hukuku, devlete uygulanan ve devletin uyguladığı doğal hukuk ilkelerini içermekteydi.³

19. yüzyılda Evrensel Kamu Hukuku yerine dersin Genel Devlet Öğretisi (*Allgemeine Staatslehre*) olarak okutulduğunu görmekteyiz. *Allgemeine Staatslehre* kavramının ilk kez R. v. Mohl'ün (1799-1785) Devlet Bilimlerinin Tarihi ve Literatürü (*Geschichte und Literatur der Staatswissenschaften*, 1855) adlı eserinde ortaya çıktığını iddia edilmektedir.⁴ 19 ve 20. yüzyılda bu kavram iyice yerleşmiş ve *ius publicum universale* yerine *Allgemeine Staatslehre*

* Dr. Öğretim Üyesi, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

² Rukiye Akkaya Kia, Bir ders konusu olarak "Devlet" ya da Genel Kamu Hukuku Dersinin Kökenleri, Beta Yayınları, 2016, s. 67.

³ "bu derste, Alman hakkının "eski ve evrensel" kamu hukuku ilkelerinin, aynı zamanda devlete uygulanan doğal hukuk ilkeleri olarak anlatılıyordu" (Rukiye Akkaya Kia, a.g.e., s. 67).

⁴ Michael Stolleis, *Geschichte des öffentlichen Rechts in Deutschland*, Zweiter Band, 1800-1914, Verlag C.H. Beck, 1992, s. 425.

kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Bu kavramın yerleştiği bu alanda yazılan eserlerin başlıklarından da anlaşılabilmektedir.⁵ Günümüzde ise Genel Devlet Öğretisi (Allgemeine Staatslehre) başlığından çok Devlet hukuku (Staatsrecht) başlığının tercih edildiği gözlemlenebilmektedir.

2. Genel Devlet Öğretisi'nden Devlet Hukuku'na Bir Dönüşüm

Genel Devlet Öğretisi (Allgemeine Staatslehre) ders adı olarak hala kullanılmakla birlikte çoğu üniversitede Devlet Hukuku (Staatsrecht) adının tercih edildiğini görmekteyiz.⁶

Bazı Üniversiteler bu değişime örnek olarak gösterilebilir:

- Bonn'da 2010-2011 yılında Udo di Fabio'nun dersi Genel Devlet Öğretisi (Allgemeine Staatslehre) olarak verdiği görülmekte. Ancak artık ders Devlet Hukuku (Staatsrecht) başlığı ile verilmektedir.
- Köln'de ise 2011-2012 yılına kadar ders Genel Devlet Öğretisi (Allgemeine Staatslehre) başlığı ile verilmiştir.
- Halle'de 2015 yılına kadar ders Genel Devlet Öğretisi (Allgemeine Staatslehre) başlığı ile okutulmuştur.
- Saarland Üniversitesinde 2016 yılına kadar ders Genel Devlet Öğretisi (Allgemeine Staatslehre) olarak (Prof. Rudolf Wandt) okutulmuştur.
- Augsburg'da Prof. Ulrich Gassner'in 2007-2008 "Verfassungsgeschichte einschlieslich Allgemeine Staatslehre" (Anayasa Tarihi ve Genel Devlet Teorisi) başlığı ile bu dersi verdiği görülmektedir.

⁵ M. Bluntschli, Allgemeine Staatslehre (1877), Georg Jellinek, Allgemeine Staatslehre (1900), Hans Kelen, Allgemeine Staatslehre (1925), Hermann Heler (1934), Staatslehre en başta sayılabilecek eserlerdir. Bunun yanında bu başlıkla birçok eser yayınlanmıştır. Nasyonal sosyalizmle Genel Devlet Öğretisi (Allgemeine Staatslehre) içerik olarak büyük bir kayıp verse de Herbert Krüger (1964), Helmut Kuhn (1967) ve 1970'te Ermacora'nın eserleri ile canlanmıştır. Bunlara daha sonraları Roman Herzog, Kriele, Denninger ve Doehring gibi yazarlar da katılmıştır.

⁶ Dersi Genel Devlet Öğretisi (Allgemeine Staatslehre) olarak veren hukuk fakülteleri: Heidelberg, Münih, Dresden, Göttingen, Hannover, Passau, Europa-Uni Viadrina
Dersi Hukuk ve Devlet Felsefesi (Rechts und Staatsphilosophie) başlığıyla veren Üniversiteler: Berlin Humbolt Üniversitesi, Münih Üniversitesi.

Dersi Devlet Hukuku (Staatsrecht) başlığı ile veren Üniversiteler: Bielefeld, Bochum, Bonn, Dresden, Freiburg, Hamburg, Kiel, Köln, Leipzig, Mainz, Hamburg, Münster, Oldenburg, Osnabrück, Rostock, Saarland, Siegen, Trier, Tübingen, Wiesbaden, Würzburg Üniversitesi.

Devlet Hukuku dersinin içeriğinin genellikle Genel Devlet Öğretisi (Allgemeine Staatslehre) kadar teorik alana ağırlık vermediği daha çok pozitif hukuka odaklandığı gözlemlenmektedir. Bu nedenle isimdeki bu dönüşüm dersin içeriğindeki bir dönüşümü de işaret etmektedir. Devlet Hukuku dersinde Jellinek ve Kelsen'in teorilerine gönderme yapan ders programlarına rastlansa da genellikle temel haklara ve devlet organizasyonuna odaklanılmaktadır.

3. Alman Üniversiteleri'nde Genel Kamu Hukuku Ders İçerikleri

Bu çalışmada teorik alana daha fazla ağırlık veren ve dersi Devlet hukuku (Staatsrecht) olarak değil Devlet Felsefesi (Staatsphilosophie) ve Genel Devlet Teorisi (Allgemeine Staatslehre) olarak veren kürsü ve üniversitelerin 2017-2018 ders programları⁷ incelenmiştir:

3.1. Berlin Humboldt Üniversitesi

- Devlet Felsefesi (Staatsphilosophie)
- Dersi veren hoca: Prof. Volker Neumann'ın Carl Schmitt ile ilgili çalışmaları mevcuttur.
Derste işlenen Konular:
- 17. yüzyıl yeniçağ düşünürlerinden başlayarak Hobbes, Locke, Rousseau, Hegel, Kant, daha sonra Marx, Engels gibi düşünürler ele alınmakta.
- Buna Jellinek ve Weimar dönemi düşünürleri eklenmekte, Kelsen, Smend, Heller ve Radbruch gibi düşünürler incelenmektedir.
- Pozitivizmden Tabii hukuka ilişkin dönüşüm üzerinde durulmaktadır.
- Rawls, Nozick gibi düşünürler de ele alınmaktadır.
- Kaynakça: Wolfgang Kersting, Die politische Philosophie des Gesellschaftsvertrag, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1996.

3.2. Göttingen Üniversitesi

- Göttingen Üniversitesinde Genel Kamu Hukuku Enstitüsü mevcuttur.
- Prof. Werner Heun vefat ettikten sonra kürsüyü Prof. Thiele devam ettirmektedir.
- Göttingen Üniversitesinde ders programında önce genel kamu hukuku ve ödevleri, devletin ortaya çıkışı ve kavramsal tarihçesi ele alınmaktadır.

⁷ Ders programlarının içerikleri için bu derslerin hocaları ile yazılmıştır. Bazı hocalar ayrıntılı programlarını ve kaynaklarını göndermiştir. Bazıları ise genel hatları ile dersi nasıl ele aldıklarını belirtmişlerdir. Bu nedenle ders programlarının incelenmesinde farklılıklar olmuştur. Bazı programlar daha ayrıntılı ele alınabilirken bazı üniversitelere ilişkin ders programı detaylı olarak aktarılamamıştır.

- Yeniçağda devletin ortaya çıkışı, egemenlik, sekülerleşme, üç unsur teorisi, devlet ve toplumun 19. Yüzyılda ayrışması, 20. Yüzyılda devlet ve toplum arasındaki ilişkinin dönüşümü ele alınan diğer konular arasındadır.
Bunun yanında:
- Devletlerin ortaya çıkma biçimleri, anayasa, reform ve devrim,
- Yönetim biçimleri, tipolojiler, temel modeller olarak demokrasi ve diktatörlük, diktatörlükler (otoriter, totaliter, sosyalist devlet teorileri), tarihsel modeller (monarşi, cumhuriyet, antik polis), meşruiyet,
- Demokratik yönetim sistemlerinde temel unsurlar, güçler ayrılığı, halk egemenliği, çoğunluk prensibi, plüralizm,
- Parlamento, seçimler, siyasi partiler de ele alınan konular arasındadır ve son olarak federatif uluslararası boyut ele alınmıştır.
- Kaynakçada klasik genel kamu hukukuna ilişkin eserler ve güncel makaleler de bulunmaktadır (Jellinek, Zippellius, Isensee, Kelsen, Heller, Böckenförde, Brunner vs.).

3.3. Heidelberg Üniversitesi

Dersi veren hoca: Prof. Bernd Grzeszick

- Antik Yunan'dan başlayarak her dönem için tipik olan iki ya da üç devlet anlayışı, dönemin düşünürleri aracılığı ile ele alınmaktadır. Ders çerçevesinde bu düşünürlerin orijinal metinlerinden pasajlar verilerek karşılaştırma yapılmaktadır.

3.4.Hannover Üniversitesi

- Dersi veren hoca: Prof. Kay Waechter
- Federalizm, Demokrasi, Hukuk Devleti konularına ağırlık vermektedir.

3.5.Nürnberg Üniversitesi

Kürsü tarihi açısından önemli kişiler: Prof. Reinhold Zippellius (1963-1995), Prof. Burkhard Ziemke (1996-2001), Prof. Matthias Jestaedt (2002-2011) ve Prof. Andreas Funke (2011-)

Dersin beş başlığa ayrıldığını görüyoruz:

1. Devlet ne için?

Buna ilişkin dört cevap üzerinde durmaktadır:

-Antik Yunan, Aydınlanma I: güvenlik (Hobbes), Aydınlanma II: bireysel özgürlük (Locke), Aydınlanma III: genel refah (Rousseau)

2. Devlet nedir?

-Jellinek'in üç unsur teorisi, hukuki düzen olarak devlet (Kelsen), karar ve etki birliği olarak organize olmuş devlet (Heller).

3. Anayasa Teorisi-Temeller

Anayasal devlet fikri

Halkın yasama gücü olarak ortaya çıkması

Weimar tartışması ve Anayasa Kavramı (Schmitt).

4. Anayasa Teorisi-Unsurular

Hukuk devleti, demokrasi, anayasal yargı

5. Avrupa Birliği (Lizbon Anlaşması vs.)

3.6. Münih Üniversitesi

Dersi veren hoca: Dr. Jan Schaeffer.

- I. Devlet ve Anayasa
- II. Devlet Organizasyonu
 - 1. Demokrasi
 - 2. Hukuk Devleti
 - 3. İnsan Hakları
 - 4. Sosyal Refah Devleti
 - 5. Federalizm ve Plüralizm
- III. Siyasi Düşünceler Tarihi Antik Yunan'dan 21. Yüzyıla

IV. Siyaset Bilimine Giriş (Bu bölümde devlet öğretisi ve siyaset biliminin 1945 sonrası ayrışması üzerinde durulmakta.)

Kaynakça:

- Kriele, Einführung in die Staatslehre, 6. Auflage 2003
- Schöbener/Knauff, Allgemeine Staatslehre, 3. Auflage 2016
- Fleiner, Allgemeine Staatslehre, 3. Auflage 2003 sowie Loughlin, Foundations of Public Law, 2010.

3.7.Avrupa Universitesi-Viadrina (Europa Universitt Viadrina)

Frankfurt (Oder)

Dersi veren hoca: Prof. Stefan Haack

Ders içeriği:

1. Bir hukuk disiplini olarak genel kamu hukuku

Genel kamu hukukunun incelenmesi, metotlar

2. Tarihsel bir fenomen olarak devletleşme, devletin tarihsel kontekstte ele alınması

-Antik Yunan Polisi, Roma İmparatorluğu, Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu, yeniçağın toprağa bağlı devleti

-Modern anayasal devletin düşünsel temelleri

3.Devlet-Hukuk ilişkisi

-Hukuki bir devlet kavramının zorunluluğu

-Hukuki bir devlet kavramı oluşturmanın teorik temelleri

-Jellinek'in üç unsur teorisi

-Kelsen'in saf hukuk kuramında devlet kavramının çözülüşü

-Smend'in entegrasyon teorisinde devlet kavramı

-Devletin sosyolojik olarak açıklanmasında Hermann Heller ve Martin Drath gibi düşünürlerden yararlanılmakta, Carl Schmitt'e göre devletin siyasi bir birlik oluşu gibi konular üzerinde durulmaktadır. Bunun yanında egemenlik kavramı, egemenliğin kaynağı gibi konular da incelenmektedir.

4. Devletin amaçları ve görevleri çerçevesinde incelenen konular:

1. Meşruiyet

2. Sosyolojik açıdan meşruiyet sorunu çerçevesinde Max Weber

3.Tarihte ve günümüzde devlet felsefesi ve meşruiyet teorileri

3.1. Devlet egemenliğini meşru görmeyen teoriler (Anarşizm)

3.2.Devlet egemenliğini dini olarak temellendirilmesi

3.3. Sosyal Sözleşme Teorileri

3.4. Marksist Eleştiriler

3.5. Luhmann'ın Eleştirisi

Devletin amaçları ve ödevlerinde toplumsal fayda

5. Modern anayasal devletin temel prensipleri

1.Bir devlet biçimi olarak demokrasi

- Antik Yunanda devlet biçimleri (Aristo sonrası)
- Yeniçağda devlet biçimleri (Machiavelli sonrası)
- Günümüz yaklaşımları
- Demokrasi temelleri, biçimleri, doğrudan demokrasi, temsili, parlamenter demokrasi

2. Anayasal devlet, Anayasa kavramı, hukuk devleti, ve *rule of law*
Amerika’da *rule of law*, Temel haklar, Devlet öncesi temel haklar, temel hakların tarihçesi

6. Devletlerarası birlikler

- Eyaletler, Almanya örneği
- Devletlerarası Hukuk
- Avrupa devleti, Avrupa’da demokrasi açığı

Kaynakça: Doebling, Fleiner/Basta Fleiner, Gamper, Kriele, Schoebener/Knauff, Zippelius

3.8. Farklı Üniversitelerde Genel Kamu Hukukuna İlişkin Seçimlik Dersler:

-Humboldt Üniversitesinde edebiyatçı olarak da tanınan Prof. Bernhard Schlink’in, Prof. Volker Neumann ile birlikte verdiği “Erken Anayasacılık Hareketinden Nasyonal Sosyalizme Devlet Hukukunda Demokrasi” (Demokratie im Staatsrecht vom Frühkonstitutionalismus bis zum National-Sozialismus) Semineri,

-Kelsen üzerine çalışmaları ile tanınan Prof. Bernstorf’un Tübingen Üniversitesi’nde verdiği “Devlet ve Devletlerarası Hukukçu Olarak Carl Schmitt” (Der Staats und Völkerrechtler Carl Schmitt) başlıklı seminer,

-Friedrich Schiller Jena Üniversitesi’nde Jellinek üzerine çalışmaları bulunan Prof. Pauly’nin “Egemenlik ve Hukuki Bağlayıcılık Arasında Halk” (Das Volk zwischen Souverainität und Rechtsbindung, Menschensbilder im Recht) başlığı ile verdiği seminer,

-Frankfurt Goethe Üniversitesinde Prof. Vesting’in verdiği “Frankfurt Okulunun Hukuk Eleştirisi” (The Critique of Law in the Frankfurt School) üzerine verdiği seminer genel kamu hukuku dersi konularını içeren seminerlere örnek olarak sayılabilir.

4. *Ius Publicum Universale*'den geriye ne kaldı?

Evrensel Kamu Hukuku (*Ius publicum Universale*), evrenselliği tartışılan⁸ bir ders başlığı olsa da aslında kamu hukukuna ilişkin bir takım evrensel ilkeler ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu evrensel olma iddiası ilk dönemlerde tabii hukuk ile ilişkilendirilebilir. Günümüzde bu evrenselliği sağlayabilecek ve genel kamu hukukunun temelinde yer alabilecek bilimlerden biri antropolojidir. Genel Kamu Hukuku dersinde antropolojik, sosyolojik ve tarihsel verilerin de ele alınarak devletin teorik bir zemin üzerinde değerlendirilmesi son derece önemlidir. Jellinek, devletin çift yön kuramında, bir bestenin sadece notalardan ibaret olmadığı gibi hukukun da hukuki yönünün yanı sıra sosyal yönünün ele alınması gerektiği yoksa devletin tam anlamıyla anlaşılamayacağını vurgulamaktadır.

Almanya'da bu dersin kapsamının evrenselden ulusala doğru bir daralma geçirdiğini ve felsefi yönünün girerek arka plana itildiği görülmektedir. Bir süredir Genel Devlet Öğretisi yerine geçen Devlet Hukuku dersinin daha çok pozitif düzenlemelere, devlet organizasyonu ve temel haklara yöneldiği görülmektedir. Almanya'da başlıktaki bu daralma içeriğe de yansımaktadır. Devlet teorisi (Staatsrecht) dersi çerçevesinde teoriye daha az yer verip Alman hukukuna özgü olana odaklanılmaktadır. Hala Genel Devlet Öğretisi (Allgemeine Staatsrecht) dersinin verildiği üniversitelerde ise teoriye ayrıntılı yer verildiği ve farklı bilimlerden faydalandığı görülmektedir. Devletin ortaya çıkışının, antropolojik⁹, sosyolojik, felsefi ve tarihsel verilerle karşılaştırmalı olarak ele alınması önemlidir. Ayrıca devlet teorisi üzerine yazmış düşünürlerin katkıları analiz edilmeden devlet üzerine düşünmek ve onun gelişimine katkıda bulunmak da imkansızlaşmaktadır. Devlet ve hak kuramının teorik zeminin giderek geri çekilmesi bu açıdan da düşündürücüdür.

⁸ Evrensel Kamu Hukuku, Alman halk hukukunun tarihsel, kültürel ve siyasal kökenlerine özgülenmiştir (Rukiye Akkaya Kia, a.g.e., s.66).

⁹ Bu konuda bkz. Cemal Bali Akal, İktidarın Üç Yüzü, Dost Kitabevi Yayınları, 2016; Oktay Uygun, Devlet Kuramı, Oniki Levha Yayınları, 2017; Marc Abélès, Devletin Antopolojisi, Dipnot Yayınları, 2012.

GENEL KAMU HUKUKU DERSİ KAPSAMINDA İNSAN HAKLARI EĞİTİMİNE YAKLAŞIM

*Bülent Algan**

I. Giriş

Hukuk kurallarını karşılaşılan ya da önüne gelen sorunlara uygulamak ya da bu kurallara dayanarak eylem ya da işlem tesis etmek, yalnızca hukukçulara özgü değildir. Çok farklı meslekleri yürüten kişiler (memur, mühendis, mimar, pilot vs.) yürüttükleri mesleklerle ilgili hukuk kurallarını –yönetmeliklere varıncaya kadar- çok iyi bilebilir ve uygulayabilirler; hatta ilgi alanları ya da görev tanımlarıyla örtüşen bu kuralların yargı organları tarafından nasıl yorumlandığına varıncaya kadar genel hukuk eğitimi almış birine kıyasla çok daha ayrıntılı bilgi sahibi olabilirler. Ne var ki, hiç kimse, pozitif hukuka ilişkin bu çok ayrıntıya sahip bilgiye sahip oldukları için o kişilerin “hukukçu” niteliği kazandığını ileri süremez. Kuşkusuz, *“hukuk eğitimi, sadece yasayı bilme ve bu bilgiyi belli koşullar içinde pratiğe geçirme etkinliği”*ne indirgenecek bir eğitim olmadığı gibi, hukukçu da *“sadece yasayı bilen kişi ya da basit bir yasa adamı”*¹⁰ değildir.

Hukukçuyu yasayı bilen kişiye, hukuk eğitimi de bu bilgiyi ve onun uygulanmasının öğretilmesine indirgeyen yaklaşımı reddeden bir hukuk eğitiminin olmazsa olmaz bir bileşeni, kuşkusuz “Genel Kamu Hukuku” kapsamında hukuk öğrencisine kazandırılmak istenenler olacaktır. Gerçekten de Genel Kamu Hukuku, öğrenciye tam da hukuku yasa ile, devleti ve ona ilişkin pek çok boyutu da genel, kapsamlı, yerelliği ve anayasa türünden pozitif metinlerle sınırlandırılmamış bir bakış açısıyla ele almayı önermektedir. Bu nedenle de Genel Kamu

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

¹⁰ Rukiye AKKAYA KİA, **Bir Ders Konusu Olarak “Devlet” ya da Genel Kamu Hukuku Dersinin Kökenleri**, Beta Basım Yayın Dağıtım AŞ, 2. Baskı, İstanbul 2016, s. 2.

Hukuku, yasayı bilen kişiden bir “hukukçu” çıkarmak, “yasanın bilgisi”ni de “hukuk eğitimi”ne çevirmek konusunda vazgeçilmesi mümkün olmayan bir derstir.¹¹

Ne yazık ki Genel Kamu Hukuku, bir dizi nedenden ötürü hak ettiği değeri görememektedir. Bunun bir nedeni, Genel Kamu Hukuku’nun, Akkaya Kia’nın deyişiyle, “*adı belli bir yasa ile anılmayan*” derslerden olmasıdır; bu anlamda hukuk eğitimindeki yeri tartışılan, “*kadersiz*”¹² ya da “*sorunlu*”¹³ bir ders olma vasfının kendisine yüklenmesi tehdidiyle karşı karşıyadır Genel Kamu Hukuku.¹⁴ Bu durum, kimi zaman Anayasa Hukuku dersinin içinde eritileceği, kimi zaman İnsan Hakları Hukuku’nun birey-devlet ilişkisini açıklayacağı, kimi zaman başka bilim alanlarıyla ya da disiplinlerle ilişki ya da etkileşim içinde olmak bir zaafmış gibi siyaset biliminin de esasen iktidar ve devlet konularını ele alan bir bilim olması nedeniyle bu alanı ikinci plana ittiği gibi eleştirilerin dile getirilmesine zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte, Genel Kamu Hukuku’nun özgün bir alanı ve konulara yaklaşım biçimi olduğu, hukukun başka alanlarıyla ve başka bilim dallarıyla karşılıklı etkileşim içinde olduğu gerçeğinden alanın gereksizliği değil, zenginliği ve interdisipliner yaklaşımlara açıklığı sonucunu çıkarmak gerekirdi.¹⁵

Bu çalışmada, Genel Kamu Hukuku’na ilişkin başka tartışmalara girmeksizin, hukuk fakültesi öğrencilerine insan hakları eğitiminin bu ders kapsamında nasıl bir yaklaşımla sağlanabileceği sorusuna yanıt aranması amaçlanmaktadır.

II. Genel Kamu Hukuku – İnsan Hakları İlişkisi

Genel Kamu Hukuku’nun temel inceleme konusunun “devlet” olduğu kuşkusuzdur. Genel Kamu Hukuku’nun çeşitli tanımlarında da bu kavramın merkeze yerleştirildiği görülür:

“devlet” müessesesini toplumsal, hukuki ve siyasi bir olgu olması bakımından inceleyen; devletin kökenini, tarihsel gelişimini, unsurlarını, devletin üstün kudreti ile bir taraftan bireylerin özgürlüklerinin, diğer taraftan ise devletler arası düzenin

¹¹ Elbette bununla sözü edilen kazanımın yalnızca Genel Kamu Hukuku alanı/dersi ile elde edilebileceği kast edilmemektedir.

¹² AKKAYA KIA, s. 6.

¹³ Rona AYBAY, **Genel Kamu Hukuku Devlet (18. – 20. Yüzyıl)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 4.

¹⁴ Üstelik hukuk eğitimi söz konusu olduğunda müfredatta belli bir alanda ve pozitif hukukla zorunlu bir bağlantı kurulması gerekmeyen derslerin varlığı da doğal ve gereklidir. Genel Kamu Hukuku da, devleti, bütün niteliklerini ve işlevlerini kapsayacak şekilde ve güncel pozitif hukuk verilerine de bağlı kalmadan tarihsel gelişimi içinde incelemeyi amaçlayan bir alan olarak nitelendirilebilir. Bkz. AYBAY, s. 7-11.

¹⁵ Bu dersin hocalarının “istilacı” yaklaşım sergilediği görüşü için bkz. Yavuz ABADAN, “Âmme Hukukunun Konusu ve Öğretim Metodu”, **AÜSBFD**, Cilt 20, Sayı 2, 1965, 399-417, s. 400.

nasıl telif edilebileceğini araştıran, devletin organlarını açıklayan ve işlevlerini belirlemeye çalışan tümüyle nazari (kuramsal) bir bilim dalıdır.¹⁶

Gerek başka yazarların konuya yaklaşımlarının, gerekse Türkiye’de Genel Kamu Hukuku’na ilişkin ders kitaplarının incelenmesinden, bu alanın konuları arasında çeşitli yönleri ve boyutlarıyla “devlet” olgusunun yanında, birey-devlet ilişkileri bağlamında insan haklarının yer aldığı görülmektedir. Bunların ayrıntılı bir incelemesine girmeden, insan haklarının, Genel Kamu Hukuku’nun temel konu başlıklarından biri olduğuna kuşku duyulmaması gerektiğini belirtmek gerekir. Birey-devlet ilişkilerinin, daha açık bir ifadeyle devlet karşısında bireyin konumunun Genel Kamu Hukuku’nun kapsamında olduğuna kuşku duyulmaması gereken bir ortamda, 18. yüzyıl sonlarından itibaren iç hukuk düzeninin (temel hak ve özgürlükler), II. Dünya Savaşı’nın ardından ise uluslararası hukuk düzeninin bir parçası olan ve devlet kudretini her iki hukuk düzeyinde sınırlayan bu olgunun Genel Kamu Hukuku tarafından dışlanması düşünülemez.

İnsan hakları birey değil devlet merkezli ele alınsa bile insan haklarına yine Genel Kamu Hukuku kapsamı içinde özel bir önem verilmesi gereği kendini gösterir. Bir kere insan hakları, ortaya çıktığı ve pozitif hukuka konu olduğu andan beri, devletin iktidar unsurunu ve onun bir niteliği olan egemenliği hem iç egemenlik, hem de dış egemenlik boyutuyla sınırlamaktadır. Yalnızca bu özelliği bile insan haklarını Genel Kamu Hukuku’nun konusu yapar ve kavramın siyasal iktidarı sınırlaması yönüyle yine “Genel Kamu Hukuku’nun kendine özgü yaklaşımıyla” ele alınmasını gerektirir.

Siyasal iktidarın ilkelinden modernine tüm insan topluluklarında bulunmaktadır. Bu iktidarın, gücün merkezileştiği modern devletle birlikte, denetlenmemesi ve sınırlandırılmaması halinde tek tek bireyler ve topluluk açısından tarihte eşi görülmemiş riskleri barındırmasına hukuk sisteminin, disiplininin ve özellikle devlet olgusunu kendisine konu olarak seçmiş olan Genel Kamu Hukuku’nun kayıtsız kalması düşünülemez. Bu nedenle, -başkalarının da eklenmesi mümkün olmakla birlikte- hem devlet kudretinin sınırlandırılması, hem de bireyin devlet –ve devlet kudreti- karşısındaki konumu bağlamında hak ve özgürlüklerin Genel Kamu Hukuku dersi içerisinde ve özellikle Genel Kamu Hukuku’nun aşağıda açıklanacak olan yaklaşımıyla ele alınması hukuk eğitiminden beklenen kazanımlar açısından vazgeçilmezdir.

¹⁶ Bkz. Yahya K. ZABUNOĞLU, **Devlet: Tanım-Kaynak-Unsurlar**, s. 33; Recai Galip OKANDAN, **Umumi Amme Hukuku**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1976, s. 7; Muvaffak AKBAY, **Umumi Amme Hukuku**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1961, s.1-2.

III. İnsan Haklarının Genel Kamu Hukuku Dersinde Ele Alınma Biçimi

İnsan hakları, kavramsal çerçevesi, genel teorisi, tarihsel gelişimi, ulusal ve uluslararası boyutları gibi ana başlıklarıyla hukuk fakültelerinde lisans eğitiminin konusunu oluşturabilir. Bu ana başlıklar arasında dengeli bir dağılım gerçekleştirilmediğinde, çok soyut bir ders niteliğine bürünebileceği gibi tümüyle teknik bir ders biçimini de alabilir. Temel hak ve özgürlüklerin ulusal düzeyde tarihsel ve pozitif gelişimi çerçevesinde Anayasa Hukuku’nun, bu haklara getirilen güvence sistemleri bağlamında Anayasa Hukuku yanında İdare Hukuku, Uluslararası Kamu Hukuku gibi derslerin ve ilgi alanı ölçüsünde diğer derslerin insan hakları alanına girmesi söz konusu olabilir. Ancak Genel Kamu Hukuku dışında hiçbir derste, insan hakları ve bireyin özgürlük sorunu ve mücadelesi, çoğunlukla ulusal nitelikteki pozitif düzenlemelerden bağımsız, kuramsal boyutları da içeren, böylece insan haklarının gerçek anlamını ve değerini öğrencinin kavramasına yardımcı olabilecek bir içerikle sunulamaz, ya da en iyimser ifadeyle bu ancak kısmen sağlanabilir.

İnsan haklarının giderek ayrı bir disiplin halini alması ve ulusal ve uluslararası boyutuyla bir “İnsan Hakları Hukuku” alanının oluşması, kuşkusuz insan haklarının özgün akademik gelişimi için olumlu bir gelişmedir ve konunun her yönüyle ele alınmasına katkı sağlayacağı aşîkardır. Ne var ki, hukuk fakültelerinin bazılarında “İnsan Hakları Hukuku” adı altında ayrı bir kürsü kurulması tercih edilmişken, büyük çoğunluğunda bu durum söz konusu olmamıştır. Bu durumda insan haklarına ilişkin eğitimin, Genel Kamu Hukuku alanında çalışan öğretim elemanları tarafından yürütülmesinin yaygın uygulama olduğu söylenebilir.

Bu durumda, insan hakları konusunun, Genel Kamu Hukuku bağlamında, bu alanın temel inceleme konusu olan “devlet” ile bağlantılı olarak verilmesi büyük önem taşımaktadır. Hukuk öğrencisinin devlete ilişkin anlamlı, doğru, tatmin edici bir bilgiye sahip olması, aynı zamanda onun pozitif hukuka doğru bir bakış açısıyla yaklaşmasını sağlayacaktır. “Devlet”i doğru anlayabilmesi ise, salt dar anlamda “devlet teorisi” ile sınırlanmamış bir Genel Kamu Hukuku ders müfredatı ile mümkün olabilir.

Bu bağlamda, yukarıda belirtildiği gibi, siyasal iktidarın sınırlandırılması probleminin Genel Kamu Hukuku’nun temel tartışma konularından birini oluşturduğu ve bunun en önemli araçlarından birinin insan hakları olduğu gerçeğinin ve bunun gerekçelerinin açıklanacağı, öğrenciye bir öğrenme kazanımı olarak kazandırılacağı içeriğe sahip bir dersin, örneğin Anayasa Hukuku gibi iç kamu hukuku olma yönü baskın olan bir başka ders tarafından ikame

edilmesi mümkün görünmemektedir. Hatta, bu bağlantıyı kurmayan ve pozitif düzenlemelerin ve ulusal/uluslararası yargı yerlerinin içtihadını aktarmakla yetinen, usul ve pozitif düzenlemeler arasında sıkışan bir teknik “İnsan Hakları” dersinin de Genel Kamu Hukuku’nun öğrenciye sağladığı katkısı sağlaması mümkün görünmemektedir. Pozitif hukuk temelli bir insan hakları dersi, ancak Genel Kamu Hukuku dersinin sağladığı formasyon ile birleştiğinde kendinden beklenen sonucu verebilecektir. Bu formasyonun yokluğunda, insan haklarına yüklenen anlamın, değerın, bütün hukuk sisteminin ve somut uygulamaların insan hakları merkezli ve temelli olmasının gerekliliğinin öğrenciler tarafından anlaşılması tehlikeye girebilir.

Genel Kamu Hukuku’nun belli bir pozitif yasaya endeksli bir ders olmaması, soyut ve kuramsal değerlendirme ve yaklaşımlara fazlasıyla yer veren bir hukuk alanı ve ders olmasını doğru değerlendirmek gerekir. Genel Kamu Hukuku, bu yaklaşımıyla, aslında siyasal iktidara, birey-devlet ilişkilerine, hak ve özgürlüklere ilişkin tüm hukuk dallarıyla bir şekilde ilişkilidir. Ancak Genel Kamu Hukuku, tüm bu hukuk dallarına ve uygulamalarına pozitif hukukla sınırlandırılmamış bir pencereden bakmayı sağlar; hukuk eğitimi alan öğrenciye de böyle bir bakış açısı kazandırmayı amaçlar. Böylece hukuk öğrencisi, ileride hukukla ilgili hangi mesleği yaparsa yapsın, pozitif hukuk hukuku, teknik ayrıntıların girdabında kaybolmadan, daha doğru biçimde yorumlayabilen; hukukun normatif karakterini tam isabetle yorumlayıp somut olaya uygulayabilen bir “hukukçu” niteliği kazanır.

Yukarıdaki açıklamalar, okuyucuyu iki konuda yanlış bir sonuca ulaştıramamalı, daha doğrusu iki konuda yanlış anlamaya sevk etmemelidir. *Birincisi*, Genel Kamu Hukuku, pozitif hukuku reddetmeyi, yok saymayı ya da ikinci plana itmeyi değil, birey-devlet ilişkilerini, siyasal iktidarı ve onun elindeki toplumsal düzeni sağlayan kurallar sistemi olarak pozitif hukuku doğru yorumlayarak hukukun gerçek işlevini yaşama geçirmeyi gerektirir ya da sağlar. Genel Kamu Hukuku’nun hukuk eğitimine bu konudaki katkısı çok değerlidir. Çünkü insan haklarının Genel Kamu Hukuku kapsamında verilmesi halinde bu hakların pozitif hukuku aşan boyutlarının olduğunun, bu hakların devletten önce geldiğinin ve siyasal iktidarların bir “lütfundan ibaret” olmadığını, tam tersine birey için vazgeçilmez ve devlet açısından da göz ardı edilemez olduğunun öğrenciler tarafından benimsenmesi bu dersle mümkün olur.

İkinci olarak da, Genel Kamu Hukuku dersi, “ideal devlet” mefhumunun araştırılıp bulunmak istediği bir ders değil;¹⁷ yukarıda da belirtildiği gibi “devlet” adı verilen kurumu toplumsal, hukuki ve siyasi bir olgu olması bakımından inceleyen kuramsal bir alandır. Dolayısıyla Genel Kamu Hukuku bir hukuk dalıdır; ulaştığı verilerle kuşkusuz hukuk öğrencilerine ve hukuk uygulayıcılarına, “devlet”e yüklenecek anlamın ne olması gerektiği konusunda önemli bir bakış açısı sağlar.

Genel Kamu Hukuku yaklaşımıyla verilen insan hakları eğitiminde kaçınılmaz olarak insan haklarının genel teorisi ve tarihsel süreçte ortaya çıkışı konuları büyük önem taşır. Bunun yanında insan haklarının özellikleri ve işlevlerinin neler olduğunun öğrenciye aktarılması, insan haklarının birey ve devlet açısından gerçekte ne anlam ifade ettiğinin anlaşılması bakımından aynı şekilde yaşamsal önemdedir.¹⁸ Bu konuların ele alınışı, birtakım tarihsel bilgilerin ve belgelerin aktarımı niteliğinde değil, insan haklarının neden değerli olduğunu anlamaya yardımcı olacak şekilde bu hakların hep bir mücadelenin ürünü, aynı zamanda siyasal iktidarlar karşısında bireyler ve toplum bakımından hem bir kazanım ve hem de başta gelen güvence olduğunu ortaya koyar tarzda ve içerikte olmalıdır.

İnsan hakları eğitiminin kuramsal ve tarihsel boyutunun ele alındığı birinci kısmının ardından, uluslararası sözleşmelerde ya da anayasalar başta olmak üzere ulusal pozitif düzenlemelerde yer alan düzenlemelerin öğretilmesi daha anlamlı ve kolay olacaktır.¹⁹

İnsan haklarına ilişkin birbirini tamamlayan bu eğitim sürecinin ardından, hukuk öğrencilerinin, hem insan haklarının genel teorisi kapsamında önem ve değerini kavrayan, hem de bir yandan insan hakları usul hukukuna ve diğer yandan insan haklarına ilişkin normların pozitif içeriğine hâkim olmaları mümkün hale gelebilecektir. Bunun sonucunda

¹⁷ “...bu alanda hukuk biliminin görevi en iyi devlet türünü veya **en iyi devlet** şeklini bulmak **değildir**. Ülküsel bir devlet biçimi yoktur... Devletin şekli veya türü üzerindeki soru, **ancak devletin hedefi saptandıktan sonra ona uygun devlet veya hükümet şeklinin bilinmesi ile açıklığa kavuşabilir.**” Karl DOEHRING, **Genel Devlet Kuramı (Genel Kamu Hukuku)** (Çev. Ahmet Mumcu), İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2002, s. 4, para. 4. Vurgular eser sahibine aittir.

¹⁸ Bu bilgiler, elbette lisans düzeyinde Genel Kamu Hukuku eğitiminde ilk aşamayı oluşturan Genel Devlet Teorisi ve benzeri adlarla verilen derslerdeki kazanımlarla birleştiğinde daha anlamlı hale gelir. Bir “hukukçu”nun “devlet”e nasıl bakması gerektiği konusunda rehber bir ders olan Genel Devlet Teorisi dersinde aktarılan bilgi, insan haklarına pozitif düzenlemeleri de aşan bütüncül bir bakış kazandıran insan hakları eğitimiyle birleştiğinde, insan hakları eğitimi de kendinden beklenen sonuçları verebilecektir.

¹⁹ Belirtmek gerekir ki, bu alan, lisans düzeyinde hukuk eğitiminde tek alana ya da “kürsüye” mal edilen bir alan olarak görülmemelidir. İnsan haklarının bu kısmı hukuk eğitimi içinde Anayasa Hukuku, İdare Hukuku gibi farklı derslerde de konularıyla ilgili olduğu ölçüde verilmektedir. Bunun yanında, İnsan Hakları Hukuku adı altında kimi hukuk fakültelerinde kurulan anabilim dalı kapsamında verilen derslerde bu eğitim her yönüyle verilmektedir. Tüm bunların yanında Genel Kamu Hukuku anabilim dalı kapsamında bu içerikte dersler öteden beri verilmektedir.

öğrencilerin, hukuk kurallarının yorum ve uygulanmasında adaletin gözetilmesi, özgürlükler lehine yorum, birey- devlet uyumsuzluklarında devleti zorunlu olarak öncelememe gibi çok değerli kazanımlar elde etmesi mümkün olacaktır.

Ne yazık ki hukuk eğitimi içerisinde Genel Kamu Hukuku'nun ağırlığının giderek azalması²⁰ ve insan haklarının da salt usuli ve teknik boyutlarıyla öğretilmesi eğilimi, yukarıda açıklanan kazanımlardan öğrencilerin mahrum kalması sonucunu doğuracağı için hukuk eğitiminde uygulamada da muhakkak sonuçları olacak önemli bir eksikliğe kapı aralama potansiyeline sahiptir.

IV. Sonuç

Bu çalışmada, çalışma alanı, konusu, yaklaşımı, hatta hukuk eğitiminde varlığının gerekliliği hususlarında çeşitli tartışma ve eleştirilerle yüzleşmek durumunda kalan Genel Kamu Hukuku'nun insan hakları eğitimine yaklaşımının ne olması gerektiği konusu üzerinde duruldu. Yukarıda ortaya konulduğu gibi, ne tür eleştirilerle yüzleşirse yüzleşsin, Genel Kamu Hukuku'nun, sadece hukuk öğrencilerinin insan hakları eğitiminde değil, bütün olarak hukuk eğitiminde başka dersler ya da anabilim dalları tarafından kolayca doldurulamayacak yaşamsal katkıları olduğu ortaya konuldu. Hukuk fakültelerinin sadece “pozitif hukuk bilgisine sahip” ya da “yasayı bilen” mezunlar vermesi değil de, “hukukçu” yetiştirmesi amaçlanıyorsa, Genel Kamu Hukuku'nun özgün yaklaşımından hukuk eğitiminde vazgeçmek de mümkün olamaz. Genel Kamu Hukuku'nun yaklaşımı gerçekten de özgündür. Çünkü bu alan, her şeyden önce “devlet”in gerçekte “ne” olduğunu üstelik “ideal devleti aramak” ile kendini sınırlandırmayıp onu kuramsal ve hukuksal yaklaşımla ve sentetik yöntemle ele alır. İkincisi, insan haklarının neden vazgeçilmez değerde olduğunu hukuk öğrencisinin benimsemesine yardımcı olur. Üstelik Genel Kamu Hukuku, bunları yaparken pozitif hukukla kendini sınırlamaz ve fakat bu kazanımlarla pozitif hukuka farklı bir bakış açısı kazandırır. Bu farklı bakış açısı, pozitif hukuku daha doğru bir yaklaşımla yorumlamayı da mümkün kılar. Güncel bir tartışmaya katkı sağlaması amacıyla son sözü söyleyip bağlamak uygun olacaksa: hukuk fakültesi eğitimi almayan ve fakat “yasanın bilgisine sahip” olanların, aslında Genel Kamu Hukuku'nun da büyük katkı sunduğu “hukuk eğitimi” almadıkları için yargıçlık mesleğinde teknik hukuk bilgisinin ve bu bağlamda yasanın sözünün ve hatta içtihat tekrarının yeterli olacağını zannetmelerinin adaletin tesisi açısından çeşitli sorunlar

²⁰ İsim belirtmek bu aşamada çok doğru olmamakla birlikte, Genel Kamu Hukuku dersinin, pek çok fakültede “bir dönemlik” ders olarak verilmesi ile yetinilmektedir.

doğurduğunu/doğuracağını söylemek yanlış olmaz. Elbette aynı sorun, tatmin edici olmaktan uzak bir içerikle “hukuk eğitimi” alanlarda da kendini gösterebilir/göstermektedir.

GENEL KAMU DERSİNİN GEREKLİLİĞİ SORUNU VE ANAYASA HUKUKU KÜRSÜSÜNE DAHİL EDİLEBİLİRLİĞİ

*Nergiz Karadağ**

I. Giriş

Başlangıcı kendi deneyimlerim üzerinden yapmak istiyorum. Lisans, yüksek lisans ve doktora öğretimlerini Türkiye’de farklı devlet üniversitelerinin hukuk fakültelerinde tamamlamış bir öğrenci olduğumdan, Genel Kamu Hukuku (kısaca GKH) dersinin hukuk öğretimindeki yerini, bu dersin nasıl verildiğini, kapsamını, kaynaklarını, bu alanın öğretim üyesi olan çok etkili hocalardan öğrenebilme şansına sahip oldum. Ancak artık öğrenci değil öğretim elemanı olduğum ve çalıştığım üniversitede bu dersi vermeye başladığım zaman tamamen tek başıydim. GKH kürsüsünün tek öğretim elemanı, fakülte kurulduğundan beri bendim. Bu sürecin bir kısmında araştırma görevlisi, bir kısmında da öğretim üyesi olarak ders verdim. Başlangıçta şanslı olduğumu düşünüyordum, çünkü özgürdüm. Tarzını takip etmek zorunda olduğum bir öğretim üyesi yoktu. Öğrencilerime dilediğim kaynağı tavsiye edebilir, dilediğim gibi ders anlatabilirdim. Ancak çok kısa sürede anladım ki bu özgürlük hissi başarılı bir sonucu garantilemiyor, çünkü kürsüde ikinci bir görüş yok ve ben aslında son derece deneyimsizim. Kendi yolumu kendim çizmek zorunda olunca herkesin yapacağı gibi yardım almak için bu alana dair yazılmış kitaplara başvurdum. Dersin içeriğini ve kapsamını belirlemek, haftalık ders planını ve oluşturmak, derse hazırlanırken faydalanacağım ya da öğrencilerime önereceğim kaynaklara karar vermek için yönteminden yararlanabileceğimi düşündüğüm Türkçe ders kitaplarını inceledim. Ancak o zaman fark ettim ki ders kitaplarının da bir kısmında, kitabı yazan öğretim üyesi/üyeleri, bu ders neden gereklidir, bu ders hangi konuları içerir yahut içermelidir gibi sorular üzerinden dersin kendisini açıklama ihtiyacı

* Dr. Öğretim Üyesi. İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

hissediyor²¹. Dersin hukuk öğretimi için önemi ve neden gerekli olduğu konusundaki bu açıklamalar büyük ölçüde birbirine benzese de, kitapların neredeyse hiçbirinin adı, içeriği ve sistematigi birbirine benzemiyor. Öyle ki bazı kitapların önemle ve sayfalarca üzerinde durduğu bir konuya diğerlerinde hiç değinilmemiş ya da tarihsel olarak konuların başlatıldığı ve bitirildiği zaman dilimleri farklı.

Alana dair ders kitaplarının adlarının farklı olması aslında doğaldır, nitekim bu ders, hukuk fakültelerinde de farklı adlarla verilir: Genel Kamu Hukuku, Kamu Hukuku, Devlet Kuramı, Genel Devlet Teorisi gibi. Bir de içerik yönünden GKH dersine kısmen benzer dersler de vardır: Siyasal Düşünceler Tarihi, Siyaset Bilimi, Siyasi Tarih dersi gibi. Ancak bu dersler hukuk fakültelerinde çoğunlukla seçimlik ders olarak yer alır.

Bu noktada sorun, dersin adı konusundaki bu çeşitliliğin yarattığı belirsizliktir. Örneğin Anayasa Hukuku, İdare Hukuku, Uluslararası Hukuk ya da Ceza Hukuku gibi dersler, hukuk fakültesi öğrencileri ya da öğretim elemanları dışındaki kişilerce de bilinir ve bu derslerin içerikleri hakkında kolayca fikir yürütülebilir, nitekim bu dersler başka fakülte ya da bölümlerin de ders kataloglarında yer alır. Oysa “Genel Kamu Hukuku” adındaki ders, çoğunlukla hukuk fakülteleri dışında bilinmez, çünkü dersin adı dersin kendisini yeterince ortaya koyamaz ve beraberinde içeriğe dair bir açıklamayı zorunlu kılar. Ders, sanki kamu hukuku dallarının tümünü genel ve yüzeysel olarak ele alan, orijinal bir içeriğe sahip olmayıp derleme yahut kamu hukukuna giriş niteliğindeymiş gibi düşünülür. Oysa “Genel Özel Hukuk” adında bir ders yoktur ve üstelik dersin adındaki “kamu” kelimesi de Roma Hukukuna dayanan hukukun klasik ayrımına (kamu-özel) atıfta bulunmaz. İçerik olarak derleme ya da giriş dersi niteliğinde de olmadığına göre, dersin adının “Genel Kamu Hukuku” olarak kalması yanıltıcıdır.

Dersin ele aldığı konular göz önüne alındığında, içinde “hukuk” kelimesi geçmeyen bir adın tercih edilmesinin daha uygun olabileceği görüşündeyim. Çünkü bu dersin, ele aldığı kavramlara ilişkin salt hukuksal bir yaklaşımı yoktur; “devlet” kavramını hukukun da

²¹ Şu eserler örnek olarak gösterilebilir: Recai G. Okandan, **Umumi Amme Hukuku: Devletin Doğuşu, Pozitif ve Teorik Gelişmesi, Unsurları**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1966, ss. 1-24; Rona Aybay, **Genel Kamu Hukuku: Devlet (18.-20. Yüzyıl)**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017, ss. 3-16; Mehmet Akad, Bihterin Vural Dinçkol, Nihat Bulut, **Genel Kamu Hukuku**, 12. Baskı, İstanbul: Der Yayınları, 2016, ss. 1-11; Karl Doehring, **Genel Devlet Kuramı (Genel Kamu Hukuku)**, 4. Baskı, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2002, ss. 4-16. Ayrıca bir ders kitabı olmayan, ancak kapsamlı biçimde GKH dersi üzerine yazılmış bir eser olarak Rukiye Akkaya Kia, **Bir Ders Konusu Olarak Devlet**, İstanbul: Beta, 2013.

ötesinde sosyolojik, tarihsel, felsefi ve siyasi bir bütünlük içinde inceler. Bu açıdan örneğin, “Devlet Kuramı” adı daha az yanıltıcı bir ad olup “Genel Kamu Hukuku” adına kıyasla dersin içeriği ile daha uyumludur.

Bir diğer sorunsal dersin içeriğini, ele aldığı konuların kapsamını ve sınırlarını belirlemede yaşanan güçlülktür. Bu güçlülük temelde, GKH dersini, devleti konu alan diğer disiplinlerden ayırmanın güç olmasından kaynaklanır. Öte yandan ders, mevzuatla bağılı olmadığından pozitif hukukla da sınırlanamaz, ele aldığı konular çok boyutlu ve çeşitlidir. Bu nedenle dersin kapsamını belirlemek ve onu sınırlandırmak kolay olmaz. O halde, içeriği, kapsamı ve sınırları belirlemek, kaçınılmaz olarak dersi veren öğretim üyesinin tercihlerine dayanacaktır ki çoğunlukla da öyledir.

II. Genel Kamu Hukuku Dersinin Gerekliiliği Şüphesi

GKH dersi, hukuk fakültesinde zorunlu olarak verilen diğer derslerden farklıdır. Ki şüphenin sebebi de çoğu kez bu farklılıktır. Hukuk fakültelerinde hukuk öğretimi “pozitif hukuk” merkezlidir; oysa GKH dersinin mevzuatla bir bağı yoktur. Diğer yandan mevzuat, yeni hukuksal alanların ortaya çıkmasıyla sürekli genişlediğinden, hukuk fakültelerinin lisans programlarında yer alan ders kataloğı da giderek genişlemekte, dersler çeşitlenmektedir. Böylesi bir kalabalıkta, özellikle öğrenciler gözünde ders silikleşmeye başlar. Öğrencilerin birçoğuna göre, GKH dersi bilgisi/içeriği, lisans eğitimi boyunca aldıkları diğer pek çok hukuk dersine kıyasla hem daha zor hem de pratikte/yargılamada doğrudan bir uygulaması olmadığından işlevsizdir. Bu algının neticesinde fakülte ders planlarında dersin saatleri azaltılmaya, kredisi düşürülmeye çalışılır ve sonuçta derse verilen önem giderek azalmaya başlar.

GKH dersi gerekli bir ders midir sorusu, aslında tamamen bir hukuk fakültesinden, hukuk öğretiminden ne beklenildiği ile ilgilidir²². Hukuk fakülteleri salt mesleki bilginin aktarıldığı meslek okulları olacak ve hukuk teknisyeni yetiştirecekse bu halde GKH ve hatta Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi gibi derslere gerek yoktur. Ancak fakültelerde amaç, evrensel bilgiyi üretmek ve derinlemesine düşünebilen, karşılaştırma-yorumlama-analiz etme ve eleştirme yeteneği gelişmiş, birikimli hukukçular yetiştirmekse GKH dersi vazgeçilmez olacaktır.

²² Hukuk fakültelerine ve hukuk öğretiminin durumuna ilişkin isabetli tespitler ve yorumlar için bkz. Ertuğrul Uzun, *Hukuk Fakültesine Hoş Geldiniz!*, 12 Haziran 2016, <http://gundemliyorum.blogspot.com/2016/06/hukuk-fakultesine-hos-geldiniz.html> (Erişim:12.4.18)

GKH dersi hukuk öğretiminde gereklidir, çünkü “hukuk” ve “devlet” birbiriyle bağlantılıdır. Hukuki ve siyasal düzeni açıklayabilmek, hukukun zorlayıcılığının kaynağını ve meşruluğunu anlayabilmek istiyorsak bu dersin bilgisine ihtiyaç vardır. Hukuksal düzeni yaratan/kapsayan siyasal düzen anlaşılmadan pozitif hukuku da doğru biçimde anlamak, yorumlamak ve uygulamak mümkün olmaz. GKH dersinin amacı, hukukun ve dolayısıyla egemen iktidarın zorlayıcı gücünün nereden geldiğini, bu gücün nasıl ortaya çıktığını açıklamaktır. Siyasi iktidarın tarihsel süreç içinde geçirdiği aşamalar ile aldığı biçimlerin özellikleri ve siyasi iktidarın kullanımı incelenirken tüm bunları kronolojik bir sırayla ve gelişmeler-düşünürler ekseninde yapar. Diğer yandan, kısmen aynı amaca hizmet eden, benzer konuları ele alan Siyaset Bilimi, Siyaset Felsefesi, Siyasi Tarih/Siyasi Düşünceler Tarihi ve hatta Anayasa Hukuku gibi başka dersler de vardır. Bu açıdan, belki de haklı olarak GKH dersinin kendisine özgü bir konusunun olmadığı söylenebilir. Ancak GKH dersi konuları kavrayış yöntemi bakımından diğer derslerin farklılaşır.

“Hukuk” da “devlet” de genel olarak sosyal bilimlere ilişkin konular olup tek boyutlu değildir. Özellikle devlet, hem hukuki, hem sosyal, hem de siyasal bir olgudur. Bu nedenle bu kavramları konu alacak olan dersin de tek boyutlu bir yaklaşımı olmamalıdır. Diğer bir ifadeyle, “hukuk” ve “devlet”e ilişkin gerçek bir kavrayış-analiz amaçlanıyorsa konuya salt hukuki yöntemle değil, tarihsel-felsefi-sosyolojik-siyasi açılardan da ve bütünsel olarak yaklaşılmalıdır. İşte GKH dersi bunu başarır.

Hukuk öğretiminde yaygın bir “alanı saflaştırma” arzusu vardır. Hukuk, sosyal bilimlerin diğer disiplinlerinden yalıtılmaya çalışılır. İşte bu yüzden diğer alanlarla bile salt hukuk üzerinden ilişki kurulur, daha doğrusu kurulmaya çalışılır. Örneğin, Siyaset Bilimi ile GKH üzerinden, Tarih ile Hukuk Tarihi üzerinden, Sosyoloji ve Felsefe ile Hukuk Sosyolojisi ve Felsefesi dersleri üzerinden ilişki kurulur. Bunun sonucunda dört yıllık fakülteden mezun hukukçular, kanunu ve nasıl uygulanması gerektiğini bilecekler ama bu hukukçuların, iyi bir hukukçunun sahip olması gerektiğini düşündüğümüz siyaset, tarih, felsefe ve sosyoloji bilgileri ya zayıf kalacak ya da zaten hiç olmayacaktır. Oysa hukukçunun, dar anlamda bir hukuk teknisyenine dönüşmesi istenmiyorsa hukuk fakültelerinin bir yüksek meslek okulu olmadığı, nihayetinde bir sosyal bilimler fakültesi olduğu hatırlanmalı ve özellikle GKH gibi teorik alanlarda sosyal bilimlerin diğer disiplinlerine başvurunun kaçınılmaz olduğu kabul edilmelidir.

Kuşkusuz GKH dersinden, diğer alanlara ilişkin tüm bu eksikliği tek başına gidermesi beklenemez. Kaldı ki bu konu sadece bir dersle değil, genel olarak hukuk öğretiminin kendisi ile ilgilidir. Burada GKH dersi ile ilgili anlaşılması gereken, bu saflaştırmaya hiç ihtiyacının olmamasıdır. Tam tersi, asıl böyle bir saflaştırma yapıldığında dersin gerekliliği problemini ortaya çıkar. GKH için bu hukuki saflaştırmaya ihtiyaç yoktur, çünkü bunu zaten yapan zorunlu bir hukuk dersi vardır: Anayasa Hukuku²³.

III. Ortak Kürsü

Türkiye’de GKH dersinin öncüsü sayılabilecek öğretim üyelerinden Okandan ve Akbay’ın, bu dersin kapsamını ve amacını belirtmek için kullandıkları ifadelerde²⁴, dersin konularının Anayasa Hukuku ile neredeyse tamamen aynı olduğu fark edilir: devletin kuruluşu, organları, unsurları, fonksiyonları ve bireyin devlet karşısındaki özgürlükleri GKH dersinin de, Anayasa Hukukunun da konusudur. Ancak aralarındaki fark, GKH dersinin pozitif hukukla bağlı kalmayarak ve konuyu herhangi bir devletin somut düzeni ve teşkilatı ile ilişkilendirmeyerek ele almasıdır. Oysa Gözler’in de belirttiği gibi, zaten Anayasa Hukukunun Genel Esaslarında yapılan budur. O halde Anayasa Hukuku -ama özellikle Anayasa Hukukunun Genel Esasları- ile GKH arasında kesin bir sınır belirlemek zordur; bu alanlar birbirinden tamamen bağımsız değildir.

Öte yandan herkesin bildiği gibi, hukuk fakültelerinin pek çoğunda Devlet Kuramı ve İnsan Hakları Hukuku dersleri ortaklaşıp “Genel Kamu Hukuku” anabilim dalı adıyla tek kürsü altında yer alırlar. Bu noktada, bildiride ortaya koymaya çalıştığım öneriye temel sağlayan soru şudur: Devlet Kuramı ile İnsan Hakları Hukuku dersleri neden ve nasıl ortaklaşır? Aynı ortaklaşma Anayasa Hukuku dersi için de kurulamaz mıdır?

Bu soruyu sadece Anayasa Hukuku ve İnsan Hakları Hukuku bakımından sormuş olsaydık, yanıtlamak çok kolay olurdu. Nitekim anayasalarda hak ve özgürlüklerin yer alması, anayasa mahkemelerine bireysel başvuru, anayasacılık hareketleri ile insan hakları doktrininin ortaya çıkışındaki tarihsel paralellik gibi başlıklar düşünüldüğünde, her iki hukuk dalının ele aldıkları konular bakımından nasıl ortaklaştığı açıktır. Hatta öyle ki bazı hocalar için İnsan

²³ Kelsen ve Troper’e atıfla, anayasa hukukunun tarih, felsefe, sosyoloji gibi kendisine yabancı tüm unsurlardan kurtulup salt hukuksal yöntemle saflaştırılması gerektiğini savunan görüş için bkz. Kemal Gözler, **Anayasa Hukukunun Metodolojisi**, Bursa: Ekin Yayınevi, 1999, ss. 157-162.

²⁴ Muvaffak Akbay, *Umumi Amme Hukuku*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1961, s.1-2; Okandan, s.7-8.

Hakları Hukuku, Anayasa Hukukunun bir dalıdır²⁵. Ancak bunca ortaklığa rağmen, bu iki ders, akademik yapılanmada aynı kürsüde yer almaz. Hatta İnsan Hakları Hukuku, değil Anayasa Hukuku kürsüsünde yer almak, bazı hukuk fakültelerinde başlı başına bir ders olarak bile verilmez; GKH dersi kendi içinde ve çoğunlukla dönemsel olarak, Devlet Kuramı ve Hak Kuramı olarak ikiye ayrılır. Bu durumda İnsan Hakları Hukuku dersi, ne bütünüyle teori ne de usul hukuku konularını içerir, olsa olsa İnsan Hakları Hukukuna “giriş” niteliğindedir.

Bu dersler içerik ve yöntem açısından aynı olmasa da birbirini tamamlar niteliktedir. GKH dersinin bilgisi, Anayasa Hukuku ve İnsan Hakları Hukuku gibi iki pozitif hukuk alanının teorik zeminini hazırlar. İyi bir hukuk öğretimi için üçü de gereklidir ve bu derslerin hiçbiri birbirinin yerine geçemez. Fakültelerde, Devlet Teorisi ve İnsan Hakları Hukukunun zaten tek kürsü olduğu ve Anayasa Hukukunun da bu derslerle ortaklığı düşünülürse, üçünü de içeren güçlü bir kürsünün oluşturulmaması için bir neden yoktur.

IV. Sonuç

Dersin adının yanıltıcı olması konusundaki ya da içeriğinin-kapsamının belirlenmesi konusundaki zorluklar aşılamaz değildir. Nihayetinde dersin adı değiştirilebilir ki bunu yapan hukuk fakülteleri vardır. Yine içerik ve sınırlar konusunda ders, bu alanda çalışan öğretim üyelerinin, örneğin bu Çalıştay gibi toplantılarda yapacağı tartışmalar ile netleştirilebilir; yahut hali hazırda olduğu gibi öğretim üyelerinin tercih ve eğilimlerine bırakılabilir. Sonuçta dersin adı ne olursa olsun ya da kapsama ilişkin sınırlar ne kadar geniş veya dar tutulmuş olsun, bu dersin bilgisi, hukuk öğretimi için gereklidir.

Şu açıktır ki GKH, Anayasa Hukuku ve İnsan Hakları Hukuku dersleri, düşünsel kaynaklarının tek olmasından ötürü, birbirlerinin bilgisi üzerinden ilerler. Dolayısıyla aralarında konu benzerliğinden öte bir de devamlılık ilişkisi vardır: devletin kökeni ve ortaya çıkışı, ilkel toplumdan modern devlete tarihsel olarak geçirdiği dönüşüm, sahip olduğu buyurma gücü ve bir noktadan itibaren bu gücün sınırlandırılması gerektiği fikri ile ortaya çıkan önce Anayasa Hukuku ve ardından bireyi devlete karşı koruyacak olan İnsan Hakları Hukuku. Bu açıdan neredeyse birbirinin ön koşulu²⁶ olan ve bir bütünlük gösteren bu derslerin, ortak bir kürsü oluşturması fikri mantıksal açıdan tutarsız olmayacaktır. Dahası,

²⁵ Örneğin Gözler, kendine özgü bir konusu ve yaklaşım biçimi olmadığı için GKH diye bir hukuk dalı olmadığı gibi İnsan Hakları Hukukunun da esasen Anayasa Hukuku içinde yer alması gerektiği görüşündedir; Kemal Gözler, **İnsan Hakları Hukuku**, Bursa: Ekin, 2017, s.48.

²⁶ Bu sebeple, bu üç dersin verileceği yılların, aynı sıralamaya uygun olarak yeniden belirlenmesi gerekir. Öğrencilerin, Anayasa Hukukundan önce GKH dersi almaları daha uygun olacaktır.

gerekliliğinden hiç kuşulanılmayan diğer iki pozitif hukuk dersi ile ilişkilendirip bunu fakültelerde akademik yapılanma ile desteklemek, özellikle GKH dersinin yukarıda belirtilen sebeplerle giderek önemsizleştirilmesine ve gereksiz olduğu algısının yerleşmesine karşı da etkili bir çözüm sağlayacaktır.

TARTIŞMALAR

FAZIL SAĞLAM: Aklıma gelen şu oldu sizi dinlerken. Gerçekten benim öğrenciliğim sırasında bize okutulan anayasa hukuku dersi ile şimdi bizim işlediğimiz anayasa hukuku dersi arasında çok büyük fark var. Kubalı'yı okuduğum zaman o soru bende de gündeme geldi. Kubalı da aynı şeyleri anlatıyor, Recai Galip Okandan da aynı şeyleri anlatıyor. Bunları niye böyle bu kadar birbirine...

RONA AYBAY: Hatta buna Sıddık Sami Onar'ı da katabilirsin. O da, İdare Hukuku dersinde "Hourriou'nun Müessesese Nazariyesi" diye bir konuyu anlatmaz mıydı?

FAZIL SAĞLAM: Ama orada yine idare ile bir bağlantı var. Kubalı'da okuduğumuz şeyle Recai Galip'te okuduğumuz şey arasında insan çok büyük bir fark göremiyor. Hatta Recai Galip Osmanlı Ammesi yazıyor. Bizim Anayasa tarihimizin bir bölümü. O zaman böyle bir şey düşünmekte, yani derslerde gözlemlenen tekrarlara dikkati çekmekte Bir haklılık payı var. Ama, özellikle 1961 Anayasası'ndan sonra anayasa yargısı kendi etki ve gücünü hissedilir biçimde göstermeye başladığında, o ayrışmayı kendiliğinden yaşıyor anayasa hukuku. Bütün o geniş alanla ilgilenirken, genel kamu hukukundan öğreneceği şeyleri de kendisi yapmaya kalkarsa hiçbir şey yapamaz hale gelebilir. Onun için örneğin ben ne yaptığımı söyleyeyim. Ben, iş kuramsal kısımlara kaydığında güvendiğim bir genel kamu hukukçusunu okuyarak başlıyorum. Ceza hukukunda da aynı şeyi yapıyorum. Bir anayasa hukukçusu, genel kamu hukuku bakışı olmadan anayasa hukukçuluğu yapar. Yapar ama, o örtülü bir ideolojik içeriğe bürünür. Yaptığı yorum nesnellikten uzaklaşabilir. Ama eğer genel kamu hukukunun verilerini o bütünlük içinde incelerse, o zaman o keyfilikten kaçınmaya, daha denetlenebilir bir yorum yapmaya çalışır. Ben bunu anlatmaya çalıştım. Anayasa Hukuku aldı başını gidiyor, sadece 2010'dan önceki boyutunda da kalmayacak. Gerçi şu anda Anayasa Mahkemesi de özellikle 15 Temmuz sonrasında yerinde sayıyor. Artık hukuku eskisi gibi besleyemiyor. Okuduğunuz zaman şaşıırıyorsunuz. Acaba burada da mı gelişme durdu diye. Hukukun anayasallaşmasından vazgeçtik, bir anayasasızlaşma sürecinden geçtik ve hâlâ çıkmadık. Ama söylediklerim, içinde yaşadığımız dönemle ilgili değil. 1961 Gelenegi'nin devam edeceğini varsayarak söylüyorum. Bu varsayım doğruysa, anayasa hukukunun bireysel

başvuruyla birlikte ayrı bir spesifik alan kazanması kaçınılmaz olur. Genel kamu hukuku bu alanı besler. Tabii anayasa hukukçusu kendi yazdıklarını da ondan kopya ederek değil, kendi alanında neyi anlatmak istiyorsa ondan yararlanarak bunu yapmaya çalışırsa daha bilinçli, daha temiz ve daha belirgin bir alan sağlamış olur. Bunları tartışma olanağı yarattınız. Burada birçok arkadaş da soru yöneltecektir ya da katkı sunacaktır.

AYDIN ATILGAN: Birden Hoca, Almanya’da Genel Devlet Teorisi alanının nasıl ortaya çıktığını çok geniş kapsamlı olarak anlattı. Ben de çok şey öğrenmiş oldum bu sunum sayesinde. Almanya’daki hukuk fakültelerinde artık Genel Devlet Teorisi yerine Staatsrecht derslerinin, yani daha pozitif hukuk içerikli derslerin verildiğini görüyoruz. Saydığımız üniversiteler dışında böyle bir durum var. Yine de şöyle bir alan bırakılmış. Benim yaptığım kişisel bir araştırmaya göre, birinci sınıflarda özellikle Grundlagen des Rechts (Hukukun Temelleri) adıyla verilen derste, dersi veren hocanın formasyonuna bağlı olarak hukuk felsefesi ya da Genel Devlet Teorisi verilebiliyor. Bildiğim kadarıyla, Hamburg’da, Köln’de zaman zaman dersi veren hocalar birinci sınıfta Grundlagen des Rechts dersinde bir dönem de olsa Genel Devlet Teorisi dersi anlatabiliyorlar. Kapsamı epey daraltılmış tabii. İkincisi, Almanya’daki bu durum bu dersin bu kadar marjinalleştirilmesinin sebebi olarak, benim kişisel gözlemim, Almanya’da hukuk öğretiminin gitgide daha çok uygulamaya dönükleştirilmesi, pozitivist bakış açısının güç kazanması ve Staatsexam denilen uygulama. Yani Almanya’da bir hukukçunun herhangi bir mesleği icra edebilmesi için bu devlet sınavlarından geçebilmesi gerekiyor ve bu sınavlar tamamen pozitif hukuk içerikli. Bu sınavlar Genel Devlet Teorisi gibi teorik alanları kapsamadığı için ve hukuk fakülteleri için de başarının ölçütü bu sınavlardaki performansları olduğu için biraz da, zaman içerisinde, özellikle Staatsexam’larda başarıyı artırmak için, daha çok pozitif hukuk derslerine yer verebilmek adına Genel Devlet Teorisi derslerinin önemi azalmış. Tabii ki başka sebepleri de vardır ama benim gözlemlerimden ekleyeceğim bir nokta bu.

Nergiz Hoca ise bence çok yakıcı bir konuya değindi. Vakıf üniversitelerindeki hocasız öğretim üyeleri... Yeni yeni oluşan devlet üniversitelerinde ÖYP kapsamında mesleğe yeni başlamış arkadaşlar daha oturmuş kürsülerin olduğu yerlere gönderilip orada yetişmeleri sağlanıyor. Bir de vakıf üniversiteleri gerçeği var. Vakıf üniversitesine Genel Kamu Hukuku dersi vermek üzere gelen öğretim üyesi ya da araştırma görevlisi, bırakın kendine örnek alacağı bir hocayı, kürsü yapısına bile sahip olmayan bir ortamın içinde bulmak durumunda kendini. Bu çok ortak bir sorun. Bu konuda da bir şeyler düşünülebilir mi? Ortak kürsü öneriniz belki bazı vakıf üniversitelerinde bu sorunu gidermek açısından düşünülebilir mi?

NERGİZ KARADAĞ: Daha güçlü bir kürsüyü sağlayacaktır. Medeni hukuk kürsülerinin o güçlü halini düşünün. İçinde Aile Hukuku var, Miras Hukuku var, Borçlar Hukuku, Eşya Hukuku var. Güçlü bir kürsü. Anayasa Hukuku, İnsan Hakları ve Genel Devlet Teorisi'ni birleştirdiğimizde, böyle güçlü bir kürsü olduğunda, belki öğretim üyesi ile ilgili problem de çözülebilir.

AYDIN ATILGAN: Peki Anayasa Hukuku ile Genel Kamu Hukuku arasında anabilim dalı-bilim dalı ilişkisi kurularak böyle bir şey yapılabilir mi Türkiye’de? Ya da daha geniş, örneğin bir Kamu Hukuku kürsüsü altında mı düşünüyorsunuz bunu?

NERGİZ KARADAĞ: Ben Genel Kamu Hukuku’nun daha kapsayıcı olduğunu düşünüyorum.

BERKE ÖZENÇ: Çok derin tartışmalara yol açacak sunumlar yapıldı. Almanya meselesi ile ilgili, Birden’in biraz netleştirmesi için, aklıma şu geldi. Almanya’da bir Genel Devlet Teorisi (Allgemeine Staatslehre) dersi var, bir de Devlet Hukuku (Staatsrecht) dersi var. Genel Devlet Teorisi dersi kuramsal yaklaşımlara ağırlık verirken, Devlet Hukuku dersi pozitif hukuka ağırlık vererek işleniyor. Devlet Hukuku dersinin yaygınlık kazandığı ve pozitif hukuk eğitimine ağırlık verildiği de söylenebilir son dönemde, benim izlenimim bu yönde oldu. Belki sen biraz daha netleştirebilirsin Birden, bizim için faydalı olur. Almanya’da çalışırken de, genelde anayasa hukukuna dair bir şeyler araştırarak olduğumda Staatsrecht kitaplarına bakardım. Staatsrecht I - Devlet Organizasyonu, Staatsrecht II - Temel Haklar diye bir ayırım var. Bu ayrımı netleştirirsek, bundan sonraki tartışmalar açısından bir altyapı olabilir. Devlet Organizasyon Hukuku, Almanya’da devletin federal yapısını, kuvvetleri, kuvvetlerin niteliğini, kuvvetler arasındaki ilişkileri aktaran bir kitaplardı. Bilmiyorum sen baktın mı, Anayasa Hukuku kitaplarına, nasıl bir farklılık var. Bunlar arasındaki ilişkiyi tartışacağız belki bugün. Devlet Organizasyon Hukuku’nda, bizim klasik olarak anayasada devlet ve organizasyonu ile ilgili var olan her şey anlatılıyordu.

BİRDEN GÜNGÖREN BULGAN: Staatsrecht dersi veren bir hocayla yazıştığım da, zaten biz her dersin başında tarihsel, felsefi bir giriş de yapıyoruz; o yüzden, Allgemeine Staatslehre’ye artık ihtiyaç duyulmuyor demişti. Hatta Allgemeine Staatslehre’nin eskiden birbirinden bağımsız Alman prenslikleri vs. olduğu dönemde, bunları birleştiren bir hukuk olarak ortaya çıktığını belirtmişti. Bu Staatsrecht dersi veren hocanın argümanıydı. Tabii onun içerisinde muhakkak doğruluk payı vardır ama benim dikkatimi

çeken Staatsrecht derslerinde Allgemeine Staatslehre derslerinde olan derinliğin olmadığı ve ortak kavramlara ağırlık verilmediği yönünde. Staatsrecht derslerinde daha çok Alman Hukuku, Alman Hukukundaki temel haklar vs. inceleniyor. Bazı ders programında teoriye daha ayrıntılı yer verilmiş. Ama aslında daha çok Almanya'ya özgü olan teoriler inceleniyor. Bizim Genel Kamu Hukuku dersindeki, daha doğrusu benim daha yakın durduğum, dersin temel kavramları üzerinden evrensel boyutu, insan hakları konuları, felsefi, tarihsel, kültürel görecelilik, evrensellik tartışmalarından oluşan içeriğin Staatsrecht dersinde olmadığını, Staatslehre derslerinde olduğunu ve seminer ve seçimlik derslerle tamamlanmaya çalışıldığını gördüm. Ama böyle bir daralmanın Almanya için bir kayıp olduğunu düşünüyorum. Anayasa Hukuku'nda da anayasa tarihi ve daha çok Almanya'ya özgü konular anlatılıyor. Staatsrecht'te de bu anlatılınca o zaman, Oktay Hoca'nın da değindiği devleti bütüncül, farklı disiplinlerden beslenerek ele alma boyutunun ve öğrenci için ufuk açıcı olma niteliğinin eksik kaldığını düşünüyorum.

BERKE ÖZENÇ: Almanya ile ilgili sen de aktardın, Almanya'da Allgemeine Staatslehre (Genel Devlet Teorisi) alanındaki klasik eserleri yazan genelde anayasacılar olmuş. Örneğin Kelsen, Heller -sen de vurgu yaptın- ve aslında belki kısmen de Carl Schmitt'in de Anayasa Öğretisi kitabı bu kapsamda değerlendirilebilir... Nergiz'in o sesli düşünmesi üzerine belki öğleden sonraki sunumda daha ayrıntılı tartışacağız. Yani o ilişki Almanya'da da biraz kopmaya başlamış. Ama aslında başlangıcında, Fazıl Hoca'nın anlattığı kaygılarla, anayasacıların devlet kuramına dair tartışmalarına bu yansıyor. Kelsen'le Schmitt arasında anayasa yargısının işlevine dair, anayasanın koruyucusu kim tartışmasında bu teorik birikim kullanılıyor ve aslında Almanya'da anayasacıların bu teorik alanlara girmesi gibi bir durum varmış. Bir de son olarak, niye teorik alandan uzaklaşıp biraz daha pozitif hukuku esas alan bir yaklaşıma geçiliyor meselesine dair... Anayasacıların devlet kuramına dair temel eserler verdiği dönem, Weimar Cumhuriyeti'nin siyasi kriz dönemi, devletin de dönüşüm içinde olduğu bir dönem. Siyasi rejim alternatiflerin çokça konuşulduğu bir dönem. Almanya'da kamu hukukunun teoriden pozitif hukuka kaymasında da 90'lar sonrası, artık liberal burjuva hukuk düzeninin hâkimiyeti ve ardından da alternatifin de belki kalmaması da o pozitif hukuku ağırlıklı yaklaşımı besleyen bir etken olabilir. Kelsen sadece Allgemeine Staatslehre, Genel Devlet Teorisi yazmadı, aynı zamanda Komünist Hukuk Teorisi'ni de yazan biri. Anayasacı olarak farklı devlet ve hukuk düzenlerini kavramak ve uygulamaya aktarma çabası var.

BİRDEN GÜNGÖREN BULGAN: Amerika’yla etki, Amerikan modelinin temel alınması ve tabii Bologna Süreci de bu süreçlerde etkili olmuş.

FAZIL SAĞLAM: Eksik kalmaması için eklemek istedim. Hep Staatsrecht kavramı kullanılmıyor. Artık “Verfassungsrecht” de uzunca bir süredir kullanılan bir terim. Örneğin Hesse’nin klasikleşmiş kitabı “Grundzüge des Verfassungrecht der BRD”. Onun gibi, sizin biraz önce tanımladığınız çalışmalar da var. Anayasa hukuku yerleşik bir düzene geçti. O düzende çok iyi hukukçuların biçimlenmesine katkıda bulunduğu bir devlet yaşamı var. Devlet yaşamının salt pozitivist açıdan yorumlanması aşılmış durumda. Hem anayasa mahkemeleri tarafından, hem de anayasa hukukçuları tarafından... Ama anayasa hukukçularının yarattığı o devlet teorilerine hâlâ ihtiyaç var. Bu aşamada içinde bulunduğu yoğunluk içinde bir anayasa hukukçusunun o teorileri üretebileceğinden kuşku duyuyorum. Onun için genel kamu hukukuna ihtiyacımız var. Çünkü oradan besleniyoruz. Anayasa hukukçusu olarak ayağımız yere basıyor diyelim. Devleti anlatırken de anayasal düzeni esas alarak anlatıyoruz. Genel kısımda, örneğin Kemal Gözler’in işlediği genel kısımda da genel kamu hukukundan farklı olarak anayasal düzenlerce belirlenen, ama genel-geçerlik kazanmış konular anlatılıyor. İçinde yaşadığımız ulusal ve/veya uluslararası anayasal düzenin daha iyi anlaşılmasına odaklanmış bir genel esaslar anlayışı egemen. Bu nedenle ben hâlâ iki ayrı dal olmasının, birbirini beslemesi bakımından yararlı olacağını düşünüyorum. Ama bu tartışmanın ortaya çıkması da güzel bir şey. O da ayrıca besleyici. Bir de konuya pozitivist olarak mı bakıyoruz, yani norm metniyle normu özdeş mi sayıyoruz, yoksa normun içinde nesnel alandan seçilmiş bir kesit var mı yok mu? Bu açıdan bakıldığında zaten genel kamu hukukuna, siyaset sosyolojisiyle, siyaset bilimine bakmadan bunları tanımlamamız ve kavramlaştırmamız mümkün değil. Anayasal kavramlar kategorisinde de demokrasi kavramı var. Demokrasinin gelişimini bilmeden buna bir anlam veremeyiz. Şu anda ülkede bir “cumhurbaşkanlığı sistemi” kuruldu mu? Kuruldu. Onu benimseyenler de demokrasi diye anlatmıyorlar mı? Sloganları belli: Son sözü halk söyler. Ve nitekim, son sözü halka söyletip istediklerini yapıyorlar. Şimdi bu demokrasi mi? Burada doğru cevabı, ancak anayasa hukuku ile genel kamu hukukunu bir arada inceleyerek, devlet kavramını tarihsel gelişimiyle değerlendirerek bulabilirsiniz. Pozitif hukuku ciddiye alsanız da, oradaki nesnel ağırlıklı kavramları, yine genel kamu hukukuna, siyaset bilimine bakarak açıklayabiliyorsunuz. Anayasa hukukçusu pozitivist olmak zorunda değildir. Ama pozitif hukuku ciddiye almak çorundadır. Ayrıca pozitif hukukun düzenlediği nesnel alanı da ciddiye alır. İkisini birleştiren bir sentez içinde yorum yapar ve yapmalıdır.

BÜLENT ALGAN: Anayasa Hukukunun özünü oluşturan “Anayasa” dediğimiz olguyla aslında modern devletin oldukça ileri bir aşamasında karşılaşmaktayız: 18. yüzyıl ve sonrası. Genel Kamu Hukuku ise, onun inceleme konusu olan siyasal iktidarı ilk oluşumunun öngörüldüğü andan başlatacaksanız, “ilkel topluma” kadar geriye gidebiliriz; ki Sayın Oktay Uygun Hocamızın “Devlet Teorisi” adlı kitabı bu anlamda harika bir örnektir.

Genel Kamu Hukukunun başka bilimlerin verilerinden de yararlanarak ortaya koyduğu gibi *devlet evrensel değildir*, anayasa da bu anlamda evrensel değildir; gerçekten de insanlığın belli bir gelişim aşamasından sonra karşımıza çıkan hukuksal metinler “anayasa” adı altında ifade edilmektedir. Bununla birlikte siyasal iktidar evrenseldir; Genel Kamu Hukuku dersi de bu sonuca ulaştırıyor öğrencilerimizi. İlkel toplumlardan itibaren insanlar siyasal iktidarı bir şekilde sınırlandırma güdüsüyle hareket etmişler; yine Sayın Oktay Uygun Hocamızın kitabında verilen harika örnekler ilkel toplumların bu çabasını ortaya koymaktadır. Yöntemleri sıra dışı olmakla birlikte bir şekilde siyasal iktidarı sınırlandırmışlardır. Şefi kenarda tutmuşlardır, farklı şekillerde ona yaptırımlar uygulamışlardır, aynısı Antik Yunan Polis’inde de geçerlidir. Ostracism denilen yöntemle Polis’e tehdit oluşturduğu düşünülen, gücü elinde toplamak isteyen, bir anlamda “sivrilene” kişi sürgüne gönderilerek Polis kendini korumaya alıyor; iktidarın bir kişinin elinde toplanmasını böylece kendince önliyordu.

Anayasa Hukuku dersinde (lisans eğitiminde) bunların hiçbirisini öğrenciye aktaramazsınız. Yani Anayasa Hukuku dersinde başlangıç noktamız “anayasa” olacaksa, anayasa ile başlayacaksak, “devlet”i, bir dereceye kadar onun unsurlarını, devletin organlarını, bunların işleyişlerini ve birbirleriyle ilişkilerini anlatırsınız ama “anayasa”nın ortaya çıkmasından önceki süreci Anayasa Hukuku dersinde, lisans eğitiminde veremezsiniz. İlkel topluma kadar geri giderek siyasal iktidar olgusu üzerinde durmak, Anayasa Hukukunun kapsamını aşar. Ancak bu konular, Genel Kamu Hukukunun münhasır alanlarıdır.

Genel Kamu Hukuku, Anayasa hukuku ile çok sıkı bir ilişki içerisindedir. Aslında hukuk öğretimi içerisinde akademik olarak devleti ele alan başka kürsüler, başka anabilim dalları mevcut. Örneğin Uluslararası Hukuk da devleti ele alır; ama onu daha çok dış egemenlik boyutuyla inceler. İdare hukuku da devleti ele alır ama başka bir yönüyle, “İdare” adı verilen yapıyı öne çıkararak ele alır. Sonuç olarak devlet müessesesiyle bir şekilde ilgili olmayan hukuk alanı, hele ki Kamu Hukuku alanı zaten bulamazsınız.

Modern devletin ortaya çıkmasıyla birlikte siyasal iktidarın –üstelik sınırlandırılmaksızın- tek kişinin elinde toplanmaya başladığını görüyoruz. O andan itibaren “siyasal iktidarın sınırlandırılması problemi” kamu hukukunun en temel meselelerinden biri olmuştur. Ben, fakültemizde (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi) yürüttüğüm Genel Kamu Hukuku – İnsan Hakları dersinde insan haklarını bu “siyasal iktidarı sınırlama” boyutuyla açıklamaya çalışmışım. Bundan başka kuvvetler ayrılığı, hukuk devleti ilkesi gibi başka bir takım ilke ve mekanizmalar –ki bunlar Anayasa Hukukunun konusudur- aynı zamanda siyasal iktidarı sınırlandırmanın başka yöntemleri olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Belirtmek isterim ki biz, “siyasal iktidarın sınırlandırılması” adlı hikâyenin ancak çok ileri bir noktada Anayasa Hukukundan yararlanmaya başlayabiliyoruz. Oysa az önce açıklamaya çalıştığım gibi, Genel Kamu Hukuku sayesinde bu hikâyeyi en baştan, ilkel toplumdan itibaren başlatıp izleyebiliyoruz. Sunumumda Genel Kamu Hukuku dersine yüklediğim misyonla işte bunu kastetmişim: “Nasıl hukuk öğrencileri yetiştirmek istiyoruz”, sorusunun yanıtını aramışım. Siyasal iktidarın sınırlanmasının anlam, önem ve değerini, devleti, siyasal iktidarı, birey-devlet ilişkilerini farklı yönleriyle ele almanıza olanak sağlayan en elverişli ders olan Genel Kamu Hukuku dersiyle verebilirsiniz.

Bu noktada, sunum yapan hocamızın “hoca yetersizliği” tespitine katılıyorum. Bundan dolayı bazı hukuk fakültelerinde Anayasa Hukuku ve Genel Kamu Hukuku dersleri aynı öğretim üyeleri tarafından verilebiliyor, bir anlamda bu iki kürsü fiilen birleşiyor. Başka bir takım pratik gerekçelerle kürsülerin bir araya gelmesi düşünülebilir ya da olumlu da karşılanabilir; ancak, toplumumuzda hakim olan ve ne yazık ki akademiye de yansıyan “tahakküm kültürünü” terk etmezsek bir kürsünün (Genel Kamu Hukuku) diğerinin içerisinde (Anayasa Hukuku) önemsizleşmesi, silikleşmesi, kaybolması riski ortaya çıkar.

Genel Kamu Hukuku, bir süredir adeta “nesli tükenmekte olan” grubuna girmemeye çalışan bir alan. Sürekli kan kaybediyoruz, yeterince Genel Kamu Hukukçusu yetiştir(e)miyoruz veya Genel Kamu Hukukçusu olarak kariyerine başlayıp sonradan başka alanlara kayan akademisyenler görüyoruz.

Son olarak, Anayasa Hukukunun bir “iç kamu hukuku” boyutu olma yönünü, oysa Genel Kamu Hukukunun böyle bir niteliğinin olmadığını da düşündüğümüz zaman, bu iki alanın birbirlerini beslediğini kabul etmekle birlikte birbirinin içinde kaybolması riskini doğuracak bir birleşmenin her iki alan için de zararlı olabileceğini düşünmekteyim.

Teşekkür ederim.

KIVILCIM TURANLI: Biz hep genel kamu hukuku dediğimizde kamu hukukunu düşünüyoruz ya ben aslında isim meselesinin önemli olduğunu ve genel kamu hukuku demenin, adının çok belirleyici, önemli ve iyi olduğunu düşünüyorum. Örneğin devletin unsurlarını çalışırken üç unsurdan hep söz ettik ya, insan kim, aslında yurttaşlığı tartışmadan, örneğin devletler özel hukukunu nasıl anlayabileceğiz, yani genel kamu hukukunun aslında böyle çok işlevsel bir yanının olduğunu düşünüyorum. Bütün o bize pozitif hukuk derslerinde anlatılan işte polis teşkilatı niye var, sınırlamalar niye var, bunun da ötesinde kim nasıl yurttaş oluyorsa kadar. Hepsinin anlam bulduğu dersin ya da vergi politikalarının nasıl belirlendiği örneğin, hepsinin anlam bulduğu ders. Benim için öyle olmuştur genel kamu hukuku dersinde tıkr tıkr oturmuştu. Bir bu var eklemek istediğim. O yüzden sadece kamu hukukuyla sadece iktidarla, iktidarın sınırlanmasıyla değil bütün yaşamlarımızın düzenlenmesiyle ilgili meseleleri tartışabileceğimiz en önemli derslerden biri olduğunu düşünüyorum, genel kamu hukukçusu olduğum için değil bu arada, çok ufuk açmayı başardığı için hepimizde. Teşekkür ederim.

FAZIL SAĞLAM: Daha tartışacağız nasıl olsa, bu oturumu kapatıyorum. Hepinize ilginiz, dikkatiniz ve katılımınız için teşekkür ediyorum. Öğleden sonra görüşmek üzere.

III. OTURUM

YILDIRIM ULER: “Türkiye’de Genel Kamu Hukuku Öğretiminin Geleceği” konulu bir Çalıştay fikrini ilk duyduğumda çok heyecanlandım. Niye heyecanlandığımı açıklayayım. Belki inanmazsınız ama bir gün, bir tarihte ben de öğrenciydim ve Umumi Amme Hukuku dersini ben de okudum. Okudum ve anlamadım. Dahası, anlamadığım bu dersten geçtim. Okul yıllarında başarılı iki arkadaşım vardı. Yıllar sonra, biri İstanbul Barosu’nun en seçkin üyelerinden, bir diğeri de büyükelçi oldu. Bu arkadaşlarla birlikte, bir türlü anlayamadığımız bu dersin sistematüğini çözümlemeye niyetlendik. Ancak yapamadık, olmadı. Dersin sistematüğü bir türlü anlaşlamıyordu. Öğrenciyken kuramsal konuları neden anlamadığımı daha sonra hasbelkader bu işe girip de, bu kuramları orijinal metinlerden okuma fırsatı bulunca anladım. Anlatıcı konumunda bulunan anlamıyorsa, siz hiç anlayamazsınız. Bu kadar basit. Sonra Genel Kamu Hukuku dersi nasıl olmalıdır sorununu çözdüm. Nasıl çözdüm? Rona Hoca’nın kitabını okudum. Ayrıca yeni dönemde çok iyi başka çalışmalar da var: Örneğin, Oktay Uygun’un kitabı. Rona Hoca’yı epey eskiden beri tanırım. Rona Hoca’nın doktora Robert Owen üzerinedir. Dolayısıyla o dönemi çok iyi bilir. Yani, Genel Kamu Hukuku’nu ortaya çıkaran koşulları, o koşulların düşünsel temellerini bilir. Rona Hoca’nın kitabında olduğu gibi, Fransız Devrimi’nin, Amerikan Devrimi’nin ve Sanayi Devrimi’nin anlatılması, bunların ideolojik arka planlarına yer verilmesi, Genel Kamu Hukuku açısından çok önemlidir. Ancak bunları bilen birinden dinlediğiniz takdirde bir kıymeti olur. Evet, ben burada sözlerimi noktalayayım. Buyurun.

BİLDİRİLER

ÖĞRENCİ ALGISINDA GENEL KAMU HUKUKU

*Aydın Atılğan**

Bu sunumun konusu “Öğrenci Algısında Genel Kamu Hukuku.” Aslında başlığı “Genel Kamu Hukuku’nda Neleri Öğrenmek İstiyorlar” da olabilirdi. Zira, ilham kaynağım 1966 yılında Ankara Hukuk Fakültesi’nde, Hamide Topçuoğlu’nun öğrencilere dönük “Neleri Öğrenmek İstiyorlar” konulu anketi ve bu anketin sonuçlarının yayımlandığı bir kitap.²⁷ Hamide Topçuoğlu Hoca, bildiğim kadarıyla kendisi Türkiye’nin ilk kadın hukuk profesörü, bahsettiğim çalışmasının sonucunda öğrencilere “neleri öğrenmek istiyorsunuz” sorusunun sorulması gerektiğini, çünkü hukuk öğretimiyle ilgili problemlerin çözümüne ilişkin ipuçlarına ulaşmanın ancak öğrencinin ilgi alanının doğru tespit edilmesiyle mümkün olabileceğini söyler. Tam olarak şöyle diyor Topçuoğlu: “Eğitim reformu öğrencilerle ilgili problemlerin bilimsel teşhislere dayanmak zorundadır, kişisel mütalaalarımıza değil.”²⁸ Bu çalışmaların düzenli aralıklarla yapılıp belli öğrenci gruplarıyla devam ettirildiğinde amacına ulaşabileceğini; böylece, hukuk öğrencilerinin hukuk öğretimindeki ilgi alanlarının doğru tespit edilmesiyle beraber müfredattan kaynaklı bazı sorunların doğru bir şekilde ele alınabileceğini belirtiyor. Fakat tabii ki, bu çalışmayı devamının gelmemesi sebebiyle yarım kalmış bir çalışma olarak düşünebiliriz. En azından kendi yaptığım araştırma çerçevesinde söyleyebilirim ki, hukuk öğrencilerine dönük buna benzer nicel çalışmalar daha sonra yapılmamış. Öte yandan, öğrencilerin ne öğrenmek istediği, neye odaklanmak istediği, hukuk öğreniminden ne elde etmek istedikleri konusu dünyada son zamanlarda ilgi çekmeye başlamış. Bu konuda, özellikle Melbourne Üniversitesi’nde yapılan bazı çalışmaların sonuçlarına ulaştım. Bu çalışmalarda kısaca deniyor ki, öğrencilerin hukuk eğitimine ne kadar

* Dr. Öğretim Üyesi. Yakın Doğu Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

²⁷ Hamide Topçuoğlu, Neleri Öğrenmek İstiyorlar, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No:216, Ankara, 1966.

²⁸ age, VII.

ilgi duydukları, beklentileri, akademik olarak ne kadar hazır oldukları, aldıkları derslerin ilgi alanlarıyla ne kadar örtüştüğü akademik performanslarına doğrudan etki etmektedir. Beklentisi ve ilgi alanları belli olan öğrencilerin aynı zamanda akademik performansları yüksek olan öğrenciler olduğu ortaya konmuş.²⁹ Yine başka üniversitelerde de hukuk öğrencileriyle yapılmış buna benzer başka araştırmaların sonuçlarına ulaşmak mümkün.³⁰

Peki, ben ne yaptım? Birazdan ayrıntılarını paylaşacağım çalışma, Akdeniz, Doğu Akdeniz, Galatasaray, Girne, İstanbul Yeni Yüzyıl, Özyeğin ve Yakın Doğu Üniversitelerinin hukuk fakültelerinde, toplam 269 öğrenciyle yapılmış olan bir anketin sonuçlarını gösteriyor. Bu araştırmanın temel problemi hukuk fakültesi öğrencilerinin Genel Kamu Hukuku dersine bakışlarını anlamak için açıklayıcı bir giriş oluşturmak. Böylesi teorik bir alanda nicel bir çalışma ne kadar işe yarayabilir? Bu konuda bazı riskler olduğunu göz önünde bulundurarak yönteme dair bazı açıklamalar yapmam gerekiyor. Her şeyden önce şunu belirtmem gerekir ki, anket gibi bir nicel çalışmayla elde edilen veriler bir araştırma problemini tüketemez. Yani, eğer araştırma problemi bugünkü hukuk öğrencilerinin Genel Kamu Hukuku dersine bakış açılarını anlamaksa, zaten anket bunun için yeterli bir araç değil. Buradan birtakım genellemelere ulaşmamız da mümkün değil. Genelleme yapmak gibi, genel bir tarama yapmak gibi, genel bir sonuçla ortaya çıkmak gibi bir amacım kesinlikle yok. Burada benim yapmak istediğim şey, bir taramadan ziyade, mevcut duruma ilişkin bir kesiti ortaya koymak. Ayrıca bu Çalıştay kapsamında yürütülen tartışmalara da bir katkı sunmak. Neden bu yedi üniversite, neden Türkiye'deki diğer onlarca hukuk fakültesi değil de, bu yedi üniversite seçildi diye sorulabilir. Bu anket bir pilot çalışma olarak uygulandı. Özellikle bu Çalıştay'a sonuçlarını sunmak istediğim bir çalışmaydı. Bu nedenle bu Çalıştay'a katılan bazı meslektaşlarımızın çalışma alanlarında bu anketi yapmayı tercih ettim. Bazılarında ise yapamadık. Bu üniversitelerde derslerin dönemlik olması bizi engelledi. Kimisinde ders ilk dönem tamamlanmıştı, kimisinde ise henüz yeni başlamıştı, öğrencilerin derse dair bir bakış açısı kazandıracak yeterli zaman geçmemişti. Bazı hocalarımıza ise bu kadar kısa süre içinde ulaşma şansım olmadı. Bu nedenlerle araştırma alanımızı bu yedi üniversiteyle sınırlamalıydık. Dolayısıyla bir örneklem-evren simetrisi oluşturmadım. Yani şu bölgeyi iki üniversite, bu bölgeyi üç üniversite temsil etsin gibi bir yaklaşımım olmadı. Bu Çalıştay'a bir

²⁹ Wendy Larcombe *et al*, "Commencing Law Students' Interests and Expectations: Comparing Undergraduate and Graduate Cohorts, *Journal of the Australasian Law Teachers Association*, 2008, 237.

³⁰ Örneğin, Lynne Taylor *et al*, "The Making of Lawyers: Expectations and Experiences of Second year New Zealand Law Students" *Waikato Law Review*, 23, 2016, 112.

pilot çalışmayı sunarak daha sonra yapılacak buna benzer çalışmalar için buradan bazı katkılar elde etme amacını güttüm.

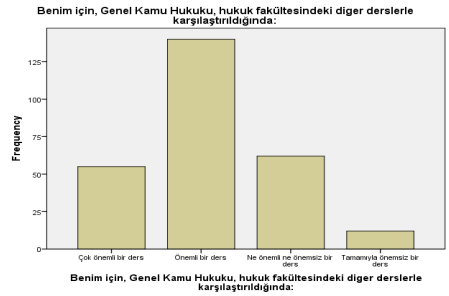
Yönteme dair belirtmem gereken bir başka nokta da tutarlılıkla ilişkili. Her soruda verilen yanıtların oranlarının her bir üniversite için tutarlı olup olmadığını özellikle kontrol ettim. Sonuç aşağıda belirteceğim bir soru dışında pozitif. Bunun anlamı A üniversitesinde çıkan oran ile B ve C üniversitelerinde çıkan oranlar arasında anlamlı farklılıklar olmadığını gördüm. Aksi takdirde bu çalışmanın her bir üniversite için ayrı ayrı yapılması ve yorumlanması gerekecekti. Umarım yöntem konusundaki bu kısa girişim, çalışmanın amacının ne olduğu konusunda da fikir vermiştir.

Anket sözü edilen yedi hukuk fakültesinde, derslere devam eden toplam 269 öğrenci ile yapıldı. Kendilerine dokuz ana soru, bunlara bağlı dört sondaj sorusu ve bir açık uçlu soru yöneltildi. Şimdi bu soruların sonuçlarına bakalım.

İlk soruya verilen yanıtlara bakıldığında, “Benim için, Genel Kamu Hukuku diğer derslerle karşılaştırdığında” “önemli bir ders” ve “çok önemli bir ders” diyenlerin kümülatif toplamının yüzde 72.5 olduğunu görüyoruz. Bu oldukça dikkat çekici, yüksek bir oran. (Tablo I)

Benim için, Genel Kamu Hukuku, hukuk fakültesindeki diğer derslerle karşılaştırıldığında:

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Çok önemli bir ders	55	20.4	20.4	20.4
Önemli bir ders	140	52.0	52.0	72.5
Ne önemli ne önemsiz bir ders	62	23.0	23.0	95.5
Tamamıyla önemsiz bir ders	12	4.5	4.5	100.0
Total	269	100.0	100.0	

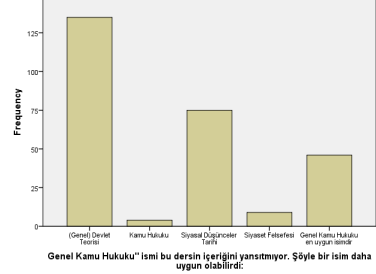
Tablo I

İkinci soruya, yani “Genel Kamu Hukuku ismi bu dersin içeriğini yansıtmıyor. Şöyle bir ders daha uygun olabilirdi” sorusuna “Genel Devlet Teorisi” olmalıydı yanıtını verenlerin yüzde 50.2 ile diğer yanıtları işaretleyenlerden ciddi ölçüde ayrıldığını görüyoruz. “Siyasal Düşünceler Tarihi” ise ikinci en fazla işaretlenen seçenek olmuş. (Tablo II)

Genel Kamu Hukuku" ismi bu dersin içeriğini yansıtmıyor. Şöyle bir isim daha uygun olabilir:

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid (Genel) Devlet Teorisi	135	50.2	50.2	50.2
Kamu Hukuku	4	1.5	1.5	51.7
Siyasal Düşünceler Tarihi	75	27.9	27.9	79.6
Siyaset Felsefesi	9	3.3	3.3	82.9
Genel Kamu Hukuku en uygun isimdir	46	17.1	17.1	100.0
Total	269	100.0	100.0	

Genel Kamu Hukuku" ismi bu dersin içeriğini yansıtmıyor. Şöyle bir isim daha uygun olabilir:

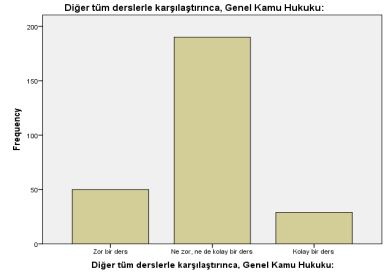

Tablo II

Tablo III’de sonuçları görüntülenenen, diğer derslerle karşılaştırılınca Genel Kamu Hukuku’nun zorluk derecesinin sorulduğu bu soruya verilen yanıtlar, bu dersin orta zorlukta bir ders olarak algılandığını gösteriyor.

Diğer tüm derslerle karşılaştırınca, Genel Kamu Hukuku:

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Zor bir ders	50	18.6	18.6	18.6
Ne zor, ne de kolay bir ders	190	70.6	70.6	89.2
Kolay bir ders	29	10.8	10.8	100.0
Total	269	100.0	100.0	

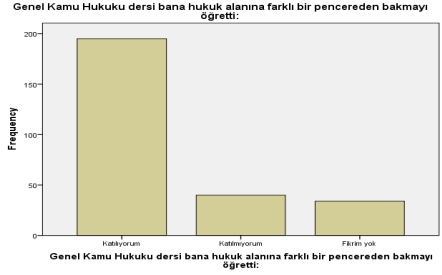
Tablo III

“Genel Kamu Hukuku dersi bana hukuk alanına farklı bir pencereden bakmayı öğretti” ifadesine katılımcıların yüzde 72’sinin “katılıyorum” demesi, oldukça yüksek bir oranı göstermesinin yanında, aynı zamanda bu dersi önemli ve çok önemli bulduğunu belirten grubun oranıyla örtüşmesi açısından da önem taşıyor. (Tablo IV)

Genel Kamu Hukuku dersi bana hukuk alanına farklı bir pencereden bakmayı öğretti:

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Kabılıyorum	195	72.5	72.5	72.5
	Kabılmıyorum	40	14.9	14.9	87.4
	Fikrim yok	34	12.6	12.6	100.0
Total		269	100.0	100.0	

Tablo IV

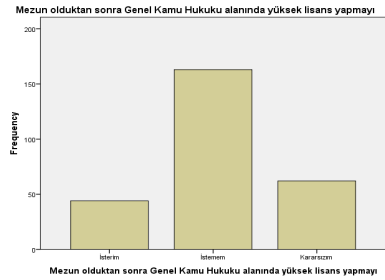

Mezun olduktan sonra Genel Kamu Hukuku alanında yüksek lisans yapmayı isterim diyenlerin oranını yüzde 16 olarak bulduk. (Tablo V). Ancak burada şunu ifade etmek gerekir ki, diğer soruların aksine burada oranın yükselmesini sağlayan bir grubun varlığı söz konusu. Yani yanıtların fakülteler arasında homojen bir dağılımını göremedim. Araştırmanın yapıldığı fakültelerden birinden alınan sonuçlar genel oran üzerinde daha çok belirleyici olmuş.

Mezun olduktan sonra Genel Kamu Hukuku alanında yüksek lisans yapmayı

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	İsterim	44	16.4	16.4	16.4
	İstemem	163	60.6	60.6	77.0
	Kararsızım	62	23.0	23.0	100.0
Total		269	100.0	100.0	

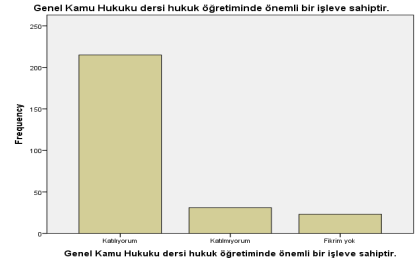
Tablo V

Genel Kamu Hukukunun hukuk öğrenimindeki işlevini sorguladığımız bu soruda elde ettiğimiz yüzde 79.9'luk oran da yine öğrencilerin derse subjektif olarak atfettikleri önemi ölçen sorulara verilen yanıtlarla uyumlu olması açısından dikkat çekici. (Tablo VI) Bu soruyu bir sondaj sorusu ile derinleştirmek istedim ve bu dersi hukuk öğretiminde önemli bulan öğrencilere niçin önemli bulduklarını sordum. Sondaj sorusunda yer alan önermelerin birbirine yakın oranlarda işaretlendiğini gördüm. (Tablo VII)

Genel Kamu Hukuku dersi hukuk öğretiminde önemli bir işleve sahiptir.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Katılıyorum	215	79.9	79.9	79.9
	Katılmıyorum	31	11.5	11.5	91.4
	Fikrim yok	23	8.6	8.6	100.0
Total		269	100.0	100.0	

Tablo VI

Yanıtınız Katılıyorum ise, aşağıdakilerden hangileri sizin için uygunsu işaretleyiniz (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Küreselleşme ve hukuk	52	19.3	100.0	100.0
Missing	-1.00	217	80.7		
Total		269	100.0		

Yanıtınız Katılıyorum ise, aşağıdakilerden hangileri sizin için uygunsu işaretleyiniz (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	20. ve 21. yüzyılın önde gelen siyasal düşünceleri	74	27.5	100.0	100.0
Missing	-1.00	195	72.5		
Total		269	100.0		

Yanıtınız Katılıyorum ise, aşağıdakilerden hangileri sizin için uygunsu işaretleyiniz (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Güncel siyasal konular	86	32.0	100.0	100.0
Missing	-1.00	183	68.0		
Total		269	100.0		

Yanıtınız Katılıyorum ise, aşağıdakilerden hangileri sizin için uygunsu işaretleyiniz (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Karşılaştırmalı kamu hukuku (Farklı ulusal hukuk sistemleri arasında)	51	19.0	100.0	100.0
Missing	-1.00	218	81.0		
Total		269	100.0		

Yanıtınız Katılıyorum ise, aşağıdakilerden hangileri sizin için uygunsu işaretleyiniz (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Anayasa hukuku uygulamaları	14	5.2	100.0	100.0
Missing	-1.00	255	94.8		
Total		269	100.0		

Yanıtınız Katılıyorum ise, aşağıdakilerden hangileri sizin için uygunsu işaretleyiniz (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Toplumsal mücadeleler tarihi	51	19.0	100.0	100.0
Missing	-1.00	218	81.0		
Total		269	100.0		

Yanıtınız Katılıyorum ise, aşağıdakilerden hangileri sizin için uygunsu işaretleyiniz (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

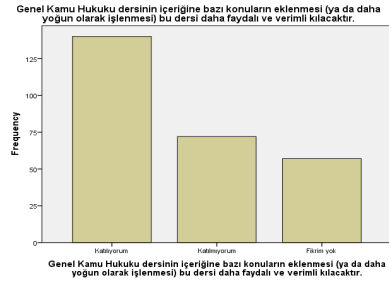
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Yeni hukuksal ilişki biçimleri: Örneğin, transnasyonal (uluslararası) hukuk.	70	26.0	100.0	100.0
Missing	-1.00	199	74.0		
Total		269	100.0		

Tablo VII

Sıradaki soruda “Genel Kamu Hukuku dersinin içeriğine bazı konuların eklenmesi (ya da daha yoğun olarak işlenmesi) bu dersi daha faydalı ve verimli kılacaktır” önermesine katılıp katılmadıklarını sordum. (Tablo VIII) Buradaki amaç, öğrencinin hangi konuların derste işlenmesini istediklerini anlamak için ilk adımı atmaktır ve bu da bir sondaj sorusuyla gerçekleştirilmeye çalışıldı. (Tablo IX) “Güncel siyasal konular” seçeneğinin başı çektiği yanıtlar arasında aslında çok anlamlı bir fark bulunamadı diyebiliriz (yüzde 5’te kalan “Anayasa Hukuku uygulamaları” seçeneği hariç).

Genel Kamu Hukuku dersinin içeriğine bazı konuların eklenmesi (ya da daha yoğun olarak işlenmesi) bu dersi daha faydalı ve verimli kılacaktır.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Katılıyorum	140	52.0	52.0	52.0
	Katılmıyorum	72	26.8	26.8	78.8
	Fikrim yok	57	21.2	21.2	100.0
Total		269	100.0	100.0	

Tablo VIII

Yanıtlarız Katılıyorum ise, aşağıdakilerden hangileri sizin için uygunsu işaretleyiniz (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Küreselleşme ve hukuk	52	19.3	100.0	100.0
Missing	-1.00	217	80.7		
Total		269	100.0		

Yanıtlarız Katılıyorum ise, aşağıdakilerden hangileri sizin için uygunsu işaretleyiniz (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	20. ve 21. yüzyılın önde gelen siyasal düşünceleri	74	27.5	100.0	100.0
Missing	-1.00	195	72.5		
Total		269	100.0		

Yanıtlarız Katılıyorum ise, aşağıdakilerden hangileri sizin için uygunsu işaretleyiniz (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Güncel siyasal konular	86	32.0	100.0	100.0
Missing	-1.00	183	68.0		
Total		269	100.0		

Yanıtlarız Katılıyorum ise, aşağıdakilerden hangileri sizin için uygunsu işaretleyiniz (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Karşılaştırmalı kamu hukuku (Farklı ulusal hukuk sistemleri arasında)	51	19.0	100.0	100.0
Missing	-1.00	218	81.0		
Total		269	100.0		

Yanıtlarız Katılıyorum ise, aşağıdakilerden hangileri sizin için uygunsu işaretleyiniz (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Anayasa hukuku uygulamaları	14	5.2	100.0	100.0
Missing	-1.00	255	94.8		
Total		269	100.0		

Yanıtlarız Katılıyorum ise, aşağıdakilerden hangileri sizin için uygunsu işaretleyiniz (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Toplumsal mücadeleler tarihi	51	19.0	100.0	100.0
Missing	-1.00	218	81.0		
Total		269	100.0		

Yanıtlarız Katılıyorum ise, aşağıdakilerden hangileri sizin için uygunsu işaretleyiniz (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Yeni hukuksal ilişki biçimleri: Örneğin, transnasyonal (uluslararası) hukuk.	70	26.0	100.0	100.0
Missing	-1.00	199	74.0		
Total		269	100.0		

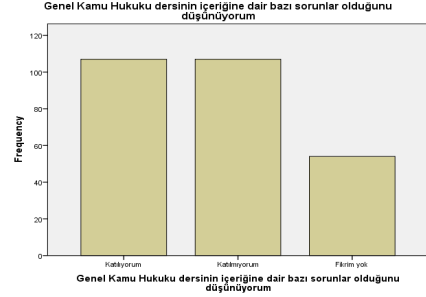
Tablo IX

Bu soru öğrencilerin dersin içeriğine ilişkin sorunlu buldukları noktaları anlamayı amaçlıyor. Dersin içeriğinde bazı sorunlar olduğunu düşünenler ve buna katılmayanlar eşit oranda çıkmış. (Tablo X) Buna bağlı sondaj sorusu ise, ders içeriğinde sorun olduğunu düşünenlerin hangi sorunlara bağlı olarak böyle bir seçim yaptığını anlamayı hedefliyor. Diğer seçeneklerle karşılaştırılınca, “dersin içeriğinin çok teorik ve soyut olması” seçeneğinin aradan sıyrıldığını görüyoruz. (Tablo XI)

Genel Kamu Hukuku dersinin içeriğine dair bazı sorunlar olduğunu düşünüyorum

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Katılıyorum	107	39.8	39.8	39.8
Katılmıyorum	107	39.8	39.8	79.6
Fikrim yok	55	20.4	20.4	100.0
Total	269	100.0	100.0	

Tablo X

Yantıtınız Katılıyorum ise, aşağıdakilerden hangileri sizin için uygunsu işaretleyiniz (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Dersin çok teorik ve soyut olması. Uygulamaya kapalı olması	80	29.7	100.0	100.0
Missing -1.00	189	70.3		
Total	269	100.0		

Yantıtınız Katılıyorum ise, aşağıdakilerden hangileri sizin için uygunsu işaretleyiniz (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Sıkıcı olması.	18	6.7	100.0	100.0
Missing -1.00	251	93.3		
Total	269	100.0		

Yantıtınız Katılıyorum ise, aşağıdakilerden hangileri sizin için uygunsu işaretleyiniz (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Güncel gelişmelerle bağlantı kurulmaması.	40	14.9	100.0	100.0
Missing -1.00	229	85.1		
Total	269	100.0		

Yantıtınız Katılıyorum ise, aşağıdakilerden hangileri sizin için uygunsu işaretleyiniz (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Bu derste öğrendiklerimin ne işe yarayacağını bilememem.	27	10.0	100.0	100.0
Missing -1.00	242	90.0		
Total	269	100.0		

Yantıtınız Katılıyorum ise, aşağıdakilerden hangileri sizin için uygunsu işaretleyiniz (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Pozitif hukukla bağlantısının olmaması	18	6.7	100.0	100.0
Missing -1.00	251	93.3		
Total	269	100.0		

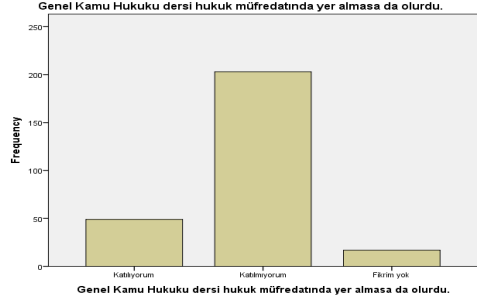
Tablo XI

Kapalı uçlu soruların sonuncusu, öğrencilerin “bu ders hiç olmasa da olur” fikrine olan tepkilerini göstermeyi amaçlıyor. Sonuçta elde edilen yüzde 75.5’lik “katılmıyorum” yanıtı, yine önceki sorularda öğrencilerin bu derse atfettikleri önemi gösteren soruların sonuçlarıyla uyumlu çıktığı için bu anketin tutarlılık testine olumlu katkı sağlamış oluyor. (Tablo XII) Bu dersin katılması gerektiğini savunan % 18.2’lik kesime gerekçelerini sorduğumuzda ise, görüldüğü gibi birbirine yakın oranlarda yanıtlar geldiğini gördüm. (Tablo XIII)

Genel Kamu Hukuku dersi hukuk müfredatında yer almasa da olurdu.

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Katılıyorum	49	18.2	18.2	18.2
Katılmıyorum	203	75.5	75.5	93.7
Fikrim yok	17	6.3	6.3	100.0
Total	269	100.0	100.0	

Tablo XII

Yanıtınız Katılıyorum ise, aşağıdakilerden hangileri sizin için uygunsu işaretleyiniz (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Katılıyorum: Çünkü, zaten Anayasa Hukuku dersi var.	14	5.2	100.0	100.0
Missing -1.00	255	94.8		
Total	269	100.0		

Yanıtınız Katılıyorum ise, aşağıdakilerden hangileri sizin için uygunsu işaretleyiniz (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Çünkü, zaten İnsan Hakları dersi var.	14	5.2	100.0	100.0
Missing -1.00	255	94.8		
Total	269	100.0		

Yanıtınız Katılıyorum ise, aşağıdakilerden hangileri sizin için uygunsu işaretleyiniz (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Çünkü, zaten Siyasal Düşünceler Tarihi dersi var.	12	4.5	100.0	100.0
Missing -1.00	257	95.5		
Total	269	100.0		

Yanıtınız Katılıyorum ise, aşağıdakilerden hangileri sizin için uygunsu işaretleyiniz (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Çünkü, zaten Siyasal Tarih dersi var.	10	3.7	100.0	100.0
Missing -1.00	259	96.3		
Total	269	100.0		

Tablo XIII

Çünkü, zaten Hukuk Felsefesi/Hukuk Sosyolojisi dersi var.

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Çünkü, zaten Hukuk Felsefesi/Hukuk Sosyolojisi dersi var.	33	12.3	100.0	100.0
Missing -1.00	236	87.7		
Total	269	100.0		

Çünkü, bu dersin içeriği avukatlık mesleği için gereksiz bilgilerden oluşuyor.

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Çünkü, bu dersin içeriği avukatlık mesleği için gereksiz bilgilerden oluşuyor.	19	7.1	100.0	100.0
Missing -1.00	250	92.9		
Total	269	100.0		

Çünkü, bu dersin içeriğinden hakimlik sınavında soru gelmiyor.

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Çünkü, bu dersin içeriğinden hakimlik sınavında soru gelmiyor.	9	3.3	100.0	100.0
Missing -1.00	260	96.7		
Total	269	100.0		

Açık uçlu olarak sorduğum soruya aldığım yanıtları ise belli birkaç kategori altında sınıflandırmak mümkün görünüyor. Öğrencilerden bu dersin içeriği hakkında eklemek istedikleri görüşlerini kısaca belirtmelerini istemiştim. İlk olarak, bu dersin hukuk fakültesinde neden okutulması gerektiği hakkında düşüncelerini paylaşan belli sayıda öğrenciyle karşılaşyoruz. Burada kimisi, hukuk ile siyaset felsefesi ilişkisinin kavranmasında yardımcı bir ders olduğuna vurgu yapmış. Kimisi hukuk nosyonunun oluşturulması, hukuka daha farklı perspektiflerden bakabilmek için dersin faydalı olduğuna işaret etmiş. Görüldüğü üzere öğrenciler dersten aldıkları faydayı farklı boyutlarıyla ortaya koymuş. (Tablo XIV)

10. Bu dersin içeriği hakkında eklemek istediğiniz görüşleriniz varsa kısaca belirtiniz:

Siyaset felsefesi ve hukuk ilişkisinin kavranmasında yardımcı bir ders olduğunu düşünüyorum.

10. Bu dersin içeriği hakkında eklemek istediğiniz görüşleriniz varsa kısaca belirtiniz:

Hukuk nosyonunu, tekis açımı oluşturmak; daha farklı perspektiflerden bakabilmek, tarih ve hukuk sistematizasyonunun oluşturulması için çok yararlı bir ders olduğunu düşünüyorum.

10. Bu dersin içeriği hakkında eklemek istediğiniz görüşleriniz varsa kısaca belirtiniz:

Devletlerin ve sistemlerin altyapısı olan ekonomik düzen üstsapayı doğrudan etkilediği için, bir hukukçu olarak bilmesi gereken konular bu derste işleniyor.

10. Bu dersin içeriği hakkında eklemek istediğiniz görüşleriniz varsa kısaca belirtiniz:

Daha çok öğrenmem gereken konuların ve düşünmem gereken çok fazla soyut konuların yer olduğunu düşünüyorum ve Genel Kamu dersinin bu alan için verimli olduğunu düşünüyorum.

10. Bu dersin içeriği hakkında eklemek istediğiniz görüşleriniz varsa kısaca belirtiniz:

Çünkü bu ders Siyasal Düşünceler Tarihi, hukuk siyaset ilişkisinin m'ne hukuk anlayışının değişimi sosyal ekonomik tarihi olayları incelediği bir ders ancak sadece ceza hukuku, borçlar hukuku gibi derslerin yanı sıra hukukun diğer alanlarında da ders görmesi gerektiğini düşünüyorum.

10. Bu dersin içeriği hakkında eklemek istediğiniz görüşleriniz varsa kısaca belirtiniz:
Hukuk dersleri pozitif hukuklara ayrılmış. için verimli olabilir. Fakültenin emza bölümüne her hafta bir ders verilebilir. Kamu hukuku ve devletler tarihi ile ilgili derslerin ayrı bir bölümde verilmesi hukuk ve devletler tarihi arasında bir köprü oluşturur. Bu köprüyü teşkil ettiği, göz önüne alınırsa bu genel kamu hukukunun ayrı bir ders olarak verilebilir.

Tablo XIV

İkinci grup ise "bu ders faydalı, ama..." diye başlıklandırabileceğimiz, dersten memnun ama dersle ilgili bazı sorunlara işaret etme ihtiyacı içinde olanlardan oluşuyor. Bunlar dersin daha fazla uygulamaya yer vermesi gerektiğinden, dersin batı-merkezli içeriğinden şikayet edenlere kadar farklı görüşleri bir araya getirmiş. (Tablo XV)

10. Bu dersin içeriği hakkında eklemek istediğiniz görüşleriniz varsa kısaca belirtiniz:

Genel Kamu ve Hukuk Felsefesi tarzındaki
derslerin 2. Sınıf 2. Dönem dersi olarak
verilmesi öğrenciler için daha faydalı olacaktır.

10. Bu dersin içeriği hakkında eklemek istediğiniz görüşleriniz varsa kısaca belirtiniz:

Hukuk öğreniminin temel amacı ihtilaf hâzme üzerine
kurulmuş olduğundan, bu dersin biraz daha uygulamaya, somutluk
yönelmesi gerektiğini düşünüyorum.

10. Bu dersin içeriği hakkında eklemek istediğiniz görüşleriniz varsa kısaca belirtiniz:

Bence bir hukukçunun en önemli işlevi diğer insanlardan bir miktar da fazla
olma saygı düşünebilmesidir, bu tara saygınlara açık olabilmesidir. Karşımıza Genel Kamu
Hukuku dersi bu yönde bir hukukçuya büyük kazanımlar sağlayan bir distir. Fakat öğrenciyi
etkin ederek düşünme de olsa uygulamaları kısmı acamalıdır.

10. Bu dersin içeriği hakkında eklemek istediğiniz görüşleriniz varsa kısaca belirtiniz:

1) Akt Batı tarzındaki bir hukuk sistemi. Tamamen Batı
tarzından bir benzerlik olmasına rağmen diğer sistemlerle
karşılaştırılabilir olma açısından pratik değil

2) Ders içeriğine öğrencilerin esasları üzerinden incelenen
daha fazla yer ayrılmalıdır.

Tablo XV

Bir diğer grup ders içeriğinde güncel siyasal konulara daha fazla yer verilmesini talep edenler olarak karşımıza çıkıyor. Dikkat çekici bir nokta, bu grubun oldukça fazla öğrenciyi barındırması oldu. Güncel siyasetin ders içeriğine sokulmasının dersi teorik olmaktan çıkarıp daha fazla uygulamaya yönelik hale getireceğini ileri sürenler bu grupta yer almış. (Tablo XVI)

10. Bu dersin içeriği hakkında eklemek istediğiniz görüşleriniz varsa kısaca belirtiniz:

Biraz daha somut olup uygulamaya odaklanması ve güncel gelişmelerin ve siyasetin biraz daha yapının bir şekilde derste tartışılması gerektiğini düşünüyorum.

10. Bu dersin içeriği hakkında eklemek istediğiniz görüşleriniz varsa kısaca belirtiniz:

Ders ~~teorik~~ sadece kitaba bağlı olarak öğrenmeli. Genişletilebilir ve farklı yönleri sorularla ele alınabilir. Farklı bir perspektiften bakılabilir. Genel olarak geniş yer verilmeli.

10. Bu dersin içeriği hakkında eklemek istediğiniz görüşleriniz varsa kısaca belirtiniz:

Güncel siyasal olaylarda eklenmesi durumunda dersin öğrenciler için katkımını büyük ölçüde artıracağını düşünüyorum.

10. Bu dersin içeriği hakkında eklemek istediğiniz görüşleriniz varsa kısaca belirtiniz:

Bu ders daha pratik, hayattan örnekler, güncel siyasal konulardan bahsedebilir.

10. Bu dersin içeriği hakkında eklemek istediğiniz görüşleriniz varsa kısaca belirtiniz:

Güncel siyasal konular üstünde de konuşabilirsek ne doğru ya da yanlış bu ders içinde "korkmadan" dile getirebiliriz. İçindeki görülen yanlışlıklar bu ders içinde çözümlenir.

Tablo XVI

Müfredatın diğer derslerle uyumlulaştırılması, aynı konuların farklı derslerde yinelenmesini engelleme ihtiyacı da açık uçlu sorulara verilen yanıtlar arasında yer bulmuş. Başka bir ifadeyle, hukuk müfredatındaki işbölümünün daha özenli yapılması gerektiğine işaret edilmiş. (Tablo XVII)

10. Bu dersin içeriği hakkında eklemek istediğiniz görüşleriniz varsa kısaca belirtiniz:

Daha çok güncel konulara ağırlık verilmesi faydalı olacaktır.
değer düşünüyorum.

Genel kamu dersini 3 yıldır alıyorum. 3 yılda 4 defa hoca değişti.
ve her gelen hoca bir öncekinden çok alakasız ve farklı konulara
derinleşme çabası.
ve şu anda bu dersin içeriğini tam olarak bilmiyorum.
Bu çok önemli bir sorun benim elimden - -

10. Bu dersin içeriği hakkında eklemek istediğiniz görüşleriniz varsa kısaca belirtiniz:

Benzer içerikte derslerle müfredatın uyumlaştırılması farklı derslerde
aynı konuların tekrar tekrar işlenmesine engel olacaktır dersin
daha verimli olmasını sağlayabilir.

Tablo XVII

Son grup, bu dersin kaldırılması gerektiğini savunanlar. Bu grup katılımcıların içinde oldukça küçük bir azınlığı oluşturmakla beraber savundukları gerekçeler çok ilginç. Hukukçuların Genel Kamu Hukuku gibi tarihsel içerikli dersleri almaya ihtiyaçlarının olmadığını savunan bu görüşler, azınlıkta olsalar da, hukuk fakültelerinin ve hukuk mezunlarının sayısı hızla artarken, hukuk öğretiminin içeriğine dair bir algı bozulmasını gösterdiği için dikkate alınmalıdır, kanımca. (Tablo XVIII)

10. Bu dersin içeriği hakkında eklemek istediğiniz görüşleriniz varsa kısaca belirtiniz:

Bu ders bir hukukunun bilmesi değil, hakkında fikir sahibi
olması gereken bir ders. Başka insanların yüzyıllar önceki
düşünceleri bizi ilgilendirmez.

10. Bu dersin içeriği hakkında eklemek istediğiniz görüşleriniz varsa kısaca belirtiniz:

Tarihi anlatan dersler kanatince bir avukata sadece kültürel bakımdan
bir katkı sağlamaktadır. Ama bizlerin amacı hat savunmak hakkı yerine
getirmek, tarih öğrenmek istesaydık arkeoloji veya tarih öğretmenliği
okurduk. Saygılarımla...

Tablo XVIII

Sonuç olarak, bu anket Genel Kamu Hukuku öğrenciler arasında benimsenmiş, gerekliliği konusunda büyük ölçüde görüş birliği olan bir ders olarak ortaya çıkıyor. Dersin gerekliliğine yönelik itirazlar çok küçük bir grup tarafından ortaya konurken, bu itirazların daha ziyade hukuk öğretiminin nasıl olması gerektiğine dair bir algı bozukluğundan ileri geldiğini görmekteyiz. Bu durum elbette dikkate alınmalıdır; öğrenciler bu dersin neden gerekli olduğu konusunda düşünmeye sevk edilmeli, bunun için gerekli olan öğretim yöntemleri üzerinde durulmalıdır.

Bir diğer önemli sonuç da, öğrencilerin güncel konjonktürü anlayabilmek için bu dersten yararlanma talebi ile ilgilidir. Bunu yalnızca dersin teorik içeriğine bir itiraz olarak algılamamalıyız. Genel Kamu Hukuku dersinin içeriği problem çözmeye yönelik içerik yenilemesiyle zenginleştirilebilir.

Son olarak, bu anketin bir pilot çalışma niteliği taşıdığı ve başta belirttiğim gibi, kesin sonuçları ortaya koymaktan ziyade bir dönemsel kesiti gösterme amacı taşıdığı konusu önem taşımaktadır. Böyle bir çalışmanın başarıya ulaşması için, belli aralıklarla tekrarlanması, orta ve uzun vadede elde edilen verilerle yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Teşekkür ederim.

Genel Kamu Hukukunun Tarihsel Gelişimi ve Bugünü

*Yasemin Özdek**

Türkiye’de hukuk fakültelerinde “Genel Kamu Hukuku” adı altında okutulan derslerde, genellikle iki ana alanda öğretim yapılmaktadır: İnsan Hakları ve Genel Devlet Kuramı. İnsan hakları bugün evrensel düzeyde yaygın biçimde çalışılan bir bilimsel alan olduğundan, insan hakları ile ilgili derslerin içeriğini belirlemede önemli bir sorunla karşılaşmamaktadır. Buna karşılık, Genel Devlet Kuramı ile ilgili derslerin kapsamını belirlemek o denli kolay değildir, bu alanda ortak biçimde uygulanan bir ders içeriği bulunmamaktadır.³¹ Ben bu sunuşta Genel Kamu Hukuku dersinin bu ikinci dalı, yani Genel Devlet Kuramı yönünden bazı saptamalar yapmakla yetineceğim.

Türkiye’de Genel Kamu Hukuku öğretimi başladıktan bu yana, bu dersi okutan hocalar arasında dersin içeriği konusunda bir görüş birliği oluşmamıştır. Ortak bir müfredatın yokluğu, hukuk fakülteleri ve siyasal bilgiler fakültelerinde Kamu Hukuku dersinin okutulmaya başladığı tarihlere kadar geriye uzanmaktadır. Geçmişte Kamu Hukuku dersini veren hocalardan Yavuz Abadan’ın belirttiğine göre, “*her meslekdaş kendi takdir ve anlayışına uygun bir ders programı uygulamış, -halk deyimiyle- kendi bildiğini okumuştur*”.³² Kamu Hukuku derslerinin kapsamı ve sınırları bakımından bu belirsizlik ve değişkenlik, Genel Kamu Hukuku dersleri okutulmaya başladıktan sonra da devam etmiştir. Ders içeriğinin çok geniş kapsamlı tutulması, bu derslerin bir başka özelliğidir. Örneğin 1940’lı yılların başında haftada birkaç saat okutulan Umumi Amme Hukuku dersinin konularına, yaklaşık 3500 yıllık bir tarihsel gelişim (Çin, Hind, Mısır, Yunanistan, siyasal teoriler, Roma, Roma’dan kaynak alan siyaset, hukuk ve devlet teorileri) ve Osmanlı’daki kamu hukuku

* Prof. Dr., Yakın Doğu Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

³¹ Elbette üniversitede ders veren öğretim elemanlarının okuttukları dersi kendi bilim anlayışlarına göre yürütmeleri kesinlikle gereklidir ve üniversite olmanın doğasında da bu akademik özgürlük vardır. Burada tartıştığımız sorun, dersin konusundaki belirsizliktir. Her ne kadar Genel Devlet Kuramı / Kuramları başlığı altındaki bir dersin konusunun “devlet” olduğu anlaşılıyorsa da, farklı disiplinlerde de incelenen devletin hukuk fakültelerinde hangi yönüyle, ne kapsamda ve ne yöntemle işleneceği konusunda uygulama birliği bulunmamaktadır.

³² Yavuz Abadan, “Amme Hukukunun Konusu ve Öğretim Metodu”, *AÜSBFD*, Cilt 20, Sayı 2, 1965, s. 399.

kurumlarının gelişimi dahil edilmiştir.³³ Ders içeriğinin bu denli genişletilmesinde, o dönemde hukuk fakültelerinde henüz bağımsız dersler olarak İnsan Hakları, Siyasal Düşünceler Tarihi, Siyasal Tarih gibi derslerin yerleşmediğini de dikkate almak gerekir.

Genel Kamu Hukuku derslerinde bugün de Türkiye'deki hukuk fakültelerinde birbirinden farklı konuların öğretim programına alındığı görülmektedir. Ders içeriklerine bakıldığında, bazen Genel Kamu Hukuku dersi ile Siyasal Düşünceler Tarihi dersi arasındaki ayrım belirsizleşmektedir. Bu nedenle, Genel Kamu Hukuku dersinin uluslararası kökenlerine ve bugün bu dersin başka ülkelerde nasıl yürütüldüğüne bakmakta yarar vardır.³⁴ Türkiye'de "Genel Kamu Hukuku" adını alan dersin ilk olarak Almanya'da *Staatsrecht* ve *Allgemeine Staatslehre* adı altında doğup geliştiği, Fransa'da ise *Kamu Hukuku İlkeleri* veya *Genel Kamu Hukuku* adıyla okutulduğu bilinmektedir.³⁵

Genel Kamu Hukukunun Almanya kökenli bir hukuk dalı olması nedeniyle, burada ilk olarak Genel Kamu Hukukunun Almanya'daki karşılıkları olarak bilinen *Staatsrecht* (Devlet Hukuku) ve *Allgemeine Staatslehre* (Genel Devlet Öğretisi / Kuramı) disiplinlerinin tarihsel gelişimine kısaca değineceğim (I). İkinci olarak, Genel Devlet Kuramı disiplininin günümüzdeki durumunu değerlendireceğim (II). Son olarak da, hukuk fakültelerinde Genel Kamu Hukuku dersinin gerekliliğini temellendirmeye çalışacağım (III).

I.

Alman kamu hukukunun bir dalı olarak gelişmiş olan *Staatsrecht* disiplininin pek çok ülkede karşılığı yoktur. Bu hukuk dalı, devletlerin yapısı ve işlevleri ile yurttaşların konumu hakkındaki temel hukuk normlarını kapsayan bir hukuk dalı olarak tanımlanmaktadır.³⁶ *Staatsrecht* disiplininin bu içeriğinin anayasa hukuku ile benzerliği açıktır. Çağdaş Alman hukukçuları arasında da *Staatsrecht* ile anayasa hukuku arasındaki ayrım net değildir ve tartışmalıdır. Baskın görüş, bu iki terimin aynı olduğunu, devletin anayasal hukukunu tanımlamak için *Staatsrecht* ya da anayasa hukuku (*Verfassungsrecht*) terimlerinin birbirine

³³ Bkz. *a.k.*, s. 400. Yavuz Abadan, dersin içeriğinin bu denli genişlemesini "istilacı" bir genişleme politikası olarak adlandırmıştır. Ona göre "asıl çözülmesi gereken sorun, ders programlarımızda "Amme Hukuku" başlığıyla yer alan bilgi dalının, gerçekte hangi ilmi disiplin ve bilgi dalı ile ne ölçüde ilgili olduğunu belirtme ve açıklama zorunluluğudur" (*a.k.*, s. 400-401).

³⁴ Genel Kamu Hukuku dersinin kökenleri hakkında geniş bilgi için bkz. Rukiye Akkaya Kia, *Bir Ders Konusu Olarak "Devlet" ya da Genel Kamu Hukuku Dersinin Kökenleri*, 2. Bs., Beta Yayınları, İstanbul, 2016.

³⁵ Bkz. Recai Galip Okandan, "Eser Tahlil ve Tenkidleri", *İÜHF*M, Cilt 8, Sayı 3-4, 1942, s. 689-690; Abadan, *a.g.m.*, s. 406.

³⁶ E. Schunck ve H. De Clerck, *Allgemeines Staatsrecht und Staatsrecht des Bundes und der Länder*, Verlag Reckinger & Co. Siegburg, 1967, s. 21.

alternatif olarak kullanılabileceğini ileri sürmektedir.³⁷ Aslında, Staatsrecht'in anayasa hukukundan farkını anlamak için bu disiplinin tarihsel köklerine bakmak gerekmektedir. Staatsrecht, anayasa hukukundan önce gelişmiştir. Üniversitelerde *Allgemeines Staatsrecht* (Genel Devlet Hukuku) öğretimi 17. yüzyıl sonlarında başlamıştır. O dönemde bu disiplin, devlet kurumuyla ilgili olan ve hükümdar, bireyler ve halk arasındaki hak ve ödevlerle ilgili doğal hukukun genel ilkelerinin bir bütünü olarak anlaşılmıştır.³⁸

Avrupa'da modern devlete doğru dönüşümün yaşandığı 17. yüzyıldan itibaren Almanca konuşulan bölgede devlet bilimsel analize konu edilmiş, devlet hukukuyla ilgili eserler yayınlanmış ve dersler verilmiştir. Devlet, o dönemin merkezi kamu hukuku kavramı olmuştur. Genel devlet hukuku üstüne ilk eser, G. Brautlacht tarafından 1620'de yayınlanmıştır.³⁹ Bu dönemde üniversitelerdeki genel devlet hukuku öğretimine bir örnek, 17. yüzyılın sonundan 18. yüzyılın sonuna kadar Heidelberg Hukuk Fakültesinde “evrensel kamu hukuku” (*ius publicum universale*) isimli bir dersin verilmiş olmasıdır.⁴⁰ Staatsrecht, evrensel kamu hukuku disiplinine verilen isimdir.⁴¹ 19. yüzyıl ortalarında Staatsrecht, hukuki pozitivizmin gelişiminden etkilenmiştir. Özellikle Avrupa'daki 1848 devrimleri sonrasında Staatsrecht pozitivizmi gelişmiştir.⁴² 19. yüzyılın ikinci yarısında hukuki pozitivizmin yükselişinin arkasındaki itki, kamu hukukunu depolitize etmek, resmileştirmek ve teorize etmektir.⁴³ Özellikle 1871'de Alman ulusal birliği sağlanıp modern Almanya kurulduktan sonra Alman Staatsrecht disiplini anti-felsefi, anti-politik ve anti-tarihsel bir yönelim egemen olmuştur.⁴⁴

Staatsrecht'in günümüzde anayasa hukuku normlarına dayanan belirli bir pozitif hukuk düzenini ifade etmesine karşılık, *Allgemeine Staatslehre* (Genel Devlet Öğretisi / Kuramı) devleti hukuk ötesi boyutları bakımından da ele alan bir kamu hukuku disiplini olarak gelişmiştir. Bu alandaki dersler, 19. yüzyılın ilk yarısında Freiburg ve Würzburg üniversitelerinde başlamış, yüzyılın ikinci yarısında giderek yayılmıştır.⁴⁵ Bu derslerde,

³⁷ Jo Eric Khushal Murkens, “The Future of *Staatsrecht*: Dominance, Demise or Demystification?”, *Modern Law Review*, 70 (5), 2007, s. 733.

³⁸ Bkz. Jo Eric Khushal Murkens, *From Empire to Union: Conceptions of German Constitutional Law since 1871*, Oxford University Press, 2013, s. 9.

³⁹ Aynı yer.

⁴⁰ Bkz. Akkaya Kia, *a.g.e.*, s. 64 vd.

⁴¹ Murkens, “The Future of *Staatsrecht*: Dominance, Demise or Demystification?”, s. 736.

⁴² Murkens, *From Empire to Union: Conceptions of German Constitutional Law since 1871*, s. 10, 13.

⁴³ A.k., s. 12.

⁴⁴ Kari Palonen, “Allgemeine Staatslehre als Wissenschaft: Rehabilitierende Bemerkungen aus finnischer Sicht”, *Der Staat*, Vol. 20, No. 2, (1981), s. 231.

⁴⁵ Murkens, *From Empire to Union: Conceptions of German Constitutional Law since 1871*, s. 10.

siyaset ve hukuk felsefesi disiplinleri ile bağlantı içinde devletin pozitif hukuku analiz edilmiştir. Heidelberg, Tübingen ve diğer Alman hukuk fakültelerinde Genel Devlet Kuramı, devletin temellerine (Aristo'nun Politika'sı, Hegel'in devlet felsefesi ve başlangıçta tarihsel hukuk okulunu da kapsayan biçimde) hukukun ötesinden bakarak klasik anayasal hukuk disiplinini şekillendirmiştir.⁴⁶ Anayasa hukuku ile hukuk teorisi bu disiplin içinde ortak yaşama alanı bulmuş, bir bütünlüğe sahip olmuştur.⁴⁷ Genel Devlet Kuramı, hiçbir zaman saf felsefi bir disiplin olarak anlaşılmamıştır. Bu disiplin için karakteristik olan şey, devletin ampirik sosyal bilimi ile onun felsefi temelleri üzerine düşüncelerin yakın ilişki içinde beraber incelenmesidir.⁴⁸

20. yüzyıl başında Genel Devlet Kuramı yükseliş dönemini yaşamış, bu disiplinin klasik eserleri bu dönemde yayınlanmıştır. Georg Jellinek 1900'de, Richard Schmidt 1901'de "Allgemeine Staatslehre" isimli eserlerini vermiştir. Bu eserlerin ardından birçok başka klasik eser, aynı isimle yayınlanmıştır. Bu konudaki eserlerin ortak bir devlet teorisi içeriği yoktur, devlet ve siyaset kavramları farklı, metodolojik bakışları farklıdır. Fakat eserlerin ortak bir meselesi vardır.⁴⁹ Bu disiplinin önde gelen teorisyenlerinden Jellinek'e göre, Genel Devlet Kuramı (*Allgemeine Staatslehre*), belirli bir devletin değil, pek çok devletin tarihsel ve sosyal açıdan incelenmesi yoluyla, devletlerin ortaya çıkış biçimlerini ve temel kurallarını ortaya koyarak bütün devlet öğretisinin temelini araştırır.⁵⁰

Almanya'da gelişen Genel Devlet Kuramı disiplini, başka ülkelere de yayılmıştır. Bunlardan biri Finlandiya'dır. Bu ülkede 1918'de bir üniversite kürsüsü olarak Genel Devlet Kuramı kürsüsü kurulmuş,⁵¹ 1949'a kadar Alman geleneğine dayalı olarak Genel Devlet Kuramı öğretimi ve araştırmaları yapılmıştır. 1981 tarihli bir çalışma, Finlandiya'da Siyaset Bilimi kürsülerinin resmi olarak "Genel Devlet Kuramı" adını taşımaya devam ettiğini bildirmektedir.⁵²

⁴⁶ Aynı yer.

⁴⁷ Walter Leisner, "Antithesen-Theorie für eine Staatslehre der Demokratie", *Juristen Zeitung*, 53. Jahrg., Nr. 18, (18 September 1998), s. 862.

⁴⁸ Palonen, *a.g.m.*, s. 232.

⁴⁹ A.k., s. 233.

⁵⁰ Georg Jellinek, *Allgemeine Staatslehre*, Dritte Auflage, Springer-Verlag, Berlin Heidelberg GmbH, 1921, s. 9-10.

⁵¹ Palonen, *a.g.m.*, s. 241. Finlandiya bağımsızlık sürecinde Almanya'dan yardım almış, bu yardım ilişkisi içinde Helsinki Üniversitesi Felsefe Fakültesinde ilk *Allgemeine Staatslehre* kürsüsü kurulmuştur.

⁵² A.k., s. 230.

Finlandiya'dan başka bir örnek, Türkiye'dir. Almanya'da *Allgemeine Staatslehre* adı ile gelişen akademik disiplin, Türkiye hukuk fakültelerinde “Genel Kamu Hukuku” adını almıştır.

II.

20. yüzyıl başında yükseliş dönemini yaşayan Genel Devlet Kuramı, günümüzde durgunlaşmıştır ve giderek geride kalan “eski” bir bilimsel disiplin görünümünü almıştır. 20. yüzyılın ortalarında bu disiplin bir gerileme sürecine girmiş, bu alanda verilen eserler giderek azalmıştır. Günümüzde bu disiplinin tamamen yok olduğu görüşüne de rastlanmaktadır.⁵³ Varlığını sürdürse bile, canlı bir disiplin olmadığı açıktır. Troper’a göre, günümüzde bu disiplin bir bunalım içindedir. Almanya’da bu alanda kürsüler, sınavlar, ders kitapları hala varolsa da, bu akademik disiplinin statüsü, yöntembilimi ve içeriği yarım yüzyıldır yenilenmemiştir. Artık pek öğretilmeyen, çok az sayıda ciddi yeni eser kazandırılan bu disiplin bir bunalım sürecinden geçmektedir.⁵⁴

Genel Devlet Kuramı disiplininin günümüzdeki bunalımının çeşitli nedenleri vardır. Bu nedenler içinde en önemlilerinden biri, sosyolojik yönlü siyaset biliminin gelişmesidir.⁵⁵ ABD’de gelişen siyaset biliminin 20. yüzyılın ortalarında Avrupa üniversitelerinde okutulmaya başlaması, Alman geleneğine dayalı Genel Devlet Kuramı disiplininin duraklamasıyla sonuçlanmıştır. Bu durum, Genel Devlet Kuramı kürsülerinin bulunduğu Finlandiya örneğinde de izlenebilmektedir: Finlandiya’da siyaset bilimi kürsüleri resmi olarak hala Genel Devlet Kuramı adını taşısa bile, bu kürsülerin “Amerikanlaşma” süreci yaşanmıştır. Bu ülkede 1949’dan sonra Genel Devlet Kuramı geleneği kırılmış, Amerikan kökenli ampirik siyaset bilimi hızla onun yerini almıştır.⁵⁶

ABD üniversitelerinde ilk siyaset bilimi kürsü ve bölümleri 19. yüzyıl sonunda ortaya çıkmış olsa da, Avrupa üniversitelerinde çağdaş siyaset bilimi ancak 1945 sonrasında okutulmaya başlamıştır.⁵⁷ Siyaset biliminin gelişmesi, hukuk fakültelerinin devleti inceleme konusunda

⁵³ Hennis’dan aktaran Murkens, *From Empire to Union: Conceptions of German Constitutional Law since 1871*, s. 12.

⁵⁴ Michel Troper, “Hukuki Devlet Kuramı Üstüne”, Cemal Bali Akal (der.), *Devlet Kuramı*, Dost Kitabevi Yayınları, 2000, s. 342, 540 (4 no’lu dipnot).

⁵⁵ A.k., s. 342.

⁵⁶ Palonen, *a.g.m.*, s. 230.

⁵⁷ Maurice Duverger, *Sosyal Bilimlere Giriş*, (çev. Ünsal Oskay), Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 62-63: ABD üniversitelerinde siyaset bilimi kürsü ve bölümleri 1890-1914 arası dönemde kurulmuştur. “Siyasal bilimin üniversitelerde bağımsız bir konu olarak incelenmesi 1945 yılına kadar sadece Birleşik

sahip oldukları tekeli de kırmıştır.⁵⁸ Bu durum, bir hukuk disiplini olarak Genel Devlet Kuramının gerilemesini açıklayan etkenlerden biri olarak görülmektedir.

Genel Devlet Kuramı disiplininin 20. yüzyıl başında yükselip yüzyıl ortalarından sonra giderek zayıflaması, bilim tarihinde disiplinlerin diyalektik bir evrim sürecini yaşadığının da ilginç bir örneğini oluşturmaktadır. Bilimsel disiplinler belirli tarihsel koşullarda ortaya çıkmakta, gelişmekte ve koşulların değişimiyle zamanla yerini bir başka disipline bırakmakta ya da varlığını sürdürse bile önemli dönüşümlere uğramaktadır. Genel Devlet Kuramı disiplininin durakladığı tarihsel koşullara bakıldığında, 20. yüzyıl ortalarının önemli siyasal çalkantılarla dolu olduğunu gözardı etmek mümkün değildir. Devlet ve devrim, bu dönemin en önemli tartışma ve ideolojik bölünme konularından biri olmuştur. Modern kapitalist devletin gelişimine bağlı olarak ortaya çıkan devlet merkezli disiplinler de, 20. yüzyılın devrimler, savaşlar ve soğuk savaşla geçen koşullarından zorunlu olarak etkilenmiştir. Genel Devlet Kuramı geleneğinin bu tarihsel koşullardan etkilenmesi, 20. yüzyılın son yarısında disiplinin duraklaması biçiminde olmuştur. Disiplinin kendini yenileyebilmesi ve güncelleyebilmesi, eleştirel ve sistem dışı devlet çözümlemelerinin de alana dahil edilmesini gerektirmektedir. Ancak bu durum, üniversitelerin çoğunlukla statükoyu koruyan ve sistemi yeniden üreten yapısal ideolojik özellikleri nedeniyle pek mümkün olamamıştır. İki kutuplu dünyada iki kampın siyaset bilimi de birbirinden ayırmıştır.⁵⁹ Batı’da siyaset biliminde geleneksel yaklaşımlar terkedilmiş, felsefi, hukuksal ve tarihsel yaklaşımların yerine ampirik araştırmalar geçmiş, siyasal iktidarı ve siyasal davranışı analiz etmede dar ve teknik bir bakış açısı egemen olmuş, diğer yandan soğuk savaş koşullarında bazen ideolojik propaganda “siyaset bilimi” çalışmalarına yön vermiştir. Bu koşulların, devletin genel teorisini geliştirmek, devlete bütünlüklü yeni bakış açıları üretmek açısından teşvik edici olmadığı açıktır.

Genel Devlet Kuramı disiplininin duraklamasında, bilimsel disiplinlerin bölünme ve çoğalma eğiliminin oynadığı önemli rol de yadsınamaz. Sosyal bilimlerde disiplinlerin bölünerek

Amerika’da görülmüştür. (...) 1945 yılından sonra, güçlkle de olsa, Avrupa üniversitelerinde siyasal bilim okutulmaya başlanmıştır.”

⁵⁸ Siyaset biliminin bir disiplin olarak ortaya çıkmasının geç bir tarihte olması, devleti inceleme konusunda hukuk fakültelerinin kurdukları tekelden vazgeçmemelerine bağlı görülmektedir. Bkz. Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın: Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor*, (çev. Şirin Tekeli), Metis Yayınları, İstanbul, 2011, s. 26.

⁵⁹ Soğuk savaş döneminde siyaset bilimine Sovyet bakışı ve “sosyalist siyaset bilimi” hakkında örneğin bkz. G. Kh. Shakhnazarov, F. M. Burlatskii, “On the Development of Marxist-Leninist Political Science”, 23 *Soviet L. & Gov’t* 3 (1984), s. 3-26; V. E. Chirkin, “On the Question of Socialist Political Science”, 13 *Soviet L. & Gov’t* 32 (1974), s. 32-46.

birbirinden ayrışma eğilimi, 20. yüzyılın ikinci yarısında da devam etmiştir. Bir yönüyle bilimsel gelişmenin bir sonucu olan disiplinlerin sayısının artması, olumsuz bir sonuç olarak araştırma konularına bütünlüklü bakışın ortadan kaybolmasını da beraberinde getirmektedir. Bu durum, hukuk disiplinleri açısından da geçerlidir. Hukuk disiplinleri gelişip hukuk dallarının her birinde ayrıntılı derinlik sağlanırken, hukuk dalları arasındaki bağlantılar zayıflamaktadır. Bu açıdan tarih, siyaset, felsefe, hukuk bilgisini sentezleyen Genel Devlet Kuramı disiplini bir örnek oluşturmaktadır. Genel Devlet Kuramı disiplininin çözülmesi, hukuk felsefesini, hukuk teorisini, anayasa hukukunu bir araya getiren bu disiplinin sağladığı bütünlüğü de ortadan kaldırmakta, kamu hukuku öğretisi bölünmektedir.⁶⁰ Bugün uzmanlaşmanın bir sonucu olan disiplinler arasındaki kopukluk, sosyal bilimlerin gelişmesinin önündeki en önemli engellerden biri olarak görülmektedir.⁶¹ Sosyal bilimlerin aşması gereken bu engel, kamu hukuku dallarının gelişmesinin önünde de bir set oluşturmaktadır. Görüldüğü gibi, Genel Devlet Kuramı disiplininin bugünkü sorunları, sosyal bilimlerin genel sorunlarından bağımsız değildir. Bu disiplini geliştirmenin yolu, içeriğini güncellemek yanında, yöntemini de yenilemekten, yani çokdisiplinli bir bilimsel araştırma yöntemini uygulamaktan geçmektedir.

Siyasal bilimlerin zamanımızdaki gelişmişlik düzeyi, devlet hakkındaki bilimsel bilgi birikiminin artmasını sağlamıştır. Ancak bu gelişme, Genel Devlet Kuramına duyulan ihtiyacı ortadan kaldırmamaktadır. Tersine, devlet hakkındaki çeşitli sosyal bilim dallarında biriken bilimsel bilgiden bir senteze ulaşabilmek için bu disipline günümüzde de ihtiyaç bulunmaktadır. Bir kamu hukuku disiplini olarak Genel Devlet Kuramı, çeşitli kamu hukuku dalları arasında bağ kurarak da önemli bir işlev görüyor. Hukuk tarihi, anayasa hukuku, hukuk teoris ve hukuk felsefesi birikimini bir araya getiriyor. Çeşitli hukuk dallarında genellikle yapıldığı gibi, yalnız hukuk kurallarının soyut bilgisi ile kendini sınırlamıyor; pozitif hukukun bilgisini kuramsal ve tarihsel bilgi ile bütünleştiriyor. Hukuk dallarının birbiriyle ilişkisini kuran yaklaşımların güncel eksikliği karşısında, bu hukuk dalının geliştirilerek varlığını devam ettirmesi kanımca bir gerekliliktir.

III.

Bugün Türkiye'deki hukuk fakültelerinde kuramsal ve tarihsel bilgi veren ders sayısı oldukça azdır. Günümüzde dünyada da hukuk eğitiminde kuramsal ve tarihsel bakış açısının

⁶⁰ Leisner, *a.g.m.*, s. 861.

⁶¹ Örneğin bkz. Gulbenkian Komisyonu, *a.g.e.*, s. 88 vd.

geliştirilmesine çoğunlukla yeterli önem verilmemektedir. Egemen hukuk eğitimi anlayışı, hukuksal formalizmdir. Formalist hukuk eğitimi, çok dar ve sınırlıdır; kurama, eleştirellığe, hukukun toplumsal boyutlarını anlamaya yönelik çalışmalara gerek duymamaktadır; hukuk eğitimini mevzuat bilgisine ve dava çözmeye indirgemekte, hukuk öğrencilerine teknik hukuk yaklaşımıyla problem çözme becerisini kazandırmayı amaçlamaktadır.⁶² Hukuksal formalizmin hukuk eğitimindeki baskınlığı, izlenen egemen hukuk eğitimi politikasından ileri gelmektedir. Bu politika, hukuk öğrencisinin hukuk kurallarının dayandığı sosyal, ekonomik ve siyasal temelleri kavramasını, sorgulamasını, tartışmasını, eleştirel düşünme yeteneği kazanmasını amaçlamamaktadır. Bu yüzden hukuk fakülteleri çoğunlukla hukuk kurallarını sorgulamadan kabul eden hukuk teknisyenleri yetiştirmektedir. Bu tür bir eğitim sürecinden geçen hukuk öğrencisinin, hukuku uygulama aşamasına geldiğinde yorum yapma kapasitesinin de dar ve yetersiz kalacağı açıktır. Temel kamu hukuku kavramlarını devletin ve siyasal düşüncenin tarihselliği içinde işleyen Genel Kamu Hukuku dersi, hukuk öğrencileri için ufuk açma potansiyeli yüksek bir ders olarak da gerekli görünmektedir.

Genel Kamu Hukuku dersinin içeriği ve yöntemi üzerine öğretim elemanları arasında tartışma yürütülmesi önem taşımaktadır. Bu derste işlenen konular bakımından Türkiye'deki hukuk fakültelerinde birbirinden çok farklı uygulamaların devam etmesi, dersi okutan öğretim elemanları arasında akademik işbirliği ve etkileşimin olmamasının da bir sonucudur. Kolektif akademik araştırma ve öğretim geleneğinin hukuk fakültelerimizde pek fazla olmaması, Genel Kamu Hukuku derslerinde işlenen konuların ortaklaştırılamaması sonucunu doğurmaktadır.

Tartışılması gereken ana meselelerden biri, Genel Kamu Hukuku dersinin içeriğidir. Bu bakımdan birkaç öneride bulunmak isterim: Genel Devlet Kuramı ile ilgili ders içeriklerinde, devlet kuramıyla ilgili çağdaş eleştirel bakış açılarına pek yer verilmediği görülmektedir. Oysa, devlet teorileri alanındaki eleştirel akademik üretim günümüzde azımsanmayacak ölçüdedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin devlete yansımalarını çözümleyen feminist devlet teorisi, toplumsal sınıflar gerçeğinin devletle ilişkisini kuran kapitalist devlet teorisi ve devletler arasındaki bağımlılık ilişkilerini ele alan teoriler, eleştirel siyaset teorisi yelpazesi içindeki birikime birkaç örnektir. Genel Kamu Hukuku disiplininin ana konusu olan devletin, siyaset teorisindeki bu eleştirel yaklaşımları da içerecek biçimde güncellenerek işlenmesi, çağdaş siyaset teorisindeki katkıları gözardı etmemek açısından bir gerekliliktir. İkinci olarak, devlet derslerinde çağdaş devlet düzenlerine yer verilmemesi, soyut kuramsal bilgilerin somut

⁶² Bkz. Jean Stefancic & Richard Delgado, *Avukatlar Nasıl Yoldan Çıkar?* (çev. Kasım Akbaş), Notabene Yayınları, Ankara, 2012, s. 85 vd.

güncel bilgilerle tamamlanamamasına yol açmaktadır. Bu eksikliği gidermek için, özellikle karşılaştırmalı anayasa hukuku birikiminden yararlanılabilir ve devlet konusundaki soyut kuramsal bilgiler, ampirik bilgilerle tamamlanabilir. Dersin içeriği, siyasal bilimlerin çeşitli alt disiplinlerinden ve diğer kamu hukuku dallarından yararlanarak beslenirken, kuşkusuz disiplinin özgül alanına odaklanmak gerekir. Bu özgül alan, kanımca, kamu hukuku kuramı ve kamu hukuku kavramlarının kuramsal ve tarihsel temelleridir.

Genel Kamu Hukuku derslerinin paradigmasının devletten kamu hukuku kuramına doğru kaydırılmasında yarar görüyorum, çünkü “kamu=devlet” demek değildir. Kamu (*public*) kavramını yalnız devletle ilişkili gören yaklaşım, bu konudaki yaklaşım biçimlerinden sadece biridir, oysa kamu kavramına farklı anlamlar yükleyen başka kuramsal açılımlar da bulunmaktadır.⁶³ Bu nedenle, dersin konusunun kamu hukuku kuramı olarak ele alınması, bu alandaki akademik tartışmayı içermesi açısından bir gereklilik olarak görünmektedir. Kaldı ki, dersin adında “kamu” terimi varolmasına rağmen, kamu hukuku kuramlarına ve kamu hukukunun genel tarihsel evrimine yer verilmemesi zaten dersin adı ile içeriği arasında bir uyumsuzluk yaratmaktadır. Ayrıca, kamu hukuku kuramlarını genel kapsamlı olarak işleyen bir başka dersimiz yoktur, bu durum hukuk fakülteleri müfredatı açısından bir eksikliktir.⁶⁴ Bütün bunlara ek olarak, şu tarihsel gerçeği de unutmamak gerekir: Genel Kamu Hukukunun (*Staatsrecht* ve *Allgemeine Staatslehre*) doğduğu tarihsel bağlam, devlet merkezli disiplinlerin yükseldiği bir konjonktüre aittir. Bu disiplinlerin ortaya çıkışı, yükselen modern devletleri meşrulaştırma amacından bağımsız olmamıştır. Oysa günümüzün ihtiyacı kamu hukukunun demokratikleştirilmesidir, bu da kamu hukukunda devletten topluma (kamuya) doğru paradigmatik bir değişimi gerektirmektedir.⁶⁵ Günümüzde Genel Devlet Kuramı disiplininin güncel görevinin demokratik devlet kuramını geliştirmek olduğu görüşü⁶⁶ de ileri sürülmektedir ki, bu görüşe katılmamak mümkün değildir. Yaşadığımız çağda küresel düzeyde otoriter rejimlerin yaygınlığı gözönüne alındığında, insanlığın bir ihtiyacının bu olduğu açıktır: demokratik hukuku geliştirmek, hukuk kuramını demokratikleştirmek.

⁶³ Kamu hukuku kavramının tartışılması hakkında örneğin bkz. Cormac Mac Amhlaigh, Claudio Michelon and Neil Walker (Eds.), *After Public Law*, Oxford University Press, 2013.

⁶⁴ Her ne kadar İdare Hukuku derslerinde “kamu hizmeti” ve “kamu gücü” ekollerine yer verilmekteyse de, bu kuramsal bakış açıları idare hukukunun uygulama alanı ile ilgilidir ve Genel Kamu Hukuku dersinin ihtiyaçları açısından oldukça sınırlı kalmaktadır.

⁶⁵ Bu değişimi somutlaştırmak gerekirse, (devlet gücünü elinde tutan siyasal iktidarın değil) toplumun anayasa yapma hakkına sahip meşru özne olarak görülmesi örneği düşünülebilir. Siyaset teorisinde de devletten anayasaya doğru paradigmatik değişim tartışması yapılmaktadır. Örneğin bkz. Murkens, “The Future of *Staatsrecht*: Dominance, Demise or Demystification?”, s. 758.

⁶⁶ Leisner, *a.g.m.*, s. 862-863.

Son olarak Genel Kamu Hukuku derslerinde “yöntem ne olmalı” konusunda çokdisiplinliliğin gerekliliğini vurgulamak isterim. Sosyal bilimlerin açılması için nasıl ki mevcut disiplin sınırları ile sınırlanmamak gerekiyorsa,⁶⁷ Genel Kamu Hukuku disiplininin açılabilmesi için de mevcut sınırları zorlamak gerekmektedir.

⁶⁷ Burada sosyal bilimlerin gelişmesi için yapılan şu öneriyi aktarmakta yarar görüyorum: “Tarihle ilgilenmek, sadece tarihçi denilen kişilerin tekelinde değildir. Bu, bütün sosyal bilimciler için bir görevdir. Sosyoloji yapmak sadece sosyolog denilen kişilerin tekelinde değildir. Bu, bütün sosyal bilimciler için bir görevdir. Ekonomik sorunlar iktisatçıların tekelinde değildir. Ekonomik sorunlar sosyal bilimsel bütün analizlerde merkezi bir yer tutar. Kaldı ki, meslektan tarihçilerin tarihi, sosyologların sosyal sorunları, iktisatçıların ekonomik dalgalanmaları bu alanlarda çalışan diğer sosyal bilimcilerden daha iyi açıklayabildikleri de kesin değildir. Kısacası, biz bilgeliğin tekelleri kurmanın ya da belirli üniversite diplomaları almış kişilere bilgi bölgeleri tahsis etmenin pek akıllı kârı olmadığını düşünüyoruz.” Gulbenkian Komisyonu, *a.g.e.*, s. 91.

IV. OTURUM

GENEL TARTIŞMA VE KAPANIŞ

OKTAY UYGUN: Öğrencilere devleti bir bütün olarak nasıl kavrayabiliriz? İyi bir soru? Bütün genel kamu hukukçuları bu soruyu kendilerine sormalı ve en uygun yanıtı bulmak için çaba göstermelidir. Bunun gerçekleşmesi için, öncelikle öğretim üyesinin devleti bir bütün olarak kavrayabilecek donanıma sahip olması gerekir. Ne yazık ki, genel eğilim bu yönde değil. Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı içinde yetişen öğretim üyelerinin genel eğilimi, bu alanın tümüne ilişkin bilgiyi özümsemek yerine küçük bir kısmı ile yetinmek yönünde. Bu bilim dalına mensup bazı meslektaşlarımızın, kendi çalışma alanlarını yalnızca “İnsan Hakları Hukuku”, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi”, “Siyaset Felsefesi” veya “Siyasal Antropoloji” ile katı biçimde sınırladıklarını görüyoruz. Bir genel kamu hukukçusunun bu alanlardan bir veya ikisinde uzmanlaşmayı amaçlamasına diyecek bir şey yok. Öyle de olmalı zaten. Yanlış olan, kamu hukukçusunun kendini diğer ilgili alanlara tümüyle kapatması.

Hukukta anabilim dallarının birbirleriyle olan bağlantılarından tümüyle kopartılarak alt disiplinlere ayrılması iyiye işaret değil. İlk bakışta, uzmanlaşma, spesifik bir alanda derinleşme gibi görülse de, alanın genel bilgisinden yoksun bir derinleşmenin sağlayacağı büyük bir yarar yok. Genel Kamu Hukukçuları, çalışma konularının bir kısmında uzmanlaşmayı hedeflemekle birlikte, siyasal iktidarı, devleti ve kamu gücünü bir bütün olarak kavramasına imkan sağlayan bilgiyi dışlamamalıdır. Bu bilginin edinilmesinin anayasa hukuku, siyasal antropoloji, siyaset felsefesi, siyaset bilimi gibi diğer disiplinler ile yakından ilgilenmeyi gerektirdiği kuşkusuz, bunun zor bir uğraşı olduğuna da şüphe yok. Bu zorluk yalnızca genel kamu hukukuna özgü değildir. İyi bir anayasa hukukçusunun yalnızca anayasayla ilgilendiğini düşünebilir miyiz? Anayasa hukukçusu da, hukuk teorisine, hukuk felsefesine, genel kamu hukukuna, siyasal tarihe ve siyaset bilimine ilgi duymalı. Anayasaları bu temel bilgiler ışığında yorumlamalı. Ülkemizin en donanımlı, alanında bilime en büyük katkıyı sağlayan anayasa hukukçularını dikkate alırsak durumu bütün açıklığıyla görebiliriz. Tarık Zafer Tunaya, Mümtaz Soysal veya Bülent Tanör sadece anayasayla ilgilenen hukukçular değildi. Bu insanlar siyasal tarih, siyaset bilimi, insan hakları, siyasal ideolojiler

gibi alanlarda yetkinleşerek iyi birer anayasa hukukçusu oldular. Ortaya koydukları eserlerin bugün de başucu kitabı olarak okunuyor olması, farklı alanlardan kazandıkları bu genel perspektifin bir sonucudur. İyi bir ceza hukukçusu, yalnızca ceza hukukçusu değildir; iyi bir hukuk felsefecisi yalnızca hukuk felsefecisi değildir, iyi bir idare hukukçusu yalnızca idare hukukçusu değildir. Alanında iyi olan bir öğretim üyesi, çalışma alanına yakın dalların bilgisine ulaşan ve eserlerini o bilgiyle donatarak veren kişidir.

Bazı üniversitelerde Genel Kamu Hukuku dersi birinci sınıfa konulmuş. Benim üniversitemde de böyledir. Bu dersi birinci sınıfa alan üniversiteler, öğretim üyesinden şunu bekliyor: Anayasa hukukçusu kuvvetler ayrılığından veya doğal haklardan söz ettiğinde, ceza hukukçusu yasallık ilkesinden veya masumiyet karinesinden söz ettiğinde, hukuk felsefecisi “meşruiyet” kavramını kullandığında, milletlerarası hukuk dersinde devletin egemen yetkilerinden söz edildiğinde, öğrencinin bu kavram, ilke veya kuralların anlamını, ilk kez nerede ve nasıl ortaya çıktıklarını, farklı ülkelerde ne anlama geldikleri ve nasıl uygulandıklarını bilmesini bekliyor. Ülkemizdeki hukuk fakülteleri, bazı ülkelerin prestijli hukuk fakültelerinde olduğu gibi felsefe, sosyoloji, siyaset bilimi gibi bir lisans derecesine sahip olanları öğrenciliğe kabul etseydi, öğrenciler bütün bu kavramlar ve ilkeler hakkında asgari bir bilgiye sahip olarak hukuk eğitimine başlayacaklardı. Bizde durum böyle değil; liseyi yeni bitirmiş bir öğrenci, hiç felsefe, sosyoloji, iktisat veya siyaset bilimi ile tanışmadan, belirli sayıda matematik sorusu çözerek hukuk fakültesine girebiliyor. Böyle bir öğrenci Anayasa Hukuku, Uluslararası Hukuk, Hukuk Felsefesi, İdare Hukuku gibi kamu hukuku derslerini nasıl kavrayacak? İlgili mevzuatı ezberlemek dışında bilgisini nasıl derinleştirecek? Büyük bir zorluk yaşayacağı aşîkar. Birinci sınıfta göreceği hukuka giriş (veya hukuk başlangıcı) dersinin de pek fazla katkısı olmayacaktır. Çünkü bu ders, daha çok özel hukuk derslerinin mantığını ve yöntemini öğrenciye kavratmayı hedefliyor. Bu koşullar altında, Genel Kamu Hukukundan diğer kamu hukuku dersleri için bir alt yapı hazırlaması bekleniyor. Açıkçası, bu dersin bir genel kültür dersi olarak işlev görmesi de isteniyor.

ÖZGE YÜCEL DERİCİLER: Öncelikle teşekkür ediyorum, kendi adıma çok motive edici geçiyor. Çünkü sorunları tespit ediyoruz ve bir yandan o sorunların ortaklaştığını görmek en azından belli cevapları da ortaklaşa bulabileceğimiz kanısını oluşturuyor. Yasemin Hoca’nın bahsettiği, bundan sonra ortaklaşa yapılabilecek çalışmalar beni motive etti. Aydın Hoca’nın anketiyle ilgili bir ufak açıklama yapayım ben kendi adıma. Özyeğin’de dersi resmi olarak alan bu dönemde 105 ya da 106 öğrenci var, ama ben anketi uyguladığımda 35 kişi vardı. Bunların büyük bir kısmı da dersi zaten düzenli takip eden öğrenciler. Gelmeyenlerden de

dersi takip edenler var, ama üçte bir oranında bir katılım sağlandığı için oradaki sonuçlar ne kadar tespit edici, o konuda ben çok emin değilim. Yöntemle ilgili de Yasemin Hoca'dan bir ricam var. Çünkü benim de kafamı en çok meşgul eden meselelerden biri. Mesela siyaset felsefesinden ayırarak anlatmak lazım, yoksa sakıncalı buluyorum demiştiniz Hocam. Yönteme dair önerilerinizi biraz daha duymak isterim, mümkünse. Teşekkür ederim.

YASEMİN ÖZDEK: Benim Genel Kamu Hukuku dersinde sadece siyaset felsefesi anlatılmasına yönelik bir eleştirim var, yoksa siyaset felsefesi anlatılmasın demek istemedim. Bu dersin kapsamı içinde siyaset felsefesi olmazsa olmaz. Yani, o da olmalı ama tarih de olmalı, hukuk teorisi de olmalı. Daha kapsayıcı olarak çok-disiplinlilikten anladığım da budur. Çeşitli disiplinlerin bilgisinden yararlanarak devlete genel, bütünlüklü bir bakış açısı gerekli.

HÜSEYİN DEMİR: Ben şunu sormak istiyorum Hocam. Ankette geçen son sorulardan birinde “bu ders ne işimize yarayacak, niye bu dersi alıyoruz” diye bir şey söylemiş öğrenci. Bence atlanmaması gereken ciddi bir konu; çünkü lisansta bizim hukuk felsefesi hocamız da şöyle bir şey demişti: “Kuram dersleri genel kamu hukuku, teori dersleri şuna benzer; Ortaköy'den Beşiktaş'a gitmek isteyen bir adamın eline dünya haritası vermeye benzer”. Gerçekten de uygulamada hiçbir işlerine yaramıyor; avukatların falan. O öğrenciyi biz nasıl ikna edeceğiz bu sana gereklidir diye? Yani ne dememiz gerekiyor? Hukuk fakültesine gelen öğrencilerin çok büyük bir çoğunluğu ileride para kazanmak için gelmekte. Bu bir gerçek. O şekilde motive oluyorlar ve öyle geliyorlar. Nasıl ikna edeceğiz öğrenciyi, bu dersler gereklidir diye?

OKTAY UYGUN: Genel Kamu Hukuku dersinin hukuk eğitimindeki önemi nedir? Bu ders, hukuku uygulayacak mezunlarımıza ne katkı sağlar? Bir öğrencinin bu dersi almasının ne faydası vardır? Hukuk öğrencileri bu konuları merak eder ve ilk derslerde öğretim üyesine sormaya çalışır. Girdiğim bütün derslerde, öğrenciler sormadan, dersin öğrenciye ne katkısı olacağını anlatırım. Öğrencinin en çok merak ettiği konu, Genel Kamu Hukuku veya Hukuk Felsefesi gibi derslerde herhangi bir mevzuat öğretilmediğine göre, uygulamada bu derslerin ne işe yarayacağıdır. Bu iki derste, diğer hukuk derslerine oranla çok az sayıda mevzuat bilgisine ve mahkeme kararına yer verdiğimiz doğrudur. Buna rağmen, bu dersler bir öğrencinin nitelikli ve donanımlı bir hukukçu olarak yetişmesine büyük bir katkı sunar.

Öğrencinin devleti ve kamu gücünü bir bütün olarak kavramasını amaçlayan Genel Kamu Hukuku dersinin içeriği ve işleniş yönteminin, öğrenciye başka iki konuda da büyük katkı

sağladığını düşünüyorum. Birincisi, öğrenciyi yalnızca hukuk kurallarını bilen değil, o kuralların geliştirilmesine katkı sağlayan biri olarak yetiştirmesidir. İyi bir hukukçu, sadece hukuk bilgisini uygulamaya aktaran, diğer bir deyişle, ilgili mevzuatı önündeki olaya uygulayan kişi değildir. İyi bir hukukçunun hukuku geliştiren bir tarafının da olması lazım. Mevzuatımız her zaman iyi değil, hatta çoğu zaman eksik, çelişkili veya güncel olayların gerisindedir. Bazen, güncel olaylara uygulanabilecek bir mevzuat bile yoktur. Böyle durumlarda, yeni hukuk kurallarını önerecek veya mevcut kuralları revize edecek hukukçulara ihtiyaç duyulur. İşte, bu ihtiyacı karşılayacak hukukçunun mevzuat bilgisinin ötesinde başka bir donanımına sahip olması gerekir. Yeni bir hukuk kuralı koymak veya ihtiyaca cevap vermeyeni revize etmek için, o kuralın düzenlediği sosyal ilişkileri tanımak ve o ilişkiler yumağında ortaya çıkabilecek uyumsuzlukların çözümünde adil olan ölçütleri bilmek gerekir. Bu bilgi bizi sosyoloji ve etik disiplininin alanına sokar. Başarılı bir mevzuat düzenlemesinde başka ülkelerin deneyimlerini bilmek de önemlidir; bu durumda da karşılaştırmalı hukukun verilerine başvurmak gerekir. Sosyal ilişkilerin hızla değiştiği çağımızda, bu ilişkilere uygulanacak kuralları belirlerken hem değişimin dinamiğini yakalamak, hem de bu değişim içinde insan doğasının ve toplumsal ilişkilerin değişmeyen öğelerini fark etmek gerekir. Mevzuatı öğretmeyi hedefleyen bir hukuk eğitimi ile öğrencilerimizi bu noktada yetkinleştiremeyiz. Bunun için, öğrencilerimize hukukun ardındaki sosyal gerçekliği görmesini, konuya felsefi ve antropolojik bir bakışla yaklaşabilmesini öğretmeliyiz. Genel Kamu Hukuku dersleri, ele aldığı konuya farklı disiplinlerin sağladığı verilerin ışığından bakarken öğrencinin multidisipliner muhakeme yeteneğini de geliştirir, yalnızca hukuku bilen değil, aynı zamanda hukuku geliştiren öğrencilerin yetişmesine katkıda bulunur.

Genel Kamu Hukuku dersinin ikinci büyük katkısı, öğrenciyi araştırmaya, öğrenmeye ve farklı fikirleri kendi bakış açısıyla değerlendirmeye yöneltmesidir. Diğer derslerden farklı olarak, bu derste ele alınan konu hakkında mevzuatın düzenlediği tek bir gerçek öğretilmez. Aksine, o konuda tarihsel süreçte çeşitli düşünürlerin farklı görüşleri öğretilir, konunun uygulaması gerçekleşmişse, farklı ülkelerin deneyimleri, farklı mahkeme kararları karşılaştırmalı olarak gösterilir. Öğrenciden beklenen, her farklı görüşün gerekçesini değişik ölçütler bakımından tartabilmek ve sonunda kendi bakış açısını geliştirebilmektir. O nedenle, derslerde kullandığımız mahkeme kararları, bir hukuk kuralının açık ve kesin yorumunu ortaya koyan kararlardan çok, başka mahkemelerin kararlarıyla çelişen veya mahkeme üyeleri arasında görüş farklılığına yol açan karşı oy yazılı kararlardır. Bir dönem mahkeme kararlarında karşı oy yazısı olan görüşün, bir başka dönem mahkeme içtihadına

dönüşebileceği örnekler gösteririz. Belirli bir sosyal ilişkiye uygulanması gereken adil bir kuralın veya genel bir kuralın adil yorumunun o ilişkinin gerçek doğasını ve günümüzdeki değişimlerini dikkate alarak çağın adalet anlayışına uygun bir yorumuyla bulunabileceğini göstermeye çalışırız. Dersin işleniş yöntemindeki bu farklılık, sınav türünde de farklılaşmaya yol açar. Bu dersin sınavlarında soruların bir kısmı açık uçludur; tek bir doğru cevabı yoktur. Öğrenciden beklenen, belirli bir konudaki farklı görüşleri değerlendirerek kendi bakış açısını tutarlı biçimde savunabilmesidir. Örneğin, özel hayatın gizliliği hakkı ile basın özgürlüğü veya ifade özgürlüğünün çatıştığı bir davada, adil çözümün hangi hakka üstünlük tanınarak veya bu hakların nasıl dengelenerek bulunacağı konusundaki farklı görüşleri değerlendirmesini ve kendi bakış açısını savunmasını isteriz. Böyle olunca, her öğrencinin görüşü, az ya da çok diğerinden farklılaşabilecektir. Birbirine tümüyle zıt cevaplar veren iki öğrencinin ikisi de tam puan alabilir, yeter ki, tutarlı ve mantıklı bir muhakeme yapabilsin, içeriği zengin bir kağıt sunabilsin. Bu tür bir ders işleme ve sınav yöntemi keşke tüm derslerde kullanılsaydı. Genel Kamu Hukuku, Hukuk Felsefesi ve İnsan Hakları Hukuku gibi dersler bu yöntemin kullanılmasına daha elverişli gözüküyor.

Genel Kamu Hukuku dersinin içeriği, işleniş yöntemi ve sınav usulü öğrencinin muhakeme yeteneğini, farklı fikirleri karşılaştırma ve tartışma becerisini geliştirir. Bu yetenek ve beceri sıradan bir hukukçu ile nitelikli bir hukukçuyu birbirinden ayıran temel özelliktir. Bu yetenek ve beceriye sahip bir avukat ile olmayan avukat arasındaki farkı öğrencilere şu örnek ile anlatırım. Bir avukat, kendisine getirilen olayı inceledikten sonra, dava açılıp açılmamasına ve dolayısıyla o davayı alıp almayacağına karar verecektir. Kendisine danışan kişi haklı gözükmeyle birlikte, mevzuat ve içtihatlar dikkate alındığında açılacak bir davanın başarı şansı çok zayıfsa, dürüst bir avukatın iki seçeneği vardır. Birinci seçenek, bu davanın başarı ihtimalinin olmadığını, kanunun bu konuda kesin olduğunu ve yüksek mahkeme içtihadının da aleyhte olduğunu söylemek ve işi almamaktır. İş getiren kişi, haklı olduğu halde hukukun onun menfaatini korumamasını kolayca kabul etmeyebilir. Bu durumda, muhakeme yeteneği güçlü bir avukat, ikinci bir seçenek yaratabilir. Kanunların zaman içinde farklı yorumlanması, mahkeme içtihatlarının yeni gelişmelere göre değişmesi mümkündür. Avukat, sadece usuli bir gerekliliği zamanında yerine getirmeyi unuttuğu için veya yüksek mahkemenin aleyhte bir içtihadı nedeniyle büyük bir zarara uğrayacak müvekkilinin durumunu ve adil olan çözümün nasıl olması gerektiğini tutarlı ve etkili bir anlatımla mahkemeye sunabilir. Böyle bir girişimin mahkemeyi ikna etmesi ve yeni bir içtihat oluşumuna sebebiyet vermesi mümkündür. İşte size hukuku yalnızca uygulayan değil, aynı zamanda gelişimine katkıda

bulunan bir avukat: yalnızca kolay davaların değil, kazanılması pek mümkün görülmeıen zor davaların avukatı. Muhakeme yeteneği gelişmemiş bir avukat böyle bir işe girişmez. Şunu da belirtmek isterim; bu örnekte gözü kara bir avukattan veya kazanılamayacak davalar için müvekkilden para almayı amaçlayan art niyetli bir avukattan söz etmiyorum. Avukat, önüne gelen olayda kişinin mağduriyetini, uğradığı haksızlığı görüyorsa, mevzuat ve onun o güne kadar ki yorumu lehte olmasa bile, müvekkilini durum hakkında tam bilgilendirdikten sonra bunun değışmesi için mücadele edecektir. Genel Kamu Hukuku dersi, sınıfta farklı fikirlerin ve bakış açılarının dile getirilmesine, birbiriyle yarışmasına, farklı görüşlerin sınavlarda bir kompozisyon biçiminde yazılı olarak savunulmasına ve bol bol tartışmaya imkan sağlayarak öğrencinin muhakeme yeteneğini geliştirmekte ve nitelikli hukukçuların yetişmesine katkı sağlamaktadır.

RONA AYBAY: Ben, önce şu cevap anahtarı meselesinde bir şeyler söyleyeceğim. Şimdilerde oluyor mu bilmiyorum, aldığı nottan memnun olmayan öğrenciler Danıştay’da dava açarlardı bir zamanlar. Hatta Danıştay sınıfı geçiriyor diye tartışmalara yol açardı. O zaman öğrencinin davasıyla ilgili rektörlüğün savunması istenirdi. İşte rektörlük de, dekanlığa, dekanlık ilgili hocaya yazı yazar cevap anahtarı isterdi. Ben de standart olarak üniversitede cevap anahtarı diye bir şey yoktur, demek yerine, Mahkemeye saygısızlık etmemek için kitabın ilgili sayfalarının fotokopisi ektedir diye gönderirdim. Ama asıl söz alışımın nedeni o değil. Şimdi sevgili Oktay Hoca egemenlik kavramının öneminden bahsetti. Genel Kamu Hukuku bakımından vazgeçilmez bir kavram dedi, doğru. Egemenlik, bizler için vazgeçilmez önemde bir kavram. Şimdi size içinde bulunduğum, bizzat yaşadığım bir anekdot anlatacağım. Amerika Birleşik Devletleri’nde bir sürü üniversite var. Ama birkaç tanesi özellikle hukuk fakültesi bakımından önde gelir. Onlardan bir tanesi de New York’taki Columbia Üniversitesi Hukuk Fakültesi. Ben elimde olmayan veya olan nedenlerle 1963-64 ders yılında Columbia Üniversitesi’ndeıydim, Karşılaştırmalı Hukuk master çalışması için. İlk olarak da Amerikalı öğrencilerle birlikte, -o zaman Amerika Birleşik Devletlerinin en ünlü anayasa hukuku hocalarından Wechsler diye bir profesör vardı-, onun dersine girdik. Wechsler gayet karizmatik bir adam, Amerika’nın en önde gelen iki tane anayasa hukuku profesörü varsa biri mutlaka Wechsler’dir. Amerikan hukuk hocaları, -bilenler bilir- ders anlatmazlar, soru sorarlar öğrencilere devamlı. Başladı, bir anayasada neler bulunmalıdır diye sordu. Bir anayasa yapılacak, bu anayasada neler bulunmalıdır? Tabii biz yabancı öğrenciler, bekliyoruz, kim ne diyecek diye. Bir tane Hindistan’dan gelme bir öğrenci vardı -İngilizcesi mükemmel tabii, Hint aksanıyla da olsa-, kalktı dedi ki: “Egemenlik, -sovereignty- olmalı”,

dedi. Şimdi diyeceğime inanmanız güç: Wechsler, çocuk sanki ıspanaktan fasulyeden falan bahsetmiş gibi baktı, “ne diyorsun sen yahu” dedi, “nedir o dediğin” dedi. İnanmayacaksınız buna, “yok öyle bir şey” dedi. Amerikan Hukuk Okullarındaki yaklaşım münhasıran avukat ve yargıç yetiştirmeye yöneliktir. Gerçekten Amerika Birleşik Devletleri Anayasası, 10 Ek’ten önceki dönem için özellikle söylüyorum, esas teşkilat kanunudur. Yani anayasa değildir aslında. Fakat hala egemenlikle ilgili bir hüküm yoktur. Amerikan Hukuk Okullarında bırakın Genel Kamu Hukukuna benzer bir dersi, öyle hukuk felsefesine falan da fazla önem verilmez. Yalnız bir tek mazereti vardır: Koleji bitirenler hukuk okuluna gelir, onlar bazı şeyleri daha erken yaşlarda, hukuk fakültesine girmeden önce öğrenmiş varsayılırlar.

ÖZGÜR AYDIN: Şu anda doktora eğitimimin son aşamasındayım. Yaklaşık lisansüstü eğitimimin tamamından, hemen hemen Genel Kamu ilgili derslerde benzer şeylerin işlendiğini, hatta lisansta da devlet üzerine konuların işlendiğine şahit oldum. Türkiye’de aslında bana göre, lisans eğitimi ve lisansüstü eğitimi arasında ciddi bir ayrışma olmadığını fark ettim. Bu konuda hocalarımın ne düşündüğünü ve Türkiye’de Genel Kamu Hukuku araştırma görevlilerinin ortak bir havuzdan ders alabileceği yöntemin belirlenip belirlenemeyeceğini merak ediyorum. Teşekkür ederim.

KAHAN ONUR ARSLAN: Aslında arkadaşımızın sorduğu soruya, benim de aklımda bir cevap vardı, ne kadar katılırsınız bilmiyorum ama, kendi Genel Kamu Hukuku serüvenimi çok kısa özetleyerek söylemek istiyorum. Ben, alanın ne olduğunu bilmeden, Genel Kamuya dair içeriğini veya kamu hukuku ile ilgili olduğunu bilmediğim kitapları okumaya lisede başladım. Lise ikinci sınıfta falan ve alan çok ilgimi çekmişti. Ağaoğulları’nın kitaplarını o dönemde sırasıyla okumaya başlamıştım. Sonra Yakın Doğu Üniversitesi’nde hukuk öğrenimi görmeye başladım ve Levent Köker Hoca’dan siyaset bilimi adıyla, yine genel kamu hukukuyla paralel bir ders aldım. Orada ilgimi daha fazla çekti. İkinci sınıfta Çankaya Üniversitesi’ne yatay geçiş yaptım, aynı dersi tekrar Osman Can Hoca’dan aldım, Devlet Teorisi ismiyle yine benzer alanlarda. Üçüncü sınıfta Selçuk Üniversitesi’ne yatay geçiş yaptım. Reyhan Sunay Hoca’dan dersi tekrar almam gerektiği söylendi, tekrar orada aldım. Dolayısıyla lisans seviyesinde üç farklı hocadan dersi dinleme fırsatı buldum. Bu derslerde zihnimde canlanan ilk şey, devletin aslında o kadar da matah bir şey olmadığıydı. Yani şöyle söyleyeyim, kafanızda canlanması açısından. Ben, Kuleli Askeri Lisesi mezunuyum. Evet, akademik olarak çok iyi eğitim veren, fakat devletin çok yüceltildiği bir eğitim kurumu, bir askeri lise. Sorgulanamaz, dokunulamaz bir devlet kavramı daha çok vurgulanıyor; bütün

amacın devlet olduğu bir perspektif var. Fakat bu derslerin içeriğinde gördüm ki, aslında devlet sorgulanamaz ve kutsal bir alan değilmış. Dolayısıyla, burada önemli bir cümle var... Olympos'un girişinde yazıyor bildiğim kadarıyla. "Kendini bil" cümlesi, "kendini bil"e bir cümle daha eklediğinizde "devleti bil". Kendini ve devleti bildikten sonra her ikisini de gerekli doğru konuma yerleştirdiğimizde, aslında nasıl bir yaklaşım sergilememiz gerektiğini de oradan çıkartabiliyoruz. Bu bakımdan bu dersi için öğrencilerin aklında oluşan, işte günlük hayatta ne işimize yarar sorusu, bence direk somut bir örnek üzerinden şöyle canlanıyor: Eğer kendinin ne olduğunu biliyorsa bir hukuk fakültesi mezunu, devletin ne olduğunu biliyorsa, yetkilerin sınırlarını ve yetkilerin nerede kesiştiğini biliyorsa; hakim veya savcı olarak atandığında, kuralar çekilirken cübbesinde ilikleyecek bir düğme aramaz diye düşünüyorum. Neden aramaması gerektiğini zaten bilir. Veya bir avukat olarak mahkemeye çıktığında, herhangi bir savunma yapmak istendiğinde, savunma hakkı kısıtlandığı zaman, bunun neden kısıtlanamayacağını, kısıtlanırsa ne gibi sonuçlar doğurabileceğini, toplumsal olarak ne kadar vahim durumlar ortaya çıkabileceğini çok daha iyi savunabileceğini düşünüyorum. Oktay Hocam da zaten bu anlamda, kişinin kendini ifade edebilmesi, o birikimi sağlaması açısından, dersin gerekliliğinden bahsetti. Ben de pratikte böyle bir faydasının olduğunu düşünüyorum.

KIVILCIM TURANLI: Ben şeytanın avukatlığını yapacağım, biraz izin verirsiniz. Neden öğrenciyi ikna etmek zorundayız sorusunu sormak istiyorum. Çünkü neden bir medeni hukukçu veya ticaret hukukçusu öğrenciyi ikna etmek zorunda değil? Mesela şu soru benim aklıma geliyor: Patriarkayı, ataerkiyi, kadın sorununu, eşcinsellerin haklarını tartışmadan, niye bana edinilmiş mallara katkısı anlatıyorlar? Aslında sormamız gereken sorular biraz buradan değil mi? Genel Kamu Hukuku bunu sormuyor mu? Özel mülkiyetin tarihi üzerine hiç söz söylemeden sözleşme hukukunu anlatıyorlar ve -hiç kimseyi hedef almıyorum bu arada onu söyleyeyim, alanlar için söylüyorum-, kendilerini hiç de meşrulaştırmak, zorunda değiller. O zaman, burada acaba hiyerarşiyi biz mi yaratıyoruz? Bu soruyu sormak gerekiyor. Tam da bu soruları soruyoruz aslında ve öğrencilerin de başka sorabilecekleri alan çok da yok hukuk fakültelerinde. Eğer dersin hocası ilgiliyse ancak, patriarkayı tartıştıktan sonra mal rejimini tartışıyor ya da hocanın biraz ilgisi varsa, sözleşme hukukunu anlatırken özel mülkiyetten söz ediyor. Madem ki, öğrencilerimiz bir kolej eğitiminden gelmiyorlar, liseden çıkıp geliyorlar, ben çok da onları ikna etmek zorundaymışız gibi hissetmiyorum kendimi. Ama tabii, bu benim fikrim.

SEYDİ ÇELİK: Ben, hocamızın bıraktığı yerden devam edeyim. Evet böyle bir savunmaya neden ihtiyaç duyuyoruz? Tam tersine bizim aslında kendi önemimizi biliyor olmamız lazım.

Çünkü Marks'ın Hegel'e atfen söylediği gibi, “diyalektiği sen baş aşağı tutuyordun, ben onu ayaklarının üzerine çevirdim”. Biz gerçekten hukuk fakültesinde bu anlatılan pozitif hukuku, baş aşağıya duran hukuku çevirip ayakları üzerine bastırıyoruz. Dolayısıyla kendimize güvenmemiz lazım. Şu anımı anlatarak başlayayım hatta. Seçimlik bir derste ödev verdim. Adliyeye gidin, duruşmalara girin, orada mutlaka bir hakimle ya da savcıyla röportaj yapın dedim. Ödevlerden biri de çok enteresandı. Öğrencinin birisi röportajında “sizce adalet nedir” diye sormuş on beş yıllık bir hakime. On beş yıllık hakimin cevabı: “Bugüne kadar düşünmedim”. Yani, tamam genel kamu hukukunun krizini konuşuyoruz ama bu hukuk fakültelerinin krizi, ya da genel hukuk krizi diyelim biz buna. Çünkü bırakın hukuk devletini tartışmayı, kanun devletinden bile artık uzaklaşmış durumdayız. Kanunlar uygulanmıyor. Dolayısıyla böyle bir ortamda hukukçu yetiştiremezken, bunun müsebbibi olmayı bırakın, eğer biraz hukukçu yetişiyorsa bunun sebebi biziz aslında. Çünkü genel kamu hukuku gerçekten bu anlamda önemli işlevler görüyor. Kendi adıma söylüyorum, ben bazen derste adeta oryantasyon yapıyorum, yani bir hukukçunun ne olması gerektiğini sürekli anlatma gereği duyuyorum. Çünkü nereden bakarsanız bakın, bu dersin konuları iktisada da girebiliyor, hukuk felsefesine de girebiliyor. Her alana girip konuşmamı yaptığım için; çocukların kafası karışmasın diye, en sonunda bunun nedenini açıklamak durumunda hissediyorum kendimi. Açıkladığım zaman zaten çocuk bunu anlıyor ve o zaman kafasına oturuyor. Gerçekten bir fakültede hukuk felsefesi gibi, hukuk sosyolojisi gibi, genel kamu hukuku gibi dersleri bilmezseniz, hukukçu olamazsınız vurgusu, neredeyse her derste yaptığım bir vurgudur. Çünkü ben hep şunun hayalini kuruyorum: Mühendis hukukçu ve teknisyen hukukçu... Biz tabii mühendislik fakültelerinde de mühendis yetiştiremiyoruz. Çünkü mühendis tasarlayandır, teknisyen ise o tasarlanan makineyi çalıştırabilendir. Bizim yeni tasarım yapabilecek kabiliyette hukukçular yetiştirmemiz lazım, mühendis hukukçu yetiştirebilmemiz için de sadece hukuk bilmemiz yeterli değil. Filozof demiş: “En kötü hukukçu sadece hukuk bilen hukukçudur”. Sadece hukuk bilen hukukçu en kötü hukukçuysa, o zaman diğer bütün alanlarla ilgilenmek ya da filozof yetiştirmek, bu dört senede mümkün değil. Her toplantıda ifade ettiğim şey, hukuk öğretimi altı yıl olmalı bence. Birinci sınıfta, salt sosyoloji, felsefe ve psikoloji verilmeli. İkinci sınıfta hukuk felsefesi, hukuk sosyolojisi ve hukuk psikolojisi ve sonra normal pozitif hukuka geçiş yapılabilmesi ki, ancak yerine otursun taşlar. Benim ilk öğrenciliğe başladığımda, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde sanat tarihi dersi vardı. Tam biz başladığımızda kaldırılmıştı. O zaman bütün öğrenciler, iyi ki kaldırıldı, ne saçma bir dersti, demişti. Ama gerçekten önemli bir şeydi demek ki. Şu anda düşünüyorum, bir hukukçunun aynı zamanda sanat bilgisiyle de donanmış olması, onda belki

de hukuk zevkini, hukuk dilekçelerindeki o sanat anlayışını da oraya yansıtmasını sağlayacaktır. Tabii bunu hangi nitelikte verecekler onu bilemiyorum ama; sonuçta bütün branşlarla, disiplinlerle ilgilenmesi gerekiyor bir hukukçunun, gerçek hukukçu olabilmesi için. Genç hukukçu arkadaşlara öneri anlamında söyleyebilirim ki, ütopyalara çok değiniyorum ben mesela. Mesela anarşizme çok değiniyorum, çünkü anarşizm devletin olmadığı bir toplum modelini öngörmekle, o devlet algısını çocuğun kafasında kırabilen en önemli öğreti gerçekten, Marksizm de devleti sönmülmek istiyor, diğerleri de ama; anarşizm kadar bunu en iyi analiz eden sistem yok. Ben en azından öyle görüyorum. Olmadığı için anarşizm üzerinde çok duruyorum. Sırf çocukları anarşist yapmak için değil. Ama onu da söylüyorum, aslında üniversiteler anarşist yetiştirmeli, bunu Sokrates'e atıfla yapıyorum. Çünkü Sokrates sitenin anarşistiydi ama sitenin daha iyi olması için çalışıyordu aslında ve o olmasaydı site çok daha erken batabilirdi. Onun eleştirilerine ihtiyaç vardı. O zaten kendisine at sineğiym diyerek bunu anlatmaya çalıştı diyorum. Dolayısıyla, bence genel kamu hukukunda olmamızdan kaynaklı gurur duymak dışında başka bir eksiklik hissetmememiz lazım.

SELİM MİSAFİR: Bülent Hoca ayrıldı ama kendisinin o dost meclisi vurgusundan cesaret alarak, kürsü içi dayanışmaya ilişkin, -bu Çalıştay'ın yapılma amaçlarından biri de buysa-, bir şey söylemek istiyorum. Aslında bu bir talep olduğu kadar bir tespit. Ben Ankara Üniversitesi mezunuyum, Ankara ve İstanbul'daki o genel kamu hukuku ekolü, kürsüsü, benim doğrudan, bile isteye bu alanı seçmemde etkili olmuştur. Ama bu kürsünün bir öğrencisi, asistanı olarak 5 yılı aşkın bir süredir parçası olarak, hasbelkader, Nergiz Hoca'nın da bahsettiği o başka alanlara yönelme durumunda kalabiliyorum. Bunun sebebi de; örneğin, bir taşra üniversitesinde, Antalya'da görevliyim. Bir süre sonra yeterlik sınavına gireceğim. Şu an bizim kamu hukuku bölümünde bir profesör, bir doçent, üç doktor öğretim üyesi hoca var. Çoğu üniversitede bu alanda hiç hoca bulunmuyor. Yine birçoğunda farklı alanlardan hocalarla bu kürsünün işleri yapılıyor. İhtisası farklı hocalardan jüriler teşkil edildiği için beklentiler de farklılık arz ediyor. Şimdi böyle bir ortamda bir sınava girmek... Bu durum genç akademisyenleri böyle bir handikapla karşı karşıya bırakmış oluyor. Bu alan Ankara, İstanbul dışında da yaşatılmak isteniyorsa, bu ekolün yansıtılması gerekiyor. Fakat buna dönük de herhangi bir şey yapılmış değil. Bunu gündeme getirmek istedim.

OKTAY UYGUN: Doğru. Ankara, İstanbul ve belki İzmir dışındaki şehirlerde genel kamu hukuku kürsüsü pek yok. Ben de bazen gidiyorum yeterlik sınavlarına. Oradaki tek kamu hukukçusu oluyorum. Diğerleri cezadan, idareden, başka yerlerden geliyor. Bu demektir ki,

ben gitmeseydim, hiç genel kamu hukuku hocası olmadan, bir aday beş hocadan yeterlilik alacak. Bu cezada böyle olmaz, medenide olmaz, diğerlerinde olmaz. Bu ciddi bir sorundur. Sonuçta genel kamu hukuku doçentlik bilim dalı aynı zamanda. Daha önem verilmesi gereken bir alan. Ama bu sorun nasıl aşılr, bilemiyorum.

ASLI ŞİMŞEK: Benim de lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimim Ankara Hukuk'tan. Bülent Hoca'nın anlattıkları doğrultusunda bir eğitimden geçtim. Dolayısıyla ben de hak temelli bakıyorum ve girdiğim derslerde de bu perspektiften anlatmaya çalışıyorum. Hep krizler üzerine konuştuk, krizi fırsata çevirebilir miyiz acaba? Biraz çözüm odaklı birkaç tespitimi söylemek istiyorum. Neler yapılabilir, belki bir sonraki toplantı için diğer adımlar ne olmalı diye düşündüm. Notlar almıştım. Atılım Üniversitesi'nde yeni Adalet Meslek Yüksek Okulu kurulacak ve fakülteye dendi ki, müfredat oluşturun. Arkadaşlar toplandılar, müfredat oluşturun. Adalet Meslek Yüksek Okulu'nda iki yıl okuyup daha sonra hukuk fakültesine geçiş yapan öğrenciler oluyor ve bazı dersleri saydırıyorlar. Ders programı hazırlanırken herkes şunu fark etti: Kamu hukuku kuramı dersleri dışında, aslında meslek yüksekokulunda ve fakültede alınan dersler üç aşağı beş yukarı aynı. Yani gerçekten teknik olarak hukuk fakültesi mezunu hukukçuyu katipten ayıran kuramsal derslerimiz. Kıvılcım Hocam çok haklı, maalesef iktidarın dilini kullanarak, ona karşılık vermeye çalışırken ben de kendi dilimden harcıyorum. Her seferinde derse girdiğimde, önce bu dersleri niye anlattığımı açıklamak yıpratıcı bir şey. Evet bir medeni hukukçu hiç bunları tartışmadan, aile hukukunda hiç cinsiyet eşitliği üzerine tartışma yürütmeye gerek duymadan hükümleri anlatıp geçebiliyor. Dolayısıyla bu örneği vermeye karar verdim. Bu adalet meslek yüksekokulu meselesi burada aklıma geldi konuşurken. Bizde dersler nasıl? Mesela öğrenciler yaz okulunda bazen gidip başka üniversitelerden ders almak istiyorlar ve bana gelip bizim müfredatımız uymuyor hocam, niye böyle diye soruyorlar. Niye uyumsuz olduğu konuşuldu zaten. Herkesin izlediği farklı bir usul var. Ekol farkı olabilir, yaklaşım farkı olabilir. Bizde nasıl? Bizde de dönemlik maalesef. İki sene önce de şu tartışma oldu: Tepeden inme bir şekilde fakülte müfredatları yenilendi. Hukuk Fakültesi de bundan nasibini aldı. Çok köklü alanlar birden bire seçmeli derse dönüştü. Bizde Genel Kamu Hukuku kürsüsü dersleri, Genel Devlet Teorileri ve Kamu Hürriyetleri şeklinde, birer dönem olarak veriliyor. Yalnız bizde çarpık bir şey var. Kamu Hürriyetleri ikinci sınıfta, Genel Devlet Teorileri dördüncü sınıfta. Yani çocuk devleti, -gerçekten hocam dediğiniz gibi bütüncül bir şekilde tartışmadan- insan haklarını anlamaya çalışıyor kamu hürriyetlerinde. Ben tabii bu değişikliği önerdim ama zor bir şey, hemen kolay olmuyor. Geçiş hükümleri konulması lazım. Ama buna sıcak bakıyor

fakülte yönetimindeki hocalarımız en azından. İleride olabilir diye düşünüyorum. Peki yeknesaklaşma gerekiyor mu? En azından, bence bu grup birbirinden haberdar olmak ister diye düşünüyorum. Belki şöyle bir tarama çalışması yapabiliriz. Yani burada ders veren hocalarımız, lisans eğitim içeriğindeki kaynaklarını, -tıpkı hocamızın yaptığı gibi- paylaşabilir. Bir kişi koordine edebilir bunu. Ne okutuyoruz, kaynaklarımız neler, neler tavsiye ediyoruz? Mesela ben her hafta çok detaylı bir ders programı hazırlıyorum ama eksik olabilir. Ben de tamamlamak isterim sizlerden katkı alarak. Yüksek Lisans dersleri gerçekten farklılaşıyor mu? Yani genel kamu hukuku lisans dersi, genel kamu hukuku yüksek lisans dersi ve doktora dersi, yani dersin adı farklılaşmalı mı veya içeriğinde ne anlatıyoruz? Bunlar belki bir sonraki adımlar olabilir diye düşündüm. Buraya gelmeden önce, YÖK'ün sayfasında genel kamu hukukunda toplam öğretim üyesi sayısı kaçtır diye baktım ama Atılım Üniversitesi yoktu bu arada. Yani bazı üniversiteler yok galiba. Bir o eksikliği gördüm. Bir de cinsiyetlere göre bakmak istedim, onu da göremedim açıkçası, böyle bir şey yoktu galiba. Anayasa hukukuna dahil olmalı mı konusunda da şunu düşündüm: Eğer birleşirse burada ilk harcanacak genel kamu hukuku olacaktır diye düşünüyorum. Çünkü genel devlet teorileri seçmeli olsun mu, olmasın mı gibi tartışmalar kafa karıştırıcı. Niye siyaset bilimi dersi değil gibi bir soruyla muhatap oluyoruz. Dolayısıyla, bir sonraki çalışmada belki kendi müfredatlarımızı, yani “biz neler yapıyoruz”u konuşabiliriz diye düşünüyorum. Bir de tabii, hocam da söyledi... Yeni pek çok konu var; göç meselesi, devletin nüfus politikaları, yeni teknolojiler, devletin gözetlemesi vs. Bunları da belki yeni bir şekilde ders programlarına ekleyenler olabilir. Hocam siz Kamu Hukukçuları Platformu'nun birkaç sene önceki bir toplantısında mesela çok güzel bir soru sormuştunuz: Bitcoin diye bir şey var, biliyor musunuz, diye. Mesela bu devletin para basma yetkisi, devleti devlet yapan bir şeydi, evet tamam. Bitcoin ne o zaman? Mesela bunları tartışıyor muyuz, diye aklıma geldi tekrar. Her hukuk dalı karşılaştırmalı hukuk çalışması yapıyor, biz neden yapmayalım diye düşündüm. Şimdilik burada bırakayım. Teşekkür ederim.

BERKE ÖZENÇ: Ben, önce Özge'den ilham alarak, yani genel kamu hukukçusu olmanın medeni hukuk alanında veya başka hukuk dallarında çalışmaktan farkı konusunda bir şeyler söylemek istiyorum. Gerçekten en azından İstanbul, Ankara ve İzmir'de benim tanıdığım insanlar, büyük çoğunluğuyla bu anlatılan hukukun ya da varsayılan devletin niteliklerini sorgulayan insanlar. Dolayısıyla bir kere genel kamu hukukçularının kendi içsel sıkıntıları oluyor. Yani bir medeni hukukçu gibi, gönül rahatlığıyla böyledir şöyledir diye anlatamıyorsunuz. Çünkü zaten sizin devletle ya da hukukla belli oranda, en genel anlamda

belli sorunlarınız var. Dolayısıyla onu, tam da eleştirdiğiniz devletin ya da sermayenin alanlarını anlatmak, bir kere sizi nasıl formüle edeceğinize dair sıkıntıya sokuyor. Ben metodolojiyle ilgili -eğer toplantı gelenekselleşirse, şimdiye kadar da çok konuşuldu, bununla ilgili bir çalıştay-, o kapsamda çalışmalar yürütebileceğimizi düşünüyorum. Yani ben de Seydi'nin söylediği gibi, Bülent'in söylediği gibi, bunu bir bakış açısı sağlama dersi olarak görüyorum. Sizler anlatırken de öyleydi, bana çok şey katmıştı. İlk şöyle bir şey söylemiştiniz: "Bu sınıfta her şey tartışılır" Öyle bir boyutu var. Bu kıymetli ve bir yandan aklımızda durması gereken bir şey. Ama metodolojiye dair sıkıntıları konuşmamız gerekiyor, ki buna işaret edildi. Ben onunla ilgili bir iki bir şey söylemek istiyorum. Siyasi düşünce tarihinden özellikle ya da siyaset felsefesinden farklı olarak genel kamu hukukunun, devlete yoğunlaşması gerektiğine dair bir kabulümüz var. Bunu nasıl gerçekleştirebileceğimizi belki önümüzdeki toplantı için ya da daha sonraki toplantılar için somutlaştırmaya çalışabiliriz. Benim yaşadığım sıkıntı şu oluyor genelde: Dedğim gibi, o bakış açısını veriyorum, tarihten örnekler veriyorum... Ama kendim tam anlamıyla yaptığım şeyi siyaset biliminden vs. farklı görmediğim için hep içimde bir sıkıntı oluyor. Bir o boyutu var. Bir de, tarihsel kısım bence bizim derslerde çok yoğun kalıyor. Yani Bodin, Machiavelli ile başlayıp genelde Rousseau ile bitmesi ve bunun günümüze bağlanmaması... Çünkü siyasi düşünce tarihinin şöyle bir farkı var: Gerçekten Platon'un sorduğu soruların bugün için de önemi var. Bunları hala daha tartışıyoruz. Ama güncel dair nasıl bağlamamamız gerekiyor, onu başarmak bence önemli. Tabii herkesin anlatış tarzı farklı olacak. Ama benim en azından Alman literatüründe gördüğüm, özellikle devletin ne olduğuna dair bir bakış açısı. Mesela biz bugün için devlet teorisi derslerinde, küreselleşme, ulusal-üstü devlet meselesini nasıl anlatabiliriz? Ya da işte neo-etnizm... Şöyle bir zorluğu var. Kendi aramızda sohbet ederken neo-liberal devletin şusu busu diye anlatıyoruz. Ama onun o dönüşümlerini öğrenciye aktarmadan, sadece genel iradeyi anlatmak ya da egemenliğin ortaya çıkışını, sekülerleşmeyi anlatmak, beni o anlamda tatmin etmiyor. Hatta hocamızın da söylediği gibi, benim tam olarak onu anlayamadığım yerlerde öğrenci de onu anlayamıyor. Yani daha çerçevesi çizilmiş, bir somut sorunsalı olması gerektiğini düşünüyorum. Ve bunun için de, tekrar bağlamak gerekirse, biraz daha bunun güncel bağlanması, devleti anlamaya yönelik bir çabanın ortaya çıkması gerekli. Bugün konuştuğumuz gibi, yani en başta itibaren söylendiği gibi farklı disiplinlerden de faydalanarak bugünün devletini özellikle tartışabiliriz. Bunun için belki özellikle bazı tartışmalardan yararlanılır. Ben biraz da kısaca ondan söz edeyim. Kelsen-Schmitt tartışmasında, onların Rousseau'yu kullanması, Hobbes'u kullanması, yani güncel bir bağlamı var ve bunu anayasanın meşruiyeti kapsamında değerlendiriyorlar. Ama mesela ben derste bunu tam

anlamıyla yansıtabiliyor muyum? Bu kadar güncele bağlayabiliyor muyum? Genel kamu hukukçularının ideolojik olarak sıkıntısı var sürekli hiç kuşkusuz ama bir de metodolojik olarak bir sıkıntımız var. Yani tekrar bir yere bağlama noktasında, belki önümüzdeki toplantılar için çalışma grubu oluşturulabilir. Kendi aramızdaki bütün sohbetlerde daha sistematik bir eser ortaya nasıl ortaya konabilir konuşuluyor.

DERYA DOĞRU: Berke Hoca'nın söylediği gibi güncele bağladığımızda, maalesef ülkemizde akademik özgürlük de tam anlamıyla olmadığı için, -özellikle devlet üniversitesi ya da vakıf üniversitesi yönetimlerinden de baskı geldiğinden-, konularımız maalesef devleti sorgulayan ya da iktidarın bize karşı özgürlükleri sınırlandırmasını sorgulayan bir anlatım tarzında olamıyor. Bir kere orada endişe yaşıyoruz. Çünkü bu amfiden dışarı çıktığımızda, şikayet edildiğimizde yaptırıma uğrayabilme durumumuz var. Öyle bir güncele bağlayamıyoruz. Ama öğrenci de anlattığımız şeyin somutlaşmasını istiyor. Çünkü temel hak ve özgürlükleri anlatırken, ama bizde böyle değil, diye hep serzenişle karşılaşıyoruz. Yani Anayasa'da çok güzel düzenlenmiş haklarımız baktığımızda; sözleşmelerle de bire bir paralel gidiyor. Ama uygulamaya geldiğinde, ama bizde böyle değil diyor. İfade özgürlüğü diyor, yok. Hiçbir şey yok, özgürlük, güvenlik hakkı... Günümüzle yoğurarak anlatmaya çalıştığımızda da ya siyaset yapıyorsun diyor öğrenciler. Ya da yönetimler, bunlara karışma, sen dersini ver geç diyor. Yani bizim alanımızın galiba biraz da yönetimi, devleti rahatsız etmesinin, müfredattan çıkarılmasının, YÖK tarafından ikinci plana atılmasının bir nedeni olduğunu düşünüyorum.

OKTAY UYGUN: Bu sıkıntıyı anayasa hukukçuları da yaşıyor günümüzde, idareciler de yaşıyor.

DERYA DOĞRU: İşte ondan dolayı anayasacılar da pozitivist bir şekilde, şu anda örneğin bireysel başvuru çalışıyor. Önceden insan haklarının alanıyken, şu anda oraya tamamen kanalize olmuş durumdalar. Anayasacılarla konuştuğumuzda klasik anayasa kurumları zaten işlendi, bunları görmek istemiyoruz tezlerde diyorlar ve bireysel başvuruya yönlendiriyorlar. Tamamen pozitif.

YASEMİN ÖZDEK: Berke'nin biraz önce söylediklerine ilişkin birkaç şey eklemek istiyorum. Genel Kamu Hukukunun konusu olan devlet, siyaset biliminde de çalışılıyor ama orada eksik olan bir konu var; hukuk kuramı. Belki bizim katacağımız şey, devlet konusunu özellikle hukuk kuramıyla yan yana getirmek. Siyaset bilimi çalışan çok siyaset bilimci var, siyaset bilimi bölümleri var, dersleri var. Fakat onlarda olmayan ve biz kamu hukukçularında

olması gereken şey, o siyaset bilimi bilgisini hukuk kuramıyla ve hukuk tarihiyle birleştirmek. Hukuk tarihi de çok önemli bir alan, fakat birçok hukuk fakültesinde bu ders verilmiyor. Ayrıca Türkiye’deki hukuk tarihi kürsülerinde çoğunlukla objektif, bilimsel bir bakış açısıyla hukuk tarihi çalışması da yapılmıyor, bu kürsüler çoğunlukla belirli ideolojik yaklaşımların etkisi altında. Bu da öğrencilerin hukukun nasıl geliştiği konusunda bilimsel bir bakış açısından yoksun kalmasına neden oluyor. Kısaca demek istediğim, siyaset bilimi alanındaki çalışmalara, hukuk kuramı boyutu katmalıyız, hukuk felsefesi boyutu katmalıyız, hukuk tarihi boyutu katmalıyız, çok disiplinliliği böyle yaratmalıyız, bunu yaratırken bizim odak noktamız hukuk olmalı. Diğer disiplinlerden bizi ayıran şey bu olmalı. Örneğin bir siyaset felsefesi kitabını Genel Kamu Hukukunda okutmak bana çok doğru gelmiyor. Bizim bir özgün katkımız olmamış oluyor o zaman, bu disipline gerek kalmıyor. Eğer bu disiplin varlığını sürdürecekseniz, biz bu alana kendi özgünlüğünü katmak zorundayız. Bizim alanımız pek çok disiplinin bilgisini hazmetmeyi ve bunu özlü bir şekilde öğrenciye sunmayı gerektiriyor. Bugünkü bir araya gelişi ortak çalışmalar için bir ilk girişim olarak değerlendirebiliriz.

GÖRKEM GÖKTUNA: Toplantının sonuna geliyoruz ve şu anki hissiyatım, genel kamu hukukçularının ciddi anlamda kafasının karışık olduğu yönünde. Bu gerçekten hareketle öğrencilerin kafasının karışmasını tolere edebilmemiz gerekiyor sanırım, çünkü bizim henüz emin olamadığımızı görüyorum. Ciddi bir paradoks olduğunu hissettim bugün ve bu toplantının önemi bu noktada hayli artıyor. Bir taraftan alanın soyut ve ucu bucağı olmadığını söylüyoruz ve bunu zenginlik olarak kabul ediyoruz, ki son derece yerinde bir saptama. Ama bir taraftan da bu soyut kısmın, ucu bucağı olmayan kısmın günün sonunda, verdiğimiz eğitim noktasında bizi tatmin etmediği ifade ediliyor. Çünkü sarılacak bir, tabiri caizse, tutunacak bir dalınız yok. Aynı şekilde muhatap olduğumuz veya bilgi aktardığımız öğrenci de bu uçsuz bucaksız bilgi içerisinde bir yerden bir yere savruluyor. Sanırım burada sormamız gereken, bu ders çatısı altında gerçekten ne işlemek istiyoruz? Yani bu soru çok önemlidir. Gerçek anlamda bu soruya cevap vermemiz gerekiyor. Şunu söyleyeyim; -bu şahsi fikrim tabii-, bence alanı sınırlandırmaktan çekinmemeliyiz, biraz cesur olmamız gerekiyor. Yani, elbette bir medeni ya da diğer alanlar gibi çok katı sınırlara ihtiyaç yok bu alanda. Ama bir tatminsizlik söz konusu ise ve bu sınırlama ile dersin daha işlevsel olmasına katkı sağlayacaksa, şahsi fikrim bu noktada alanın sınırlanması ve belirginleştirilmesidir. Alanın ayaklarının yere basması adına bu adımların atılmasını da önemli bulmaktayım. Son olarak bu organizasyonun ilgili çalışmaya vesile olacağını da düşündüğümü belirtmek isterim.

FAZIL SAĞLAM: Anlayabildiğim kadarıyla burada bir yandan hukukun pozitif hukuk kurallarıyla çalışan dallarıyla, diğer yandan pozitif hukukun üstünde, ondan bağımsız çalışan dalları arasındaki bir sorunu tartışıyoruz. Ama ben şuna inanıyorum. Pozitif hukuk alanı ya da Görkem’in biraz önce söylediği “sınırlı alan”, öyle sandığınız kadar sınırlı değil. Size bir örnek vereyim. Kıbrıs Anayasa Mahkemesi’nin 2016 ya da 2017 yılında verdiği bir karar. Aslında aile hukuku içinde yer alan bir olay. Bu olayda bakın neler ortaya çıkıyor. Davanın özü, evlilik dışı doğan çocuğun babalığının tanınması. Karardan anladığım kadarıyla adamın bir metresi var. Ondan bir çocuğu olmuş, ilişkiler bir süre iyi gitmiş. Hiçbiri şikâyetçi değil. Adamın belki evliliği de devam ediyor. Hiçbir sorun yok derken, önemli bir sorun gündeme geliyor. Hangi anda? Çocuğun babalığına hükmedilmesiyle ilgili davanın çocuğun doğumundan başlayarak 5 yıl içinde açılması gerekiyor. Kadın bu süreyi geçirmiş. İlişkiler de kötüye gidince, süre aşımına rağmen, yine de dava yolunu denemiş. İşte orada bir avukat devreye giriyor ve 5 yıllık sürenin anayasaya aykırı olduğunu ileri sürüyor. Şimdi bakın, mahkeme kararı nasıl çıkmış. Diyor ki, Anayasa Mahkemesi, “evet, bu 5 yıllık sınır, 1955’li yıllarda yürürlüğe girmiş bir yasanın kuralıdır. O sırada babalığın tespitinde tanıklık başat bir rol oynuyordu. Bu nedenle de tanıklığın taze ve güvenilir olması gerekiyordu. Buna bağlı olarak da 5 yıllık bir süre konulması zorunluydu. Şu halde dava konusu kural konulduğu tarihte anayasaya uygundu. Ama günümüzde tanıklığın önemi ikinci plana düştü. DNA analizi ile babalık tespit edilebiliyor. Konuluşu sırasında Anayasa’ya aykırı olmayan kural metni, metinde hiçbir değişiklik olmadığı halde, bugün anayasaya aykırı hale gelebilir. Nitekim Kıbrıs Anayasa Mahkemesi bu gerekçe ile, yani o kuralın ilgili olduğu norm alanındaki değişmeyi baz alarak iptale karar veriyor. Ve oradan belki de genel kamu hukukundan yansıyan bir başka gerekçeye daha yer veriyor ve sorguluyor: Bu çocuk, evlilik dışı doğarken bunu seçme hakkına sahip miydi? Şimdi bu soruya bir pozitif hukuk normunun metninde bir cevap bulamazsınız. Bu nedenle Mahkeme şunu söylüyor: Doğarken iradesi dışında gerçekleşmiş bir olayın sorumluluğunu, bu devlet, o çocuğa yükleyemez. İşte bu da ikinci gerekçe. Her iki gerekçe de pozitif hukuk normu metnine dayanarak ulaşılabileceğiniz bir sonuç değil. Bunlar ancak pozitif hukukun dışındaki bir perspektifle çözülebilecek sorunlar. Bizde bunun tipik bir örneği var: Zina suçu. Uzun yıllar kadının zinası ile erkeğin zinası anormal derecede farklı kurallara tabi kılınmıştı. Yani Türkçesi şuydu: Erkeğin zina suçunu işlemesi son derece güç koşullara bağlanmıştı. Ama kadın, bir kere başkasıyla cinsel ilişkiye girdiğinde zina suçunu işlemiş oluyordu. Kadın – erkek eşitliğine bundan daha kaba bir aykırılık gösterilebilir mi? Ama bizim Anayasa Mahkememiz 70’li yıllarda bunu anayasaya aykırı bulmadı. Bugünden geriye baktığımızda, dayandığı gerekçe son derece abes.

Anayasa Mahkemesi diyor ki, ben yalnızca davada uygulayacağım kurala bakarım, Onun için eşit olup olmadığını konusunda bir şey söylemem olanaksız. Bu bakış açısını etkileyen bir başka faktör -bence azıl belirleyici olanı-, o sıralarda Anayasa Mahkemesi'nde kadın üyenin bulunmamasıydı. Nitekim 90'lı yıllarda Mahkeme'ye birçok kadın üye atandı. Olay başka davalarla ilgili olarak tekrar Anayasa Mahkemesi'nin önüne geldiğinde her iki zina suçu da iptal ile sonuçlandı. Kadının ki de erkeğin ki de... Bir yıl süre verdi Anayasa Mahkemesi. Yani zina suçu anayasaya aykırıdır demedi, ama eşit düzenlenmemiş olması anayasaya aykırıdır dedi. Bir yıl süre verdi. Şimdi burada bakın, farklı bir devlet ve toplum anlayışı devreye giriyor. Bugün zina suçu ile ilgili bir düzenleme yapılamadı. Yapılmaya kalkıldığı anda Avrupa Birliği'ne girme sürecimiz devreye girdi. Halbuki eşit olduğu takdirde, pekala zina suçu ihdas edilebilecek bir durumdaydı. Ama iyi ki Avrupa devreye girdi ve zina bir suç olmaktan çıktı. Ama neden çıktı, onu söyleyeyim ben size. Bu söyleyeceğim de pozitif hukukla ilgili değil. Çünkü ortada o suçu eşit düzenleyebilecek anlayışta bir siyasal iktidar yoktu. Bir başka örnek benim başımdan geçti mahkemede yken. 27 Mayıs Hareketi'nden sonra bir kanun çıkarıldı. Tilt ve langirt oyunlarının gençliği zehirleyen şeyler olduğu kanaatiyle, bu tür oyunlar yasaklandı. Ama şimdi değişik yerlerde görüyorsunuz, o langirtler var. Yani ne olacak, alt tarafı gençler el becerisi gerektiren sanal bir futbol oynuyor gençler o aletle. Şimdi bir köyde bir kahve langirt oyununa yer vermiş. Herhalde, rakip kahve bundan tedirgin olarak gitmiş ihbar etmiş, yasaya aykırıdır diye. Mahkeme o cezayı verememiş, çünkü tecil yok, yani adil görünmemiş mahkemeye, Anayasa Mahkemesi'ne göndermiş. Ben de heyetteyim. Mahkeme çoğunluğu bu düzenlemeyi yasa koyucunun takdir alanı içinde değerlendirdi. Ben de karşı oy yazma hakkımı kullandım. Şu anda internet-kafelerde çok daha zararlı oyunlar oynanıyor. Langirt onların yanında masum bir futbol oyunudur. Zaman değişti artık, 1960 yılının kuralını, anayasaya uygunluk açısından bugüne bakarak yorumlamanız gerekir dedim. Geçen yıl Ozan Ergül beni telefonla aradı ve langirt yasaklayan kuralın, benim karşı oyumdaki gerekçe doğrultusunda iptal edildiğini bildirdi. Şimdi baktığınız zaman norm metni aynı. Onun için, ben hep ısrarla vurguluyorum: Normun metni ile norm aynı şey değildir. Norm metninin düzenlediği nesnel alandaki değişimin ilgili kurala yansımaları ve ona yeni bir anlam kazandırması hukuka yabancı bir konu değildir. Bu sonuca kural metnini esas alan bir yaklaşımla ulaşamazsınız. Çünkü metin değişmez. Norm alanındaki değişimi yakalayabilmeniz için genel kamu hukukunun beslediği düşünceler yanında diğer sosyal bilimlerden de yararlanmanız gerekir. Hangi devletten söz ediyoruz? Hangi devlet anlayışına sahibiz? Hangi demokrasi anlayışını benimsiyoruz? Bunları sorgulamamız lazım. Düzenlenen madde, hak ve özgürlüklere ölçsüz bir sınırlama getiriyor mu? Bu değerlendirmeyi yaparken

gene de içinde yaşadığımız dönemin koşulları belirleyici olacak. Yine benim Mahkeme’de görevde olduğum sırada önümüze gelen bir başka örnek vereyim: İki genç, midye toplamış, Çanakkale’de, deniz kıyısında kızartıp yiyecekler. Gençken benim de sıkça yaptığım bir şey. Gençler bunu yaparken suç işlediklerine dair hiçbir düşünce ve bilinçleri yok. Bekçi geliyor zabıt tutuyor. Çanakkale önemli bir yer, tarihi bir yer, rüzgarı bol, yangın çıkabilir. Onun için yangına sebebiyet verip vermemenizden bağımsız olarak orada ateş yakmanız, başlıbaşına bir suç. Hem öyle bir suç ki, tecili mümkün değil. Şimdi bu olayı değerlendirirken salt ceza hukukçusu olmanız yeterli değil. Çoğunluk anayasaya aykırılık iddiasını benimsemedi. Ben yine karşı oyda kaldım. Ama o sıralarda bireysel başvuru yolu açık olsaydı, Mahkeme kuşkusuz başka karar verirdi. Kuşkusuz diyorum, çünkü bu konu aramızda tartışıldı. Bireysel başvuruda kuralın iptali söz konusu olmadığı için, Mahkeme “ihlal” kararı verebilecekti. İşte hukuk dallarının anayasallaşmasının bir faydası burada kendini gösteriyor: Yani ceza hukuku perspektifi ile çok doğal gelen şeyler, olaya insan haklarına dayalı devlet perspektifi ile bakınca doğal gelmiyor.

Son bir örnekle kapatayım. Yeni yazdığım bir makalenin konusu. Henüz son noktayı koyamadım. Biliyorsunuz, dokunulmazlığını kaldırmadan milletvekilini ne sorguya çekebilirsiniz, ne tutuklayabilirsiniz ne de ne yargılayabilirsiniz. Bunun bir istisnası var, nedir o istisna? “Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali”. Biz bunu nasıl anlatıyoruz öğrencilerimize? Milletvekili ruhsatlı tabanca da taşır. Adamın biriyle aralarındaki husumet onu tabancayla vuracak kadar ileri bir boyuta ulaşmış. Olayın arkasından da yakalanmış, Bizim anayasa hukukçusu olarak anlattığımız tipik bir suçüstü hali. Şimdi bakıyorum, Anayasa Mahkemesi’nin iki üyesi tutuklanmış, Bu aşamada Anayasa Mahkemesi’nden hiçbir ses çıkmıyor. Oysa kendi yasasında o izni verme yetkisi Anayasa Mahkemesi’ne ait. Yani Anayasa Mahkemesi karar almadan üyeleri hakkında hiçbir soruşturma yapılamaz. Ama yapıldı ve iki üyesi tutuklandı. Kanun hükmünde kararname bunları FETÖ örgütüne bağlı olarak varsaymış, çıkarın diye Anayasa Mahkemesi’ne göndermiş. Anayasa Mahkemesi bunların ihracına karar verdi. 33 sayfalık gerekçe... Okuyun bakayım, bu üyelerle FETÖ ile arasında bağlantı kuran tek bir cümle bulabilecek misiniz o gerekçede. FETÖ’nün ne kadar tehlikeli bir örgüt olduğu konusunda ayrıntılı bilgiler veriliyor. Ama meslekten çıkarılmasına karar verdiği iki üyesinin FETÖ ile nasıl bir bağlantı içinde olduğunu bu kararda göremiyorsunuz. Tam aksine, “delil gerekmez, çevre bilgisi yeterlidir” diyor karar. Daha sonra her ikisi de bireysel başvuruda bulundular. Her ikisi için de açıkça dayanaktan yoksun bulunduğu için başvurunun kabul edilemezliğine karar verildi. AYM üyeleri için yasada ve

Anayasa’da yer alan güvencelerin bu üyeler için neden uygulanmadığını, ancak bu kararların gerekçesinden öğrendik. “*Ağır ceza mahkemesinin görevine giren suçüstü hali*”, AYM üyeleri için öngörülen anayasal ve/veya yasal güvencelerin de önemli bir istisnasını oluşturuyor. Şu halde ana gerekçe “Suçüstü hali”. Bu üyelerin suçüstü kapsamına nasıl girdikleri ise şöyle açıklanıyor. “*Terör suçları temadi eden suçlardır ve temadi eden suçlarda en son aşamada bir kişi hakkında kuvvetli suç belirtisi varsa, o zaten suçüstü halidir*”. Doğrusu şaşırdım kaldım. Bir istisna kuralı bu kadar geniş nasıl yorumlanabilir? Özellikle Anayasa Mahkemesi, özel yasasının kendi üyesiyle ilgili özel güvence kurallarını yok sayarak, kendisini Sulh Ceza Mahkemesi’nin ya da Ağır Ceza Mahkemesi’nin tutuklama ya da tutukluluğun devamına ilişkin gerekçeleriyle bağlı sayıyorsa, aynı alanda sorun yaşayan sıradan kişileri nasıl koruyacak? Böylesine geniş bir suçüstü yorumu, Yargıtay’ın sözde yerleşik içtihadı ile haklı kılınabilir mi? Daha da önemlisi böyle bir yerleşik içtihat var mı? Ama biz en azından Anayasa Mahkemesi üyeleri açısından bu konuda yerleşik bir içtihattan söz edilemeyeceğini biliyoruz. Üstelik suçüstü hali, sözcük anlamının da gösterdiği gibi, işlenmekte olan suç, işlendiği görülen, gözlemlenen suçtur. Bu tanım, mütemadi suç bakımından da geçerlidir. Anayasa Mahkemesi, derece mahkemelerinin bu konuda verdiği kararların “keyfi” olup olmadığını değerlendirecek yerde, suçüstü halini anayasa hukuku perspektifiyle değerlendirmiş olsaydı –ki doğru olan da buydu- eminim farklı bir sonuca ulaşırdı. Bu söylediklerim, bu iki üye hakkında sonuçta verilecek kararı belki de değiştirmeyebilir. FETÖ ile suç bağlantısı usulüne göre kanıtlanırsa, mahkûmiyet hukuk gereği kaçınılmaz olur. Ama sonuçta verilecek kararın adil yargılanma hakkına uyularak verilmesi, hem Anayasal hak ve özgürlüklerin hem de hukuk devletinin bir gereğidir. Görülüyor ki suçta ve cezada kanunilik ilkesinin egemen olduğu ceza hukukunda bile, farklı bir anayasa hukuku perspektifi gündeme gelebiliyor.

Sonuç olarak hak ve özgürlükler alanında pozitif hukuk, sanıldığı gibi salt pozitif hukuk metinleriyle çözülecek bir alan değildir. Bu doğruysa, aynı özellik devlet alanı açısından da geçerlidir. Doğası gereği düzenlediği alanın nesnel ağırlığını taşıyan anayasa hukuku, sınırlı sanılan pozitif hukuk alanlarını da etkileyebiliyor. Teşekkür ediyorum.

RONA AYBAY: Bu oturumda genel bir değerlendirme ve bundan sonra yapılacaklar konusunda sizlerden görüş alarak birtakım saptamalar yapmak istiyoruz. Fakat daha önce Fazıl Hoca’nın anlattıklarına bir dipnot eklemek istiyorum. Genel kamu hukuku, adı ne olursa olsun yani bu nitelikte bir dersin yararlı olmanın ötesinde hukuk fakültelerinde okutulmasının zorunlu olduğunu, altını çizerek söyleyebilirim. Niçin zorunlu olduğunu anlatan pek çok

örnek var. Fazıl Hoca da birkaç tanesine, en çarpıcılarına değindi. Eğer pozitif hukuk her şeyi çözseydi, bilgisayar çağında işler çok basit olabilirdi. Verileri yüklersin, özellikle ceza hukuku alanında, -işte her suçun ceza kanunda bir tanımı vardır, unsurları vardır, yazarsınız bir tarafa koyarsınız-, basarsınız düğmeye, buradan sonuç çıkar: Mahkumiyet veya beraat. Ama mesele bu kadar basit değil, karşınızda insan var, karşınızda toplum var. En çarpıcı örneklerden biri, bizim Yargıtay kararlarına da konu olmuş bir örnek. Bir kış gecesi hasta çocuğunu ısıtmak için komşunun odunluğundan odun çalan babanın suç işleyip işlemediği ile ilgili bir karar... Ceza kitaplarında pek bahsediliyor mu bilmiyorum, bu çok önemli bir karar. Yargıtay burada suç yoktur diyor. Halbuki robota verseniz bunu, -unsurları yükleyin, basın düğmeye- adam suçlu çıkacak. Neden? Çünkü karşınızda insan var. İnsanı insan yargılıyor ve konuyu insani boyutlarıyla ele alıyor. Benim de içinde olduğum bir örnek, 1402'likler olayı ile ilgili. Gerçi günümüzde kanun hükmünde kararnamelere dayanılarak haksız, hukuksuz şekilde işlerine son verilmiş arkadaşların önünde 1402'liklerden bahsederken biraz önüne bakıyorum, tereddüt ediyorum. Ama yeri geldiği için söylüyorum 1402 sayılı kanunda ve sıkıyönetim kanununda bizlerin ve temizlik işçilerine kadar pek çok kamu görevlisinin üniversitelerden ve görevlerinden uzaklaştırılmasına neden olan hüküm şuydu: Bir daha kamu hizmetinde istihdam edilmemek üzere görevlerine son verilmiştir. Bazı arkadaşlar çok pozitivist arkadaşlar tamam bitti bu iş dediler. Bir daha kamu hizmetinde istihdam edilemez ne demek? Benim avukatlığını aldığım arkadaşların davalarında 7-8 sene uğraşarak sonunda bu hükmün sadece sıkıyönetim süresince geçerli olabileceği, sıkıyönetimin kalktığı andan itibaren normal düzene dönülmesi, dolayısıyla bizlerin göreve döndürülmemiz gerektiği konusunda Danıştay'dan içtihadı birleştirme kararı çıkarttık. Gerçekten Türk Hukuku bakımından övünç duyulması gereken bir karardır. Yani bu konu hiçbir zaman böyle "düğmeye basmak"la çözülecek gibi değildir. İnsan unsuru işe karışınca, toplum ögesi işe karışınca, genel kamu hukukuna niçin ihtiyaç duyulduğu apaçık meydana çıkıyor. Bir de Amerikan Hukuku'ndan örnek vereyim size. New York'ta 1800'lü yılların sonlarında, şöyle bir olay oluyor. Çok zengin bir amcanın bir yeğeni var, yeğenini çok seviyor. Amca bütün malını mülkünü vasiyetname ile yeğenine bırakıyor. Öteki mirasçılar bunu haber alıyorlar, amcaı ikna edip vasiyetnamesini değiştirmeye zorluyorlar. Tam o aşamada yeğen durumu fark ediyor, gelip amcaı öldürüyor. Böylece mirasbırakan ölmüş, vasiyetname geçerli bir vasiyetname. Ortada bir de katil var, ama o da mirasçı. Konu, -bizim terminolojiyle söyleyeyim- hukuk mahkemesinin önüne geliyor. Vasiyetname geçerli mi, değil mi; hukuki sorun bu. Üç yargıçlı bir mahkeme. Yargıçların bir tanesi diyor ki: "Efendim amcasını öldürmüş, murisini öldürmüş öldürmemiş beni ilgilendirmez, o zamanki New York'ta geçerli

olan medeni kanuna göre mirastan mahrumiyet sebepleri arasında bu yok” diyor. “Dolayısıyla vasiyetname geçerlidir, yeğen mirasçı olur. Ama ondan sonra ceza mahkemesinde yargılanır, hapsedilir, idam edilir filan, o ayrı bir konu, beni ilgilendirmez. Ben sadece buna bakarım” diyor. Neyse iki yargıcın oyuyla mirasçı olamayacağına karar veriliyor. Burada bir parantez açayım. Kara Avrupası hukukuyla, Anglosakson Hukuku sistemi arasındaki fark bakımından da bu olay çok öğreticidir. Bizde, yani Kara Avrupası Hukukundaki bir hukukçu için bu mesela olsa olsa 10 dakikasını alır. Medeni Kanun’da böyle bir hüküm vardı, mirastan mahrumiyet sebepleri ile ilgili. En başında murisini öldüren mirasçı olamaz, diye hüküm vardır. Yani 10-15 dakikadan fazla zamanını almaz Kara Avrupa’sında bu konu. Fakat Amerika Birleşik Devletlerinde o zamanki kanunda böyle bir hüküm olmadığı için bayağı bir olay olmuştu. Şimdi gelelim kapanış oturumuna. Değerli arkadaşım, meslektaşım Aydın Bey’le birlikte, bir kere bu toplantıya göstermiş olduğunuz ilgi dolayısıyla size çok teşekkür ediyoruz. Ben şahsen bu işin ilk fikir babası olarak kendi kendime aferin diyorum. Demek ki böyle bir ihtiyaç varmış ve ben bu ihtiyacı görmüşüm. Sizlerin de katkılarınızla, özellikle iki arkadaşın yardımıyla şu toplantıyı düzenlemiş olmaktan dolayı büyük bir mutluluk duydum. Dileğimiz bundan sonra bu işi örgütlemek ve biraz daha kurumsal hale getirmektedir. Bu konuda sizlerden görüşler, öneriler bekliyoruz. Ben aklıma gelenleri şöyle kabaca bir sıralayacağım, size temel olsun diye. Bir kere bir haberleşme ağı kurmak bence kesin bir zorunluluk. İkincisi bu toplantıyı duymamış, duyduğu halde gelmemiş, katılamamış olanlardan tanıdıklarınız varsa, çevrenizde lütfen onları haberdar edin. Yani katılımı genişletmek isteriz, duymamış, katılamamış olanlara da ulaşmak isteriz. Haberleşme ağının işlevini ben iki boyutlu düşünüyorum. Bir tanesi genel olarak haberleşme; gelecek toplantı nasıl olmalı, nerede olmalı, toplantının konusu ne olmalı, sizlerden gelecek öneriler vs. Genel anlamda haberleşme. Bir de bireysel düzeyde haberleşme. Diyelim ki, bir tez yazıyorsunuz, makale yazıyorsunuz, bir araştırma yapıyorsunuz. O konuda daha önce yapılmış çalışmalardan haberdar olmak istiyorsunuz. Veya tez yazıyorum, şu konuya geldim takıldım, bana burada ışık tutacak bir makale bilen var mı vs... Bir başka husus, gerek Oktay Uygun Hoca’nın gerek Yasemin Özdek Hoca’nın değindiği çok disiplinlik konusu. Yani genel kamu hukuku dersi kalacaksa, ki biz kalmasından yanayız, asla genel kamu hukuku dersi kalsın diye bir toplantı düzenlemiş değiliz. Öyle düşünenler de olduğunu duyuyorum. Bizim böyle bir maksadımız yok. Bizim ne öyle bir niyetimiz var, ne de öyle bir yetkimiz var elimizde. Öyle bir düşüncemiz de kesinlikle yok. Ama daha iyi nasıl okutulabilir, daha yararlı hale nasıl getirilebilir, bizim derdimiz tasamız o. Şimdi o zaman örneğin hangi aşamada okutulmalı bu ders? Birinci sınıfta mı, dördüncü sınıfta mı, ikinci sınıfta mı, üçüncü sınıfta mı?.. Değişik

seçenekler var. Bir genel kamu hukuku kitabının içeriğinde ne olmalı? Örneğın ben, devletin kökeni konusunda bir genel kamu hukuku kitabında yer olmamalı diye düşünürken, bu sabah Oktay Hoca'yı dinleyince biraz fikrim değışti. Ama çok etin bir iş. Çünkü bugüne kadar okutulduğı şekliyle, devletin kökeni konusundaki kitaplar veya kitapların devletin kökeni konusuyla ilgili bölümlerinde masa başında oturulmuş hiçbir pozitif temele dayanmayan önce sonuç belirlenip sonra hani binanın damı yapıp sonra temeli yapılmış gibi, sözde teorilerdir. Bu haliyle okutulacaksa devletin kökenin okutulmasına gerek yok. Ama Oktay Bey'in söylediğı şekilde okutulacaksa ona varım. Yalnız o işın altına da ben girmem. Kim girerse de Allah kolaylık versin. Antropolojik alışmalar da katılırsa iyi olur. Başka neler bulunmalı bir genel kamu hukuku kitabında? İşte egemenlik, insan hakları ve benzeri başka konular... Tekrar söyleyeyim, -yanlış anlaşılmalara yer bırakmamak için- amacımız böyle bir şablon yaratmak, herkesi o şablona uygun şekilde ders vermeye zorlamak kesinlikle değil. Ama böyle bir sorun da var. Yani bir genel kamu hukuku kitabı içinde ne olmalı?.. Benim söyleyeceğim şimdi bu kadar. Arkadaşlara söz vermeden önce senin eklemek istediğın bir şey var mı, Aydın Bey?

AYDIN ATILGAN: Ben, kısaca aldığım notlar çerçevesinde birkaç şey eklemek istiyorum. Birincisi, ben de interdisiplinerlik ve multidisiplinerlik konusunu önemsiyorum. Bu, Türkiye'de hukuk eğitiminde eksikliği çok açık hissedilen bir şey. İşte Almanya örneğinden bahsettik. Almanya'da örneğın Bremen Üniversitesi'nde medeni usul hukuku ve hukuk teorisi diye bir kürsü var. Böyle başka kürsüler de var. Bunlar o alanda çalışanların belirledikleri çalışma yöntemleri doğrultusunda oluşmuş kürsüler. Kendi kürsünüzün içeriğini oluşturma konusunda görece özgürlüğe sahipsiniz. Bizde olan bir şey değil bu. Her şeyden önce, bence genel kamu hukuku interdisiplinerlik konusunda Türkiye'deki hukuk öğretiminde bir alan açması itibarıyla çok önemli bir rol oynuyor. Yani, genel kamu hukuku bu bağlamda Türkiye'de bir köprü olabilecek bir potansiyele sahip diye düşünüyorum. Ama tabii ki, belki bu alanda biraz daha üretken olmamız gerekiyor. Bu alanın bu potansiyeli üzerine daha fazla tartışmamız gerekiyor. Bu noktada ben de genel kamu hukukunun gerekliliğının tartışılmaz bir şey olduğunu düşünüyorum. Ayrıca ders içeriklerini paylaşılması konusuna eklemek istediklerim var. Bazı arkadaşlarımız bu konudan bahsetti. Kimimiz şu kitaba başvuruyoruz, kimimiz bu kitabı kullanıyoruz dendi. Belki bu ders için öyle medeni hukuk gibi ya da başka bir dogmatik hukuk alanında olduğu gibi, genel bir müfredat belirlemek mümkün olmayabilir. Ama ortak müfredatı belirleyecek bazı ağlar kurmak mümkün olabilir. Yani, birkaç kişi bir araya gelip ortak bir çalışma grubu kurup kendi çalışma alanlarında bunu yaratabilirler.

Başkaları da başka şeyler yapabilirler. Bu da daha fazla iletişimi gerektiren bir konu. Bugünkü toplantının daha sonra daha geniş bir işbirliği ağına dönüşmesi zaten en büyük arzumuzdu. Bunun yanı sıra, bir blog ya da bir haberleşme ağı, bir e-mail grubu gibi araçlardan bahsedildi. Zaten bu toplantıdan sonra bununla ilgili olarak bu konuda herhalde bir şeyler yapılacak. Bir de, bugün aramızda bulunan Akdeniz Üniversitesi'nden Bilge Bingöl Hoca'nın bahsettiği bir konu vardı. Akdeniz Üniversitesi'nde bir merkezleri var. Hukukun Temellerini Araştırma Merkezi. Kendisi de şu anki başkanı. Belki kendisi de merkez hakkında, -böyle bir emrivaki yapmış olmayım ama- belki bahsetmek isteyecektir. Bu merkezde bazı etkinliklere ev sahipliği yapabileceklerini, böyle bir imkanları olduğundan bahsetmişti. Belki bu merkez, bu çerçevede bizim amaçlarımız doğrultusunda bazı rolleri üstlenebilir. Tabii ki hep birlikte destek vererek yapabiliriz. Ayrıca bir Çalıştay metni konusu var. Bugün yapılan sunumların ve çözümlenmiş tartışma metinlerinin yayınlanması konusunda nasıl bir yol izleyelim diye düşünürken, bu konuda kolektif bir karar alalım demiştik. Onu burada yine konuşabiliriz. Örneğin internette open-access imkanları var, SSRN vs. gibi. Bir e-kitap haline isteyenin istediği zaman ulaşabileceği ve gerektiği zaman refere edebileceği bir metin haline getirebiliriz bunu. Daha sonraki toplantılar için de belki bunu düşünebiliriz.

RONA AYBAY: Blog veya web sitesini becerebilirsek oraya da koyabiliriz.

AYDIN ATILGAN: Oraya da konulabilir, bu bahsettiğim veritabanlarına da... Bir de en başta konuştuğumuz uluslararası boyut konusu vardı. Bu konudaki önerileriniz önemli. Thomas Vesting ile önümüzdeki yıl, büyük ihtimalle Mart ayında yapacağımız bir etkinliği bu sefer Kuzey Kıbrıs'ta yapabiliriz belki. Ya da yine belki katılımcıların durumuna göre İstanbul'da, Ankara'da veya ülkenin başka bir yerinde... Antalya'da da yapabiliriz, bu merkez vasıtasıyla belki. İsterseniz yeri gelmişken, belki siz bahsedebilirsiniz bu merkezin imkanlarından.

BİLGE BİNGÖL: Ben Eylül ayından beri oranın müdürüyüm. 2013 senesinde Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde kurulmuş. Ben 2015 Nisan'ında Hacettepe'den Akdeniz'e geçtim. Prof. Dr. Hayrettin Ökçesiz önderliğinde yani onun fikri ile birlikte Almanya'dan Berlin Freie Üniversitesi'nden Profesör Rottleuthner ile düşünüp bunu ortaya koymuşlar. Açılıştan Ernst Hirsch'in oğlu Enver Hirsch ve geniş bir katılımcı kitlesi yer almış. Açılışından itibaren her hafta ya da iki haftada bir, ayda bir seminerler düzenlemiş Ernst Hirsch Hukukun Temellerini Araştırma Merkezi (EHAM). Yönetmeliğinde hukuk kuramı alanında çalışmalar yapmak, sempozyumlar yapmak, seminerler vermek, yayın yapmak tanımlanmış. Bu

yönetmelik hem Almanca hem Türkçe hazırlanmış. Biz de Gülriz Hoca ve İoanna Hoca önderliğinde bir hukuk felsefesi kış okulu düzenledik, lisans öğrencilerine yönelik. Merkezin yürüttüğü çalışmalarda ayrı bir bütçesi yok. Ama Erasmus plus gibi ya da DAAD ve diğer burs kuruluşlarında tematik networkler gibi şeylerden yararlanılabilir. Başka ülkeler de katılabilir genel kamu hukukuyla ilgili bu etkinliklere. TÜBİTAK'ın mesela kış okulu gibi bilimsel etkinlikleri destekleme programları var. Bu çerçevede bir şeyler yapılabilir. Öyle olursa tabii katılım da artar, katılımcıların masraflarını karşılayabilirsek. Akdeniz Üniversitesi'nin fiziki koşulları çok iyi, bu tarz toplantıları düzenlemek için. EHAM'ın büyük bir kolokyum salonu var. Büyük bir 100 kişilik konferans salonu var. Hukuk Fakültesinin olanakları ayrı, ona ilave olarak. Yani ağırlamaktan mutluluk duyarız, çok güzel olur. Yabancıların da ilgi duyacağını düşünüyorum, Antalya'ya gelirler. Almanya'yla bağlantı konusunda yardımcı olabilirim, her türlü desteği verebilirim.

AYDIN ATILGAN: Çalıştay'ın hazırlık sürecinde ortak bir heyecanın varlığını fark ettik. O zaman bu etkinliğin sonrasında ne yapabiliriz? Bunun devamını nasıl getirebiliriz? Bu konuda benim kişisel önerim şu olabilir. Yılda bir ya da iki yılda bir genel kamu hukukçuları bir araya gelebilirler. Bu tematik bir toplantı olabilir. Ama böyle olmak zorunda değil, bir kolokyum şeklinde de olabilir. Biri yeni kitabını sunmak isteyebilir, diğeri makalesini sunmak isteyebilir, bir başkası başka bir çalışmasını... Böyle bir şey yapabiliriz. Bunu düzenli bir hale getirebiliriz. Bu tür bir çalışma çok zor olmasa gerek diye düşünüyorum. Yani Türkiye'nin herhangi bir yerinde veya Kıbrıs'ta yılda bir, iki yılda bir yapılabilir. Bu bir şekilde, bir iletişim ağı aracılığıyla devam ettirilebilir diye düşünüyorum. Son olarak da ICON-S'den ilk oturumda da bahsetmiştik. Uluslararası Kamu Hukukçuları Birliği'nin Türkiye kolunu üstlenmek konusunu bu iletişim ağı vasıtasıyla belki daha uzun boylu tartışabiliriz. Ben burada ortaya çıkmış olan bu ortak heyecanın böyle bir şeyi sırtlayabileceğini düşünüyorum açıkçası.

RONA AYBAY: Peki arkadaşlar, sizlerden lütfen öneri gelsin bundan sonraki aşamalar için. Bugün gerçekten bu heyecanı yaşattınız, bize de yansıtınız. Ben de Aydın Bey'in söylediklerini benimsiyorum. Bunun için şahsen çok müteşekkirim, çok mutluyum. Ama bu heyecanın sönmemesi için bundan sonraki adım ne olmalı, kısa vadeli veya uzun vadeli? Ne dersiniz? Ne yapmalıyız? Buyrun Berke Bey.

BERKE ÖZENÇ: Kuramsal alanın hukuk fakültelerindeki önemine değinildi. Burada zaten hiçbir tereddüt yok. Ama metodolojiye dair bir sıkıntı var. Yani metodolojiyi oturtmaya

dair... Dendiği gibi yöneldiği amaç, öğrenciye katkı konusunda burada hiçbir tereddüt yok. Bunun tekrarlanması da kıymetli olabileceğini düşünüyorum. Özellikle de bu metodolojiyi nasıl geliştirebiliriz, sorunu belli bir yere oturtana kadar?.. Ortak metodoloji zaten bir medeni hukukta, eşya hukukunda da yok... Bu mesele üzerine akıl yormanın kıymetli olduğunu düşünüyorum. Ve gelecek yıl zaten muhtemelen etkinlik ünlü bir genel kamu hukuku kitabına dair olacak. Somut bir öneri olarak... Bugün Birden biraz daha genel bir sunum yaptı Almanya’da kamu hukukuna dair. Belki birkaç kişi, mesela Almanya’dan birkaç kitabı alıp onların temel sorunsallarına dair sunum yapabilir. Ya da İtalya’dan olabilir, Fransa’dan olabilir, İngiltere’den olabilir... Oralarda da var; örneğin Kıvılcımların çevirdiği Kamu Hukukunun Temelleri kitabı var. Heller ile Kelsen neyi sorunsal olarak almış?.. Ya da bugün daha güncel olabilecek kitaplar... Böyle bir sunumla o zihni yavaş yavaş açmamızın faydalı olacağını düşünüyorum. En azından bir oturum olarak düşünülebilir.

RONA AYBAY: Peki, bugün Oktay Hoca dedi ki, Almanya’ya fazla yoğunlaşıyorsunuz, ama mesela İtalya’da, İspanya’da da bu dersin farklı adlar altında ama içerik olarak aynı şekilde okutulduğunu biliyoruz. Reyda Hanım, ne dersiniz, bugün Birden Hanım’ın yaptığı gibi bir sunum hazırlar mısınız, İspanya’da bu dersin nasıl okutulduğuna dair? Sadece İspanya değil, İspanyolca konuşulan ülkelerdeki duruma dair, örneğin Arjantin...

REYDA ERGÜN: Tabii ki, Hocam. Kara Avrupası’na çok yakın bir sistemleri var Latin Avrupa ülkelerinin. Dolayısıyla oraya bakmak da faydalı olur.

BERKE ÖZENÇ: Bir şeyi tekrardan vurgulamak istiyorum. Birden’in bugünkü giriş sunumunun ötesine gidilebilir. Gerçekten neye bakmışlar? Mesela Kelsen devlet kuramında nereden başlamış, hangi temel sorunsalları ortaya koymuş. Bize çerçeve çizmesi açısından faydalı olur. Karşılaştırmalı olarak, mesela İspanyollar, şunlar şunu yapıyor değil de, bizim kaygımız olan metodoloji konusunda ilerlememizi sağlayacak daha derin bir çalışma olur.

RONA AYBAY: Bugünkü sunumlar ilk sondajlardı diyelim, tabiri caizse. Daha derinleştirilecek, daha genişletilecek tabii...

YASEMİN ÖZDEK: O zaman karşılaştırmalı kamu hukuku öğretileri çalışması mı yapılacaktır? Yani bu minvalde ilerleneceğine göre.

RONA AYBAY: Yapılabilecek işlerden bir tanesi olarak söylüyorum bunu. Sizlerden gelecek önerilere göre başka şeyler yapılabilir.

AYDIN ATILGAN: Ben de bu konuda hatırladığım kısa bir olayı anlatabilirim. Bir tanıdığım Almanya’da bir üniversitede doktora sınavına giriyor, projesini sunuyor. Bu sunumun en önemli aşamalarından bir tanesi metodoloji. Hangi metodolojiyi izleyeceksiniz? Bu tanıdığım metodoloji konusuna gelindiğinde, büyük bir sıkıntı yaşadığını ama Türkiye’den geldiğini, neden metodoloji bilmediğini, Türkiye’de bu konunun hukuk fakültelerinde ne kadar zayıf olduğunu anlatarak kabul aldığını anlatmıştı. Yani tersten giderek bunu başarabilmiş. Gerçekten çok ciddi bir sorun, hukuk disiplini açısından. Ben de metodoloji çalışması yapmak konusundaki önerilere katılıyorum. Karşılaştırmalı bir çalışma, yani Fransa’da, Almanya’da, işte Güney Amerika’da vs. neyi nasıl yapıyorlar? Bunu metodolojiye odaklanarak çalışmak bizim için çok faydalı olacaktır diye düşünüyorum.

RONA AYBAY: Gerçekten gerek kendi adıma, gerek Birden Hanım ve Aydın Bey adına, ilginiz için, desteğiniz için size şükranlarımızı sunuyoruz. Bir ara ümitsizliğe bile düştük bu toplantıyı yapamayacak mıyız acaba diye. Şimdi buraya hepsini yansıtamayacağımız çeşitli güçlüklerle karşılaştık ama sonunda iyi bir iş yaptığımızdan dolayı kendimizi kutlayabiliriz. Tekrar tekrar söylüyorum sizlerin ilginiz, özellikle genç arkadaşların ilgisi bizi çok mutlu etti, minnettar etti. Artık gelecek sizin. Bu toplantılar sizin. Umarım kurumsallaşma ve uluslararasılaşma yolunda daha büyük adımlar atarız. Tekrar teşekkür ediyorum.